

9.
SZÁM

SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

9.
SZÁM

HITTUDOMÁNY
LELKISÉLET

NEVELÉS
ÉS
TUDOMÁNY

BÖLCSELET
ÉS
JOG

MISKOLCZY ISTVÁN

MAGYARORSZÁG AZ ANJOUK KORÁBAN

FÖLDRAJZ
TERMÉSZETI
TUDOMÁNY

TÖRTÉNELEM
ÉS
SOCIOLÓGIA

ÉLETRAJZ
ÉS
UTIRAJZ

BUDAPEST
SZENT ISTVÁN
TÁRSULAT
KIADÁSA

MAGYARORSZÁG
AZ ANJOUK KORÁBAN

IRTA

Dr. MISKOLCZY ISTVÁN

BUDAPEST

A SZENT-ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

1923.

Nihil obstat.

Dr. Michaël Marczell,
censor dioecesanus.

Nr. 3203.

Imprimatur.

Strigonii, die 16. Octobris 1922.

Julius Machovich,
vic. generalis.

Amikor arra a feladatra vállalkoztam, hogy a nagyközönség számára megrajzoljam az Anjou-kori Magyarország képét, nem tűzhettem ki célul a kornak eredeti kutatások alapján való megírását, hanem arra törekedtem, hogy Pór Antal és Fraknói Vilmos alapvető kutatásaira támaszkodva felhasználjam a korra vonatkozó irodalmat s ennek alapján minél tisztább képet nyújtsak.

Még egy körülményre kell felhívnom az olvasóközönség figyelmét. Munkám terjedelme előre meg volt határozva és így a hatalmas anyagból iparkodtam kiválogatni a kort jellemző adatokat; különösen hazánk külpolitikai viszonyainak és közállapotainak rajzára fektettem nagy súlyt, mint amelyek leginkább alkalmasak arra, hogy rég letűnt korok képét lehetőleg hű világításban mutassák be.

A szerző.

Az a Magyarország, amely úgyszólván a kereszténység befogadásának pillanatától kezdve, mint a kereszténység és a nyugati civilizáció védője, őrt állt Kelet mindent elsöpörni akaró barbárjai ellen, a XIII. század végén válságos napokat élt át.

A Szent István-féle államszervezet évszázadokon keresztül dacolt Nyugat ellenkező irányú fejlődésével, azonban a XIII. században útat törtek a pártviszályoktól elgyengült országba a nyugati eszmék és csakhamar éreztették romboló hatásukat. A bomlás különösen akkor vált föltartóztathatlanná, mikor a század közepén a mongolveszedelem alkalmával Európa részvétlenül nézte élet-halálharcunkat, tehetetlen vergődésünket s a királyság kénytelen volt feladni a hatalom és tekintély eszközeinek visszaszerzésére irányuló küzdelmét.

Kifejlődött a nagybirtokú olygarchia, amely csak jogokat ismert, de kötelességet teljesíteni nem akart.

Súlyosbította a helyzetet az Árpádok családjának fiágon való kihalása. Már az utolsó Árpád alatt is árulták önző, hazafiatlan urak az országot a többet ígérőknek, most, amikor minden korlát ledőlt, még merészebben folytatták a nemzetellenes politikát s a nyomorult, tönkrement országot újabb polgárháborúba kergették. A tehetetlen, idegenből ideszakadt királyok alatt a királyi tekintélynek még a foszlányai is eltűnnek, úgyannyira, hogy egy királyi hivatalnok büntetlenül letartóztathatja az ország koronás királyát.

A fejlődés iránya az volt, hogy a hatalmas olygarchák függetlenítik teljesen magukat a királyi hatalomtól, melyet úgyis csak névlegesen ismertek el s legfőjebb az ország közepe marad meg a központi hatalom számára.

Igy hazánk a XIV. század elején a történetünkben annyiszor ismétlődő válságok egyik legsúlyosbbikát élte át, fel volt vetve rá nézve a lét, vagy pusztulás kérdése s a döntés attól függött, akad-e hamarosan egy erőskezü, semmiféle melléktekintettől nem befolyásolt, csak az ország érdekét tekintő királya az országnak.

Mondhatjuk, az utolsó órában vette kezébe a hatalmat az Anjouk családjából származó Károly Róbert, akiben megvolt az akarat is, megvolt az erő is arra, hogy a sülyedő országot visszarántsa az örvényből és a belső rendet kiméletlen szigorral visszaállítva az országot bölcs intézményekkel erősítse meg, így Magyarországnak jövő fejlődését biztosítsa és addig soha nem ismert virágzását előkészítse.

AZ ANJOUK EREDETE. KÜZDELEM A MAGYAR TRÓNÉRT

Ha a magyar Anjouk eredetét kutatjuk, a császárság és pápaság küzdelmeinek korához kell visszamennünk. A Két-Szicilia királyságot, miként Nápolyt és Szicilia szigetét nevezték, a Hohenstaufok nehéz harcok árán megszerezték ugyan, de törekvéseik kezdettől fogva beleütköztek a pápai politikába. A pápaság, mint a déli királyság hűbérura, mindig tiltakozott Nápoly és egy északi ország koronájának egyesítése ellen, mert ez végenyészettel fenyegette a közbeszorult Egyházi államot. III. Ince pápa megszánta Barbarossa Frigyes árva unokáját, őt a német trónra segítette, de megeskette, hogy a két ország kormányát nem fogja egy kézben egyesíteni. A kiváló tehetségű, hatalmas energiájú, de féktelen, erőszakos és vallástalan II. Frigyes esküjéről csakhamar megfélekezett és elkeseredett ellensége lett a pápaságnak, amelynek hatalmát és koronáját köszönhette.

Nehéz küzdelem tört ki a kereszténység két vezető hatalmassága közt, s ez a küzdelem Frigyes halálával (1250) és a középkori császárság bukásával végződött. Frigyes szelleme tovább élt törvénytelen fiában, Manfredban. Csellemel, unokaöccse kifogatásával jutott az ország birtokába s erőszakos fellépésével igazolta a bizalmatlanságot, amellyel a pápa fogadta, ki kénytelen volt idegen fejedelmi sarjban keresni királyt Sziciliának és védőt az egyháznak.

Több sikertelen kísérlet után IV. Kelemen pápa megegyezésre jutott Károllyal, Anjou grófjával, szt. Lajos francia király öccsével. A beneventoi ütközetben bárói árulása következtében Manfréd csatát vesztett s koronájával elvesztette életét is. (1266.)

Károly birtokába vette ugyan a királyságot, de míg Felső-Itália guelfjei örömmel üdvözölték őt, alattvalói szeretetét nem tudta megnyerni. Francia maradt új hazájában is és gögje, kegyetlensége, az olasz urak lenézése, a franciák előtérbetolása, a súlyos adóterhek mindinkább eltávolították tőle az olasz urakat. A többnyire francia hivatalnokok uruk példájára zaklatták, kegyetlenül zsarolták a népet, hiába emelte fel a pápa több ízben intő szavát.

Az elkeseredett olaszok Konradint, II. Frigyes 16 éves unokáját hívták be ellene, a szerencse azonban Károlynak kedvezett és Konradin vérpadon fejezte be fiatal életét. Ő volt a Hohenstaufok családjának utolsó férfisarja.

Károly most sem követte a kiengesztelődés politikáját, hanem a bosszúállást. Városokat, egyéneket kiméretlenül büntetett s főleg Szicilia szigetével érezte zsarnoki önkényét. Eddig elért sikerei elbizakodottá tették s messzemenő célokat tűzött ki maga elé: egyesíteni akarta Itáliát az Egyházi állam kivételével, a csak imént restaurált görög császárságot megdönteni s lehetőleg a pápa hozzájárulásával a római császári koronát fejére tenni. A helyzet kedvező volt: Itáliában a pártviszály, Görögországban a vallási és politikai szakadás egyengette útját és biztosan számíthatott az iránta jóindulatú pápaság támogatására.

Főleg balkáni politikája sugallta a Magyarországgal való összeköttetést. Eltekintve attól, hogy Magyarország állásfoglalása elsőrendű fontosságú volt a görög terv érdekében, V. István legidősebb lánya Dragutin

Istvánnak, Uros szerb fejedelem fiának volt a neje, Szerbia támogatása pedig döntő jelentőségű lehetett terve kivitelében. Ezenkívül a Magyarországgal való összeköttetés Velence felé is erősíti állását.

Ezért már 1269 őszén beküldte Magyarországba a cassinói apátot, hogy családi összeköttetést hozzon létre a két királyi család közt «Isten, a római szent-egyház és a szt. hit dicsőségére» s kössön kölcsönös szövetséget mindenki ellen, de főleg a németek és az egyház hűségén kívül levők ellen.

Az apát célt ért: László magyar királyfit eljegyezték Izabellával, Károly leányával, Károly nápolyi trónörököszt pedig Mária hercegnővel, István ifjabb király leányával. Valószínűleg már akkor megvillant Károly agyában az a gondolat, hogy így családjának egyengeti az utat a magyar trónra is, hiszen ekkor az agg Béla királyon kívül az Árpád-családnak csak 2–3 férfitagja volt.

1272-ben meghalt V. István s Károly a magyar urakhoz intézett levelében kifejezte a veszteség felett való fájalmát s az új királyt, Lászlót, hűségükbe ajánlotta, holott fia, Károly salernoi herceg, már hónapokkal előbb bitorolta a magyar király címet. Célját azonban, hogy Magyarország ügyeire befolyást gyakoroljon, egyelőre nem tudta elérni, sőt nagy terveit is egymásután fel kellett adnia.

X. Gergely és III. Miklós pápák nem voltak hajlandók az ő kedvéért feláldozni a kereszténység nagy érdekeit, a németek pedig 20 évi fejtelenség után királyt választottak maguknak Habsburgi Rudolf személyében.

Amint a pápaság nem támogatta Károlyt, összes ellenségei megmozdultak ellene s egész ellenséges tábor vette körül, melynek főmozgatója Mihály görög császár volt.

Némi vigaszt nyújtott neki III. Miklós halála után a teljesen Anjou-érdekeket szolgáló IV. Márton meg-

választása, de örömét megzavarta a sziciliaiak lázadása, mely a sziget birtokától megfosztotta (szicíliai vecsernye, 1282). Most már Károly élete végéig a sziget birtokáért küzdött Péter aragon királlyal, ki neje, Manfréd leánya, jogán emelt igényt a szigetre.

A trónörökös ügyes reformjai megmentették leg-
alább Nápolyt, ha Sziciliát nem is tudták az Anjouk visszaszerezni. Károly eredményes külpolitikájával megalapozta családjának jövőjét.

Károly halála után (1285) az ország rettenetes helyzetbe jutott. Minden felbomlóban, az országban lázongás, az új király aragon fogságban. A francia politika szolgálatában álló IV. Honorius harcot hirdetett Aragonia ellen, melynek trónjára a francia király fiának, Valois Fülöpnek nyújtott kilátást s gondoskodott Nápoly kormányzásáról is. Hosszú küzdelem kezdődött, melynek folyamán II. Károly király Eduárd angol király közbenjárására visszanyerte szabadságát és szerette volna a békét is helyreállítani, de sikertelenül. Jakab, majd Frigyes hősiesen védtek Sziciliát, míg végre békét kötöttek, melynek értelmében Szicília Frigyes birtokában marad, de halála után Károly öröklí. II. Károly a békét felhasználta, hogy országát a háború okozta nyomorból kiragadjja és virágzásra emelje.

A sok csapás és nehéz küzdelem közben sem tévesztették az Anjouk szem elől Magyarországot. Kún László halála után Mária és fia Martell Károly bejelentették igényüket Magyarország trónjára, II. Károly pedig Magyarország uraihoz írott levélben megütközését nyilvánította azon, hogy valami Velencei András elfoglalta a magyar trónt, amely pedig nejét és utódait illeti. Követelte András eltávolítását és neje jogának elismerését, ellenkező esetben fegyverhez nyúl. Mária fiára, Károlyra ruházta jogait, ki felhatalmazta magyarországi párt-hiveit, hogy Endre ellen hadat vezessenek. Sőt ado-

mányoztak is abból, ami nem volt az övék: János mester például hű szolgálataiért Sopron és Vas megyéket kapta a francia hűbéri szabályok szerint.

1294-ben újraháborúval fenyegetődött Károly, azonban fia, *Martell Károly* tényleg nem jött Magyarországra.¹

A következő évben nejével, Habsburgi Rudolf leányával együtt valószínűleg dőghalál martaléka lett, némelyek szerint öccse, Róbert mérgeztette meg. Három gyermeke maradt: Károly Róbert, Beatrice és Klemencia.

Atyja igényeit Károly Róbert örökölte s a pápában, VIII. Bonifácban hatalmas támaszt talált. Hogy semmi akadály ne legyen a magyarországi vállalatnak, VIII. Bonifác a jogos nápolyi trónörökös, Károly Róbert mellőzésével II. Károly harmadszülött fiát, Róbertet ismerte el trónörökösnek, hogy így Nápoly és Magyarország ne egyesüljön egy kézben. Nyíltan nem lépett fel a pápa III. Endre ellen, de Gergelyt, ki királyától álnokul elpártolt és Károly Róberthez állt, elismerte az esztergomi érsekség ügyvivőjének. Ez sürgette, hogy Károly Róbert minél előbb jöjjön be fegyveres erővel. 1301-ben meghalt Árpád családjának utolsó fi-sarja s az ország pártokra szakadt.

Károly Róbertet Zágrábban érte Endre halálának hire; Esztergomba sietett, hol Gergely egy ez alkalomra készült koronával megkoronázta, így akarván bevégzett ténnyek elé állítani a nemzetet. Bonifác is telhasználta minden tekintélyét, hogy az ifjú Károly Róbert megválasztatását keresztülvigye s ennek gyámolítására be-

¹ Dante nagy szeretettel emlékszik meg a szép reményekre jogostó ifjúról, kit Firenzében ismert meg. Magyarországra vonatkozólag e szavakat adja ajkára:

«S már koronája is homlokomon van
A földnek, melyet a Duna áztat,
Mikor megszűnik folyni Némethonban».

Parad. VIII. 64—67. Szász K. ford.

küldte Boccasino Miklóst követül. A délvidéki urak Károly Róbert pártján állottak s biztosan számítottak jelöltjük megválasztására, de csalódtak. Az ország nagy része, élén Gimesi János kalocsai érsekkel, az egri, váradi, váci, csanádi, boszniai, szepesi püspökökkel, Csák Mátéval, a Németújváriakkal és Ákosokkal, «Ráchelként elsiratván szt. István, a magyarok első királya nemzetségének, törzsökének és vérének atyai ágon származott utolsó aranyos gyalacsokját, sokat aggodtak és gondolkoztak afelett, Isten kegyelméből hol és mi módon találjanak magoknak a szent királyok véréből származó királyt». Ezeknek nem kellett a nápolyi herceg, «hogy az ország szabadságát el ne veszítsék az egyház által adott király elfogadásával».

Szemük végre Vencel cseh királyon akadt meg. Ez nem fogadta el a neki felajánlott koronát, hanem maga helyett hasonló nevű fiát ajánlotta, kit a magyarok el is fogadtak és őt Lászlónak nevezték. Károly Róbert kénytelen volt délre menekülni. Buda szívesen fogadta Vencelt, amiért Gergely érsek kiátkozta a budaiakat, a kalocsai érsek meg fölmentette és Vencelt Székesfehérvárt megkoronázta.

A pápa az érseket ezért maga elé idézte, de Gimesi közben meghalt, a papság nagy része pedig Boccasino Miklós rábeszélésére elhagyta Vencelt, «tőkép miután már előbb a választott esztergomi érsek mást koronázott meg Magyarország királyává». A pápa energikus állásfoglalása nagyon megnövelte az Anjou-pártot s mikor Vencelnek nem volt már mit elajándékoznia, az urak egymásután pártoltak el tőle.

Végre a pápa erőszakos eszközhez nyúlt. Elmondja, hogy könnyeit nem tudja visszatartani, mikor «a végső romlásra jutott Magyarországot» szemléli, mindenáron segíteni akar a veszni induló országon s mivel itt úgylis az örökösödés volt mindenkor az irány-

adó és a választás keveset számít, ő Károly Róbertre ruhazza a koronát s akik nem engedelmessé válnak neki, egyházi átok alá esnek.

Bonifác csakhamar áldozatul esett az anagnii mérenyletnek s Boccasino Miklós lett utóda XI. Benedek néven. Károly Róbert újabb kísérletet tett Magyarország birtokbavételére, de közben erős sereggel megjelent az országban a cseh király, amerre jött, mindent feldúlt, elrabolta az esztergomi székesegyház kincseit s fiát a koronázási jelvényekkel együtt elvitte.

Az elrablott kincsek visszaszerzése végett magyar és német hadak Morvába törtek, de csak Vencel király halála után adta vissza fia a koronázási jelvényeket s egyúttal lemondott Magyarországról, valamint Erzsébetnek, III. Endre leányának kezéről is. Erzsébetet mostohája, Habsburgi Agnes, szinte rákényszerítette, hogy kolostorba lépjen s így az ő joga ne keresztezze Agnes rokonainak igényeit.

Vencel párthiveinek még mindig nem kellett Károly Róbert, hanem Ottó bajor herceget, IV. Béla unokáját hívták meg a magyar trónra. A Habsburgok meg akarták akadályozni, hogy Ottó Magyarországra juthasson, de Ottó álruhában bejött az országba és megkoronázta magát. Károly Róbert ekkor vette nőül Máriát, Kázmér herceg leányát, Ottó viszont Apor László erdélyi vajda leányának kezét kérte meg, hogy hatalmas támaszra tegyen szert a vajdában. A vajda látva Ottó tehetetlenségét, elfogatta, az Anjou-párt pedig a legfontosabb helyeket, köztük Budát is, hatalmába kerítette.

Ottó többet nem gondolt koronája visszaszerzésére, Károly Róbert párthivei tehát nyugodtan megtarthatták az országgyűlést, melyből Károly Róbertet mint urokat üdvözölték. A leghatalmasabb urak azonban, mint Csák Máté, Apor László, a Németújváriak, távolmaradtak a gyűlésből, amiből újabb veszedelemre lehetett következtetni.

AZ ANJOUK KÜLPOLITIKÁJA

Károly Róbert.

1. Megválasztása. A belső rend helyreállítása.

Az Árpádház kihaltakor Magyarország helyzete siralmas volt. A várbirtokok eladományozása aláásta a királyi hatalmat és egyes nemeseket olyan hatalmasokká tett, hogy ezek képesek voltak dacolni a királyi tekintéllyel, saját birtokukon királyi jogokat bitoroltak s valósággal kis királyokként viselkedtek, lefoglalták a királyi jövedelmeket s a kis nemességet szolgálatukra kényszerítették. Hazánk abban a veszélyben forgott, hogy ezek a kis királyok elszakítják hatalmas birtokaikat a koronától és csak az ország közepe marad meg a király kormánya alatt. A királyság győzelmére csak az a körülmény nyújtott némi reményt, hogy a kis királyok egymást gyűlölték és egymás megrontásán fáradoztak.

Ezt az alkalmat használta ki az ügyes diplomata, Gentilis bibornok, kit V. Kelemen pápa Károly Róbert támogatására beküldött. Célja volt a papságot fegyelmezni, az alsó nemességet megnyerni s a főurakat egymás ellen felhasználva a királyi tekintélyt visszaállítani.

Az alsó nemességet megnyerni nem került nagy fáradságába a bibornoknak, mert a főurak erőszakossága a kis nemesség körében nagy elkeseredést váltott ki és ez a királyságban természetes szövetségesét látta.

Sokkal nehezebb feladat volt a kis királyokat hódolatra kényszeríteni. Ezek közül a leglelkiismeretlenebbek voltak a Németújváriak Hazaárulók, rablók, szentségtörők, akiknek szemében semmi sem szent, csak a saját önző érdekük az irányadó. Ők a nyugati

határszáron garázdálkodtak. Az északnyugati felföldön Csák Máté volt az úr. Tizenkét vármegyéje, 30-nál több vára volt, fejedelmi udvart tartott, nagy hivatalnoki karral és erős zsoldos sereggel. Északkeleten az Abáknak volt hatalmas birtokuk, tőlük délre az Ákosoknak, Erdélyben Apor László teljhatalommal uralkodott, a Tiszántúl a Borsák garázdálkodtak. A tengeremelléken a Subicsok, Babonicsok, Nelipicsek, Frangepánok osztoztak meg a hatalmon.

Gentilisnek ügyességével sikerült — legalább pillanatnyilag — az urak nagy részét Károly Róbert pártjának megnyerni s Pestre a dominikánusok templomába országgyűlést hirdetett. Itt beszédet tartott a legátus és többek közt kijelentette, hogy «illő, hogy a római pápa jelölje ki azt, akinek a fejére a szent korona téessék». Ez a nyilatkozat nagy vihart idézett elő, mire az ügyes diplomata gyorsan helyreigazította szavait, lecsendesítette a vihart, Károly Róbertet királynak kiáltották ki, esküvel fogadták, hogy őt «igazi királynak, Magyarország örökösének elismerik, elfogadják és neki, mint természetes uruknak, törvényes és hű vazallusok gyanánt engedelmeskedni és szolgálni fognak». Te Deum zárta be a királyválasztó országgyűlést.

Mivel Gentilis tárgyalása Apor Lászlóval a korona kiszolgáltatása tárgyában nem vezetett eredményre, Gentilis a szent koronát «tilalmasnak, szentségétől megfosztottnak és elvetettnek» nyilvánította és Tamás esztergomi érsek Károlyt — mert a magyarok csak így nevezték — a legátustól adott koronával megkoronázta a Boldogasszony budavári templomában. (1309 jún. 15.) Ezzel azonban Gentilis nem elégedett meg, ő meg akarta szilárdan alapozni az Anjouk trónját. Már a választás előtt kereste az összeköttetést Csák Mátéval. Jól tudta, hogy Csák és a Németújváriak

halálos ellenségek, ezt a körülményt aknázza ki tehát, mikor a kékesi találkozón hűségnyilatkozatra birta Mátét Károly iránt, sőt később azt is megígértette vele, hogy közreműködik a királyi javak visszaszerzésében. Hogy milyen fontosnak tartotta Károly Csák megnyerését, bizonyítja az a körülmény, hogy hugát, Klemenciát, aki rendkívüli szépség hírében állott, el akarta vele jegyezni, tárgyaltak is a dologról, de Csák Mátét gögje csakhamar összeütközésbe hozta a királylyal s a házasság abbanmaradt.¹ A koronázás után egymásután szegték meg az urak adott szavukat s ürügyül szolgált nekik az új korona és az új koronázási hely.

László vajda még mindig nem mutatta be hódolatát az új királynak, sőt leányát Uros Istvánhoz, a szerb király fiához adta nőül. Ez nagy megbotránkozásra adott alkalmat, mert a vő a görög egyház hive volt és az a veszedelem fenyegetett, hogy apósa kezére fogja játszani a szent koronát. Gentilis ellenezte a házasságot és felszólította, hogy engedelmeskedjék a királyi parancsnak, mely szerint a királyi birtokokat felszólításra 10 nap alatt, felszólítás nélkül 3 hónap alatt ki kell szolgáltatni. Mivel a figyelmeztetés eredménytelen maradt, a legátus egyházi átokkal sújtotta, elrendelte, hogy 1310. febr. 2-ig a szent koronát visszaadja, ellenkező esetben még súlyosabb büntetéssel sújtja. László hajlandó volt egyezkedni, a szent koronát visszaadta s Károlyt ismételten megkoronázták 1310. aug. 20-án Székesfehérváron.

¹ Klemenciát rá akarta venni nagyanyja, Mária és a szinén hitbuzgó Sancia, Róbert király neje, hogy mondjon le a világi örömlőkről, de ő ezt nem volt hajlandó megtenni, sőt mikor mint X. Lajos francia király özvegye sok megpróbáltatáson ment át, meghagyta, hogy ne apácaruhában, hanem selyemben-bársonyban temessék el.

A kékesi találkozáson Gentilis megígérte Csáknak, hogy tárnokmester lesz, a királyi javakból csak valamit kell visszaadnia, de segít e javak visszaszerzésében. Ha Máté megtartja ígéretét, végleg a királyhoz kell csatlakoznia, mert a javak visszavételével igen sok érdeket sért és izolálva marad. Ő azonban a királyi javakat fosztogatta, a király intését figyelembe nem vette, miért a király megfosztotta a tárnokságtól és legnagyobb ellenségét, Németújvári Miklóst tette helyébe. Máté rettenetes bosszút állt a király hivein, Buda kapujáig pusztított, de vereséget szenvedett, Gentilis pedig egyházi átokkal sújtotta.¹

Gentilis 1311-ben elhagyta Magyarországot, Csák pedig embertelen bosszút áll a nyitrai és esztergomi egyházmegyéken. A király türelme elfogyott s elhatározta, hogy fegyverrel torolja meg a sok égbekiáltó gazságot. Ekkor azonban váratlanul bonyolulttá tette a helyzetet az Abák ügye.

Kassa gazdagsága izgatta az Abák kincsvágyát s Amadé nádor minden eszközt fölhasznált, hogy a várost hódolatra kényszerítse. Kezére játszott a városban dúló egyenletlenség. Egy összeütközés alkalmával Amadé elesett, 2 fia: János és Dávid fogságba jutott. Károly iparkodott az Abákat megengesztelni, ez látszólag sikerült is, de a 6 Aba-fiú nemsokára bosszúra gondolt és Csák Mátéval szövetségbe lépett.

A királyi tekintélyen esett újabb sérelem bosszúra ingerelte Károlyt s először az Abákkal akart leszámolni. Nagy elhatározás kellett ehhez; ez volt az új király első erőpróbája s ha balul sikerül, beláthatatlan következményei lesznek.

¹ «Mi ugyanis öt számtalan kihágásai miatt többször megintettük — mondja a legátus —, gyakran az élősző kardjával megsebeztek, követeink által és leveleinkben nyíltan értesítettük, hogy végre a gyökérhez fogjuk illeszteni a fejszét.»

Ellenfelei is érezték, hogy itt döntő jelentőségű esemény készül, azért összetartottak s Csák egész erejével támogatta az Abákat. A király Sáros várat vette ostrom alá, mikor értesült, hogy Máté 1700 lándzsás zsoldost küldött a vár fölmentésére, mire a király Lőcsére vonult vissza, a szövetségesek pedig Kassa ostromára készültek.

Fontos volt a szepesiek állásfoglalása; ezek Görgei István gróf buzdítására a királyhoz csatlakoztak, ki most Kassa felmentésére indult. Ellenfelei nem akarták itt bevárni Károlyt, hanem a Kassa felett levő Furcsa-hegyet foglalták el, a király pedig a rozgonyi mezőn foglalt állást.

Az összecsapás rendkívül véres volt s «oly kemény ütközetre került a sor, amilyen Magyarországon a tatárok idejétől fogva nem volt». Elestett Károly zászló-tartója is s így a király a keresztetek zászlója alatt volt kénytelen harcolni. A keresztetek fordították meg az ütközetnek a királyra nézve gyászosra fordult menetét és a kassai polgárok oldaltámadása végleg biztosította a győzelmet. (1312. jún. 15.)

Az Abák közül 2 elesett, a többi várába zárkózott, de e várak egymásután a király kezére kerültek.

Az első mérkőzés tehát a király győzelmével végződött s az Anjouk trónja megszilárdult.

Károly Csák Mátét nem háborgatta, bár hivei mindenáron rá akarták birni, hogy végleg számoljon le vele.

Károlynak valamikor leghivebb emberei közé tartozott Borsa Tamás fia, Kopasz nádor. Amikor az elrabolt királyi javak visszavételéről volt szó, Kopasz nádor féltve zsákmányát, fellázadt s Petne fia Péterrel Károlynak a tróntól való megfosztására és a halicsi fejedelemnek a magyar trónra való ültetésére törekedett. A király seregének vezéréül Debreceni Dózsát

tette meg, aki sokáig nem mert támadni, végre azonban elkeseredett küzdelemben győzelmet aratott. Kopasz nádor, Sólyomkő várának elfoglalása után a király kezébe került, aki kivégeztette.

A lázadók Erdélyben kerestek menedéket és a méltóságától megfosztott Apor Lászlóval egyesültek. Ezeknek levezetése után az újból fellázadt Amadéfiúkra került a sor, akik kénytelenek voltak kibújdosni Lengyelországba s ott éltek Amadeiak néven.

Itt kell megemlékeznünk még a Záh-esetről is. Az esemény emléke a nép ajkán más formában maradt fenn, mint azt a hivatalos ítéletlevél és a krónika élénk tárják. A hagyomány szerint a király udvarában mulatott annak léha sógora, Kázmér lengyel herceg, aki féktelen érzékiségének feláldozta a királyné egyik szépséges udvarhölgyét, Záh Klárát magának a királynénak tudtával és beleegyezésével. Amikor az apa ennek híret vette, bösz dühében berontott Visegrád-Váralján éppen ebéd idején a királyi palota ebédlőtermébe s az ebédnél ülő királyi párt és a királyi gyermekeket felakarta koncolni. Tervét nem hajthatta végre. A királynak csak könnyedén sebezte meg jobb kezét, de a királynénak jobb kezéről levágta négy ujját, «melyekkel a szegényeknek, nyomorultaknak és szerencsétlen személyeknek alamizsnát szokott osztogatni... Mely ujjáival számtalan egyházaknak különféle ruhákat varr és az oltároknak és papoknak drága bársony ékességeket és kelyheket fáradhatatlanul küldözgett».

Mikor a királyi gyermekek ellen fordult, a gyermekek nevelői, Kenezicsi Gyula fia és Miklós, János nádor fia közbevetették magukat és halálos sebeket kaptak. Végre János, a királyné étkefogója csákányával a földre terítette Feliciánt, akit aztán a berohanó fegyveresek darabokra vagdaltak Fiát és ennek szolgáját,

kik gyors lovakkal a palota közelében tartózkodtak, elfogták s lófarkra kötve kivégezték, tetemeiket az utcán hagyva az ebeknek. Klárának orrát, ajkát levágták, hogy fogai kilátszottak, két kezéről nyolc ujját levágták, lóhátra kötve az utcán meghurcolták, miközben azt kellett kiabálnia: Így bűnhődjék az, aki urához, királyához hűtelen! Felicián idősebb leányának, Sebének, Léva várnagya fejét vétette, ennek férje, Kopai, börtönben halt meg, fiaikat pedig a keresztesek egy tengeri szigetre szállították, «hogy onnan soha szülőföldjükre ne kerüljenek». Kiirtották a szerencsétlen nemzetséget harmadiziglen.

Hivatalosan az előzményeket másként adják elő. Eszerint Záh Felicián többszörös gyilkos, gonosztevő volt, aki Csák Máté szolgálatában állott, majd a királyi kegyelméhez folyamodott s ez feledve multját udvarába fogadta, méltóságokkal ruházta fel, elhalmozta adományokkal, de mivel nem teljesítette minden kérését, «dühös kutya módjára» a királyi családra támadt, hogy azt kiirtsa. A bíróság hálát adva Istennek a királyi család megmeneküléseért, a főntebb említett ítéletet hozta, melyet minden megyében ki kell hirdetni, az odavaló tisztviselők hajtsák azt végre és «helyesen» magyarázzák meg az ítéletet.

Könnyű belátnunk, hogy itt az igazságot inkább megőrizte a hagyomány, mint a hivatalos adat. Nem tételezhetjük fel ugyanis, hogy a király egy nagy gonosztevőt, bárminő megbánást mutat is, udvarába fogadjon és mindenkor szabad bejárása legyen a királyhoz, miként ezt a krónika állítja. Azt sem tudjuk elhinni, hogy egy élete alkonyán álló előkelő állású ember, aki tisztában van a következményekkel, holmi csekélységért kockára tegye családjának jövőjét, létét. Feltűnőnek látszik végre az a körülmény, hogy a szerencsétlen Klárát súlyosabban lakoltatták, mint a család

többi tagját, amiből világos, hogy ő volt az egész katasztrófa ártatlan előidézője.

Maga a krónika szosákos a stílusban írja meg ugyan az eseményt, de részvéte itt-ott mégis kicsillan a sorok közül és határkőnek állítja oda ezt az eseményt, amelytől fogva a szerencse, mintegy az Isten büntetése gyanánt, hátat fordított Károlynak.

Míndezekből azonban kitűnt, hogy a királyi hatalommal nem lehet többé büntetlenül szembezállni: a megtérők kegyelmet kaptak ugyan, de a makacsoknak pusztulniok kellett.

A kis királyok közül Csák Máté 1321-ben meghalt, talán békejobbot nyújtva királyának s birtoka Károlyra szállt; a hazájok ellen német segítséggel küzdő Németújváriakat megsemmisíteni ugyan nem sikerült, de ők is jónak látták meghódolni.

Károly uralkodásának első fele a belső rend megszilárdításával és a trón megerősítésével telt el s csak mikor ezt a feladatot sikeresen megoldotta, gondolhattott az ifjú korában léha, de a megpróbáltatásokban megkomolyodott király korszerű reformokra és családja hatalmának gyarapítására.

2. Károly külpolitikája.

Károly külpolitikája kettős irányú volt: 1. az ország elszakadt részeit törekedett visszaszerezni és 2. családjának hatalmát gyarapítani.

Uros Milutin szerb fejedelem nem volt hajlandó szépszerével a mácsói bánásgról lemondani, tehát fegyverrel kényszerítette arra a király. (1319.) Újabb hadjárat tervével foglalkozott Károly, amikor Milutin meghalt s fia Uros kijelentette, hogy a katolikus válásra tér és feleségül kérte Károly unokahugát, Fülöp tarantoi herceg leányát.

Sokkal nagyobb bajt okozott azonban a dalmát kérdés. Dalmácia birtoka biztosította Velencének a hajó-építéshez szükséges fát, másrészt megszabadította attól a veszedelemtől, amely az Adrián élvezett kereskedelmi monopoliumát a dalmát városok részéről fenyegette. Ez magyarázza meg Velence kitartó törekvését a dalmát városok megszerzésére. Segítőtársakat kapott a tengerparti és horvát urakban, akik felhasználva a központi hatalom gyengeségét, függetlenítették magukat, a dalmát városokat zaklatták, hogy hódolatra kényszerítsék s ha ez nem sikerült, iparkodtak jó áron Velence kezére juttatni. A Frangepán-, Gussics-, Babonics-, Nelipics-családok hatalmas sziklaváraikban dacolhattak a királyi hatalommal, mert szinte megközelíthetetlenek voltak. A Berbiriek a gyermek Károly Róbert hivei közé tartoztak, az ifjú trónkövetelő sokáig élvezte is vendégszeretetüket s Károly ezért, valamint Pál gróf szolgálataért, ki Bosznia jórészét visszaszerezte, Pált és fiát Mladent hálából Horvát- és Bosnyákország bányájává tette meg. Pál halála után (1311) az eszes, de gögös Mladen elszakadt urától, elidegenítette tőle a városokat, betelepítette Poglizza vidékére a vad morlákokat, kikből jó tengerészek, kalózkodóvá váltak, testvére György pedig Almissaban kalózhad élére állt. A dalmát városok rendkívül sokat szenvedtek e kényuraktól s mivel a magyar királytól hiába kértek segítséget, Velence felé tekintettek, bár nem szívesen. A dalmát városok jól érezték magukat a magyar uralom alatt, mert míg egyrészt autonómiájukat tiszteletben tartotta, másrészt kereskedelmük fejlődése elé nem gördített akadályokat s megelégedett a kapuban szedett vám $\frac{2}{8}$ -ad részével.

Velence már régen pályázott főleg Zárára (Jádra), mert kikötője jó volt és innen indult ki a velencei kereskedelem Magyarországra és a Balkánra. Mivel Zára

maga is élénk kereskedelmet űzött a magyar uralom alatt, Velence a vetélytársat le akarta törni és hatalmába hajtani. II. Endre 7000 márka ezüstért el is zálogosította a várost, Károly azonban visszakövetelte. Velence, mellyel szemben Károly a pápa közbenjárását is igénybevette, kijelentette, hogy Zára 319 év óta jogos birtoka s csak a vám $\frac{2}{8}$ -a illeti meg a királyt. Erre a záraiak fellázadtak Velence ellen (1311), a grófot elűzték és a hatalmas Mladent választották meg ispánnak. Velencével szemben kemény ellenállást fejtett ki a város, de míg a magyar király semmit sem tett támogatására, Mladen felhasználta az alkalmat, békét eszközölt, melynek értelmében Zára grófja velencei lesz, de a magyar király fönnhatóságát elismeri a város, Mladent pedig Velence polgárai közé sorozza be. Mladen most a többi dalmát várost szorongatta, amelyek kénytelenek voltak Velencéhez fordulni oltalomért. Mikor Mladen Draskovich Paulin scardonai püspököt is megölette, Károly megsokalta garázdálkodását, báni méltóságától megfosztotta s Babonics Jánost nevezte ki dalmát-horvát bánná,¹ aki Mladent legyőzte s ez Károlyhoz jött, hogy hódolatát bemutassa. Károly értesülve Mladen rettenetes garázdálkodásairól — fosztogatás, túszedés, nőrablás közönséges volt, — lemondatta, Magyarországra hozta és többet nem esik szó személyéről, valószínűleg börtönben fejezte be életét. Mladen szerepét György vette át, majd pedig a Nelipicsek léptek előtérbe.

A bánok, kiknek feladata lett volna megtörni a rakoncátlan urakat, gyorsan váltakoztak, mert vagy egyetértettek a hatalmaskodókkal, vagy nem tudtak velük szemben boldogulni.

Velence támogatta a királyuk ellen lázadó urakat

¹ Bosnyák bán Kotromanics István lett.

s célját el is érte, mert az agyonsanyargatott dalmát városok egymásután hódoltak meg Velencének «a magyar király jogainak épségbentartása mellett». Ez a főntartás nagyon csekély ellenszolgáltatás volt Dalmácia elvesztéseért, könnyű szívvel hozzájárulhatott Velence, mert ennek fejében a dalmatákban jó tengerészeket, a hajóépítésben jártas munkásokat, azonkívül kitűnő fát és építési anyagot nyert és az Adrián senki sem kockáztatta uralmát és nem veszélyeztette kereskedelmi monopóliumát.

A belső viszályokkal elfoglalt Károly későn vette észre a veszedelmet, Róbert nápolyi királyhoz fordult hajóért, hogy a tengerparti városokat megmentse, de Róbert nem teljesítette kérését és Magyarország tengerpartja elveszett.

Az Anjouk a letöredezett határszélek visszafoglalására, a függetlenségre törekvő melléktartományok megtörésére, a hűbéres fejedelmek visszatérítésére törekedtek, hogy így a király címe valóság legyen.

Károlynak sikerült a csehek, lengyelek, osztrákok által elfoglalt határszéleket visszaszerezni s így az ország területi épségét biztosítani, de annál nagyobb kudarcot vallott hűbéresével, az oláh vajdával szemben.

Havaselvét királyi vajdák kormányozták s ezek közül Bazarába 1324-ben Szörényben megfészkelte magát és a király többszöri intelme dacára sem volt hajlandó a tartományból kivonulni. Tamás erdélyi vajda és Széchy Dénes ösztönzésére a király sereggel indult a hűtlen alattvaló megbüntetésére, Szörényt el is foglalta s annak bánjává Széchy Dénest nevezte ki. Ekkor jelentek meg a király előtt a vajda követei urok üzenetével: «Minthogy nektek uram, Királyom! a sereg összegyűjtése fáradságtokba került, fáradságtokért ellenszolgáltatásul adok 7000 márka ezüstöt, Szörényt is,

mely tartozandóságaival erőhatalommal van most a kezetekben, békességben át fogom nektek adni; ezenkívül az adót, mellyel tartozom, koronátoknak hűségesen meg fogom fizetni s még emellett egyik fiamat udvarotokba küldöm szolgálatra saját költségemen, csak térjetez vissza békével és előzzétek meg a magatok veszedelmét, mert ha tovább jöttök, a veszedelemből semmiképen sem menekültök». A király azonban gögösen felelt: «Mondjátok meg Bazarábanak: Ő az én juhaim pásztora, rejtekeiből szakállánál fogva vonszolom ki őt».

A király józanabb tanácsosai intőszavait megvetve, megindult az ismeretlen vidéken, de csakhamar keservesen megbánta elbizakodottságát. A vad vidéken ember és állat sokat szenvedett az éhségtől s Károly jónak látta kiegyezni a vajdával, aki hódolatot ígért és kalauzt adott, hogy a király seregét visszavezesse. A ravasz vajda azonban kegyetlen bosszút forralt lelkében. Utasítására a vezető egy magas hegyektől határolt szűk völgybe vezette a magyar sereget s itt a lesben álló oláhok azt megtámadták, dárdákat, követeket dobáltak az összeszorult magyarokra, kik tehetetlenül vergődtek, «mint a halak a varsában, vagy a hálóban». Péntektől keddig tartott ez a keserves állapot; étlen-szomjan kellett túrniök az oláhok folytonos támadását, miközben számosan áldozatul estek. A király Széchy Dénes fiával, Dezsővel fegyverzetet cserélt s míg maga kevesedmagával nagynehezen megmenekült, Dezsőt az oláhok kegyetlenül legyilkolták. Még az elesettekkel szemben is kegyetlenkedtek vad ellenfeleik: agyvelejükbe facövekeket vertek s hozzátartozóik hiába kísérelték meg az elesettek holttesteit visszaszerezni, s így «ott a viadal helyén várják az általános föltámadás idejét».

Ennek a küzdelemnek fontos következményei let-

tek. Károly most komolyodott meg igazán, mikor a megpróbáltatások megtörték őt s ekkor emelkedett kiváló uralkodóink közé. Nevezetes ez az ütközet azért is, mert mutatja, milyen gyökeresen elbánt Károly a lázadókkal, hogy e csapás után semmi nyomát sem látjuk annak, hogy valaki ki akarná használni a vere-séget követő s a nemzetre nehezedő lehangoltságot.

Fontos ez az ütközet másrészt azért, mert az oláh pásztorokból ekkor lesz nemzet s innen veszi kezdetét az oláh nemzeti öntudat.

★

Károlyt a Habsburgokkal családi kapcsok fűzték össze, hiszen anyja, Klemencia, Habsburgi Rudolf lánya volt. Amikor Szép Frigyes Bajor Lajossal küzdött a koronáért, Frigyes épen a családi kapocsra való tekintettel számított Károly támogatására, de mikor a saját haszna úgy kívánta, az üreslelkű trónkövetelő a maga részéről a rokoni kapcsokat nem tekintette. Károly kérte vissza Pozsonyt, melyet Habsburgi Ágnes, III. Endre özvegye, özvegyi jogon igényelt, azonban meghallgatásra nem talált, mire elidegenedett a Habsburgoktól és Mária királyné halála után (1317) János cseh királynak, a Habsburgok ellenségének nővérét vette feleségül. Szép Frigyes most megalázkodott, Temesvárott fölkereste Károlyt és tőle 6000 főből álló lovascsapatot kapott. Azonban a magyarokban nem bizott az ütközetben, melyet Lipót herceg megérkezése előtt kezdett meg, a háttérben állította fel őket, ami a magyarok önérzetét mélyen sértette. A nürnbergi várgróf támadása Bajor Lajos javára döntötte el a mühl-dorfi ütközetet (1332) s Frigyes ellenfele fogságába került. Pozsony Károly birtokába jutott s ő szövetséget kötött az osztrák hercegekkel János cseh és Lajos német király ellen. Ennek magyarázata, hogy Károly

második felesége még 1319-ben meghalt, a rokonai kötelek, mely a cseh királyhoz fűzte, elszakadt és Erzsébettel, Lokietek Ulászló lengyel király leányával kötött házassága őt a csehellenes táborba terelte. Azonban most sem fegyveres közbelépésre, hanem inkább a viszálykodó felek közt a béke közvetítésére törekedett. Már célt ért, amikor az osztrákok csalárd módon elfoglalták Pozsonyt s egyéb sérelmek is érték részükről Károlyt.

A magyar királynak csakhamar alkalma nyílt, hogy bosszút álljon a galád eljárásért. Ottó, Albert király legifjabb fia, kapzsi testvérei ellenében a magyar király védelmét kérte. Károly meghallgatta az ifjú herceg kérését, sőt János cseh királyt is bevonta a szövetségbe s Ausztriát végigdúlták úgy, hogy a fogságból kiszabadult Frigyes kénytelen volt békét kérni. A béke, sőt szövetség létre is jött, Frigyes Pozsony és a Muraköz visszaadását megígérte. Frigyes meghalt 1330-ban s a következő évben Károly az osztrák hercegek érdekében már megint János cseh király ellen küzdött s megszerezte Berencset és Holicst.

*

Károly minden eszközt felhasznált, hogy családjának hatalmát emelje s házasságkötésekben is politikai érdek vezette. Ő első neje nála után — miként látuk — János cseh király nővérét, Beatrixet vette el, hogy a Luxemburgokra támaszkodhassék a Habsburgok ellen; harmadik neje pedig Erzsébet lengyel hercegnő lett s ezzel kilátást nyitott családjának a lengyel trónra. Ebből a házasságból öt fiú született: Károly (1321—22), László (1324—29), Lajos (1326), Endre (1327), István (1322). Állítólag két leánya is volt: Erzsébet és Katalin. Erzsébetről semmit sem tudunk; Katalin valószínűleg törvénytelen gyermek volt, ki Henrik schweidnitzi herceg neje lett. Volt még egy törvény-

telen származású fia is, Kálmán nevű, ki 1337—75-ig a győri püspöki méltóságot viselte.

Károly elsősorban Nápolyt szerette volna családjának biztosítani, mert ezt jogos örökének tekintette. Martell Károly halála után a trónörökösödés rendje szerint fiát, Károlyt illette volna meg Nápoly koronája, de helyette nagyszülei harmadik fiuknak, Róbertnek akarták biztosítani Nápolyt, mert Károly úgyszintén Mária Magyarországra vonatkozó igényeinek volt az örököse.

VIII. Bonifác hozzájárult a trónörökösödés rendjének megváltoztatásához és II. Károly halála után (1309), tényleg Róbert foglalta el a trónt, amíg Károlynak hosszú pörösködés után esküvel kellett ígérnie, hogy a pápai intézkedést tiszteletben tartja. Tényleg azonban ezután is magát tartotta jogos örökösnek s ennek jeléül jogának érvényesítését követelte a salerno hercegségre és a sz. angyalhegyi javadalomra.¹

A pápa a bonyodalomtól félve Róbertnek azt ajánlotta, hogy unokáit házasítsa össze Károly fiaival. Mivel Róbert fia, Károly calabriai herceg meghalt 1328-ban, annál inkább hajlandó volt Róbert a házassági terv megvalósítására, mert féltette leányunokái birtokát a durazzoi és tarentoi hercegek támadásától s mivel az 1297-iki bulla csak arról az esetről intézkedett, ha az elsőszülött fiúgyermek hátrahagyásával hal meg, így ismét előtérbe lépett Károly joga is. Róbert — testvérei ellenzése dacára — megindította az alkudozásokat Károllyal a házasság ügyében s a pápa minden módon iparkodott az ügyet előmozdítani.

¹ II. Jakab aragon királyt úgy akarta elvonni Róbert szövetségéből, hogy a 46 éves királynak hugát, Klemenciát ajánlotta nőül. Jakab szívesen fogadta az ajánlatot, de a megrémült Róbert tiltakozott a házasság ellen s mivel a pápát is részére vonta, Jakab kénytelen volt a házasságról lemondani.

1332-ben létre is jött az egység, amelynek értelmében Lajos elveszi Johannát, ha Lajos meghalna, Endre fogja elvenni; viszont, ha Johanna halna meg, Lajos, illetőleg ennek halála esetére Endre elveszi Máriát, Johanna hugát.

1332-ben Károly megindult Nápolyba, hogy a szerződést véglegesítse, de állítólag csúzos bántalmak miatt vissza kellett fordulnia s csak a következő évben jutott el Nápolyba, magával vive Endre fiát is. Hosszas alkudozás után megegyeztek, hogy Endre fogja elvenni Johannát és együtt fognak uralkodni. Ennek az a magyarázata, hogy közben a lengyel trónra kilátás nyílt s így Lajos nem jöhetett számításba a nápolyi trón örökösödésénél.

Endre calabriai herceg lett, Károly pedig, miután megtörtént hatéves fiának a hétéves Johannával való eljegyzése, visszaindult Magyarországra. (1334.)

Miután így a nápolyi trónt biztosítani vélte Károly családja számára, meg akarta neki szerezni Lengyelország trónját is.

Lengyelország ebben a korban súlyos helyzetben volt. Míg bent a hatalomért versengő urak bontották meg egységét és veszélyeztették belső békéjét, kifelé állandó veszedelmet jelentett az országra a német lovagrend és Csehország.

Károly minden alkalmat megragadott, hogy a lengyeleket és az uralkodó családot lekötölte. Közbenjárása többizben elhárította Lengyelországról a fenyegető háborút, másrészt sógorát, Kázmért, kinek megválasztásában tevékeny része volt, e ténnyel teljesen lekötölte.

Különösen fontos szerep jutott Károlynak a visegrádi kongresszuson (1335). Kiváló érdekek forogtak itt szóban: létre kellett hozni a békét egyrészt Csehország és Lengyelország, másrészt Lengyelország és a

német lovagrend közt; eszközt kellett találni, amellyel a Magyarországot és Csehországot fenyegető német birodalmat meg lehet fékezni és szabályozni kellett a forgalmat kelet és nyugot közt. Már magában az a tény, hogy ilyen fontos kérdések megvitatására Visegrádot választották, mutatja mennyire emelkedett Magyarország és a magyar király tekintélye egy negyedszázad alatt.

A német lovagrend és Lengyelország között a viszályra Pomeránia adott okot, melyet a lovagrend elfoglalt, amelyről viszont Ulászló nem akart lemondani. A viszály kiújult Kázmér trónralépte után s a viszálykodó felek békebírók döntésére akarták bízni az ügyet. Kázmér lengyel király Károlyt választotta békebíróul, Luderus nagymester pedig János cseh királyt. Fényes társaság gyűlt össze Visegrádon — természetesen megfelelő kísérettel. A vendégek számára következtethetünk a krónika adataiból, amely szerint Károly mint házigazda a cseh király kíséretének a megfelelő ételeken kívül naponként 2500 kenyeret, a lengyeleknek 1500 kenyeret adatott ki s naponként 180 átalag bor fogyott el.

A kongresszuson János cseh király végleg lemondott Lengyelországra való igényeiről s ennek fejében 20.000 ezüst márkát kapott a lengyel királytól, viszont a lengyel király is lemondott a cseh királynak hódoló sziléziai és masovia hercegségekről. A meg egyezést szövetség követte Lajos német király és Albert osztrák herceg ellen. A német lovagrenddel csak 2 év múlva kötötte meg Kázmér a békét, amely azonban nem volt tartós, mert már 1339-ben pápai követek ítélkeztek a két fél ügyében.

Hogy Károlyt ismét a cseh király szövetségében látjuk, ennek oka az osztrák hercegek túrhetetlen magatartása volt, akik nemcsak hazánk határszélét pusztították, nemcsak a magyarországi lázadókat támogatták,

hanem még hűbéreket is kértek Lajos német királytól Magyarorszáiban, mintha hazánk a német birodalom tartozéka lett volna. Károly János király szövetségében békére kényszerítette a hálátlan hercegeket.

Említettük, hogy Károly attól a pillanattól kezdve, amint nőül vette Erzsébet lengyel hercegnőt, igényt táplált Lengyelország trónjára, ha nem is a maga, de családja részére; ezért segítette apósát, majd sógorát minden ellenségük ellen s ezért vállalkozott a visegrádi kongresszuson János cseh király számára kikötött 20.000 ezüst márka megfizetésére. Kázmér hálásnak is mutatkozott, mert megígérte, hogy, amennyiben fiúutóda nem lesz, Károly családjának törekszik biztosítani a trónt.¹

Károlyt már évek óta súlyos köszvény kinozta s baja 1341-ben veszedelmessé vált, 1342 júl. 16-án meg is halt Visegrádon 54 éves korában.

Halálos ágyán meglelégedéssel tekinthetett vissza érett, kiforrott férfikora alkotásaira. A lesülyedt királyi hatalmat ismét arra a fényre emelte, amelyben nagy Árpád-királyaink idejében ragyogott, az országot bölcs intézkedéseivel megerősítette, a lezüllött gazdasági helyzeten gyökeresen segített s hazánkat Európa egyik legtekintélyesebb államává tette. Emellett családja hatalmát is megalapozta, amikor kilátást nyújtott neki a nápolyi és lengyel koronára. Igaz, hogy e fényoldalak mellett nem hiányoznak az árnyoldalak sem. Károly ifjú korában könnyelmű, léha gondolkodású ember volt s azonkívül zsarnoki hajlamú. Emiatt összeütközésbe került a főpapság egy részével is, amely bevádolta a

¹ 1339-ben a lengyel urakkal Visegrádra jött Kázmér s itt megegyeztek, hogy Károly, illetőleg fia, Lengyelország elszakított részeit visszaszerzi, elsősorban Pomerániát, új adókkal a lengyeleket nem terheli, jogaikat tiszteletben tartja, országos méltóságra idegent nem alkalmaz.

pápánál a törvények és az alkotmány elmellőzése miatt. Azonban, ha figyelembe vesszük az akkori állapotokat, a rettenetes széthúzást, rendet csak erőszakosan, zsarnoki módon lehetett teremteni s Károly zsarnoksága az országnak javára vált. Ő készítette elő hazánknak azt a fényes korát, amely Nagy Lajos alatt bekövetkezett és ez örök érdeme marad Károly Róbertnek.

Nagy Lajos (1342—82).

1. Az ország területének megvédése.

Károly munkájának alapos voltát misem bizonyítja jobban, mint az a körülmény, hogy fiát minden ellenmondás nélkül megkoronázták 1342 július 21-én. Ha visszagondolunk a század elejére, föl kell tűnni a gyökeres változásnak, amely a magyar nemzet életében végbement.

Még egy másik körülmény is megragadja figyelmünket. A jóformán gyermekkorban levő ifjú király, aki azonban már «az érett komolyságot többre becsülte az ifjú bohóságoknál és mindjárt kezdetben számot vetett magával jövő hivatása tekintetében», egy Váradra, szt. László sírjához tett zarándoklattal kezdte meg uralkodását. Ezzel jelezte, hogy ő szívben-lélekben magyar és követendő mintaképül az életszentség és lovagi ideál megtestesülését, szent Lászlót választotta.

Hősök lebegtek szeme előtt s el volt telve a lovag és király magasztos feladatának érzetével.

Nagyjából ő is az atyától tört úton haladt a politika terén, de neki már nem kellett küzdenie koronája megtartásáért lázadó alattvalókkal és adva voltak az eszközök, amelyek nagy szelleme szolgálatában a nemzet boldogításához vezethettek.

Megható az a fiúi ragaszkodás, amelyet anyja iránt tanusított, kinek tanácsait még meglett férfi-korában is kikérte.

Károly morva örgrófot, kinek lányát, Margitot, atyja eljegyezte vele, biztosította, hogy 4 év múlva, mikor Margit megfelelő korba jut, feleségül veszi.

Ezek után hozzálátott azon visszaélések kiirtásához, amelyek a királyi tekintélyt veszélyeztették: a bitorolt királyi javakat visszaszerezte, a rablók, hatalmaskodók ellen teljes szigorral járt el.

Miként atyja, ő is arra törekedett, hogy az ország határaitól az ellenséget távoltartsa, az elszakadt mellékterületeket visszaszerezze, a magyar király tekintélyén ejtett sérelmeket megtorolja, az ország területét és családjának hatalmát gyarapítsa.

A tatárok Moldvából, illetőleg a régi Etelközből gyakran betörték az országba, hatalmas területeket felöltöttek s a keleti határszéleket állandóan veszélyeztették. 1345 február 2-án Lackfi András székelyispán vezetése alatt megindultak a székelyek, hogy a sok sérelemért bosszút álljanak a tatárokon. Fényes győzelmet arattak fölöttük s vezérük Athlamos, a kán sógora, kezükbe került. Óriási kincset ajánlottak váltságdíjra a fogolyért, de a magyarok előbbre helyezték az ország érdekét, mint a kincsvágyat és Athlamoszt lefejezték. Aranyban, ezüstben, gyöngyös ékszerekben és drága ruhákban hatalmas zsákmány volt a 3 napi viaskodás eredménye. Ehhez az ütközethez fűződik a bájos szent László legenda. A csata alatt — mondja a krónika — elterjedt a híre, hogy László feje nincs a váradi sírboltban. A templom kincseinek őrzője lement a sírboltba s ekkor már helyén találta a főt, de az annyira verejtékezett, mintha nagy munkából érkezett volna valahonnan. Ugyanekkor egy igen öreg tatár fogolyt az a kijelentést tette, hogy nem is a magyarok és a székelyek

verték meg őket, hanem az a László, akit segítségül hívtak. Társai is erősítették, hogy mikor a székelyek rájuk támadtak, egy óriási termetű vitéz haladt az élükön, hatalmas lovon ült, fején arany korona, kezében csatabárd «s az ő borzasztó suhintásaival és súlyos csapásaival ez rontott meg minket mindnyájunkat». A levegőben pedig «felséges szép úrasszony jelent meg, csodálatos fényesség áradt le róla, az ő fején is vakítóan tündöklő és ragyogó arany korona volt». Tehát — fűzi hozzá a krónikás — a Krisztus hitéért küzdő székelyeket maga a Boldogságos Szűz és szent László segítették győzelemre az elbizakodott pogányok ellen.

A győzelem annyira föllelkesítette a székelyeket, hogy ők maguk támadták meg a tatárokat, akik kénytelenek voltak Magyarország határszéleit elhagyni és a Krim-félszigetre költözni.

Ugyancsak Lajos uralkodása elején történt, hogy a szászok megtagadták a szokásos adót és András erdélyi püspök erőszakossága sok kellemetlenségnek lett a forrása. Lajos energikusan, de egyszersmind tapintattal lecsendesítette a szászokat és megrendszabályozta a püspököt is (1344).

Erdélyi tartózkodása alatt jelent meg előtte az oláh vajda, Bazarába Mihály fia, Sándor. A pásztorkodó oláh nép Károly szerencsétlen hadjárata óta kezdett politikai tekintetben számítani. Mihály mindvégig megtartotta függetlenségét, fia, Sándor azonban Nagy Lajos erdélyi tartózkodása idején bemutatta az ifjú királynak hódolatát. Élete vége felé azonban ő is megfélekedezett igéretéről, fia, László pedig felvette a Havasalföld vajdája címet.¹ Lajos 1369-ben fegyverrel akarta a hűtlen alattvalót engedelmességre szorítani, de az egyik sereg,

¹ Először így nevezte magát: «László, Isten és Magyarország királyának kegyelméből Havasalföld vajdája és szörényi bán, valamint Fogaras hercege».

melyet Miklós erdélyi vajda vezetett, körülbelül úgy járt, mint 1330-ban, míg a másik Szörényt elfoglalta. László vajda meghódolt s miként atyja, ő is megígérte a katolikus vallásra való áttérését és a katolicizmus terjesztését, mire Lajos betelepítette oláhokkal a fekete haláltól kipusztított Fogarast és herceggé Lászlót tette meg. Később újra hűtlenné lett a vajda királya iránt.

Kunországból (Moldva) a tatárok a Krim-félszigetre húzódtak s a gyér lakosságú telepeket Bogdán oláh vajda vette hatalmába, ki Mármarosból költözött ki. Lajos arra kényszerítette őt, hogy fennhatóságát elismerje.

Boszniában is zavaros volt helyzet. A bogumilok eretneksége erkölcstelenségével fenyegette az államot és társadalmat egyaránt s azért Károly Róbert rávette Kotromanics István bosnyák bánt, hogy térjen vissza a katolikus egyházba és lépjen fel az eretnokség ellen. A bán teljesítette a király óhajtását és üldözőbe vette a bogumilokat, ami Szerbia beavatkozását vonta maga után. István halála után (1353) unokaöccse Tvartkó lett a bosnyák bán, aki a bogumilokat pártfogásába vette. Az ellene küldött magyar sereg kudarcot vallott ugyan, de egy lázadás elől kénytelen volt a ravasz Tvarkó a királyi udvarban keresni menedéket s ez után elég eredményesen folyt a térítés.

Szerbia függő viszonyban volt Magyarországgal, fejedelmei azonban, amikor csak tehették, Magyarország ellen dolgoztak s a déli lázadásokat állandóan támogatták. Dusán István a görög császárságtól elfoglalta Albániát, Macedoniát s félő volt, hogy hazánk déli melléktartományai után is kinyújtja a kezét. Tényleg el is foglalta Bosznia déli részét s a király fennhatóságát nem volt hajlandó elismerni. Lajos a királyi tekintély megsértését nem hagyhatta megtorlás nélkül és kapóra jött neki a pápai legátus kérelme, ki a

szerbiai, katolikusok üldözése miatt a király védelmét kérte. Úgy látszik, Dusán vereséget szenvedett, mert a pápának bemutatta hódolatát, ki viszont Lajost iparkodott megengesztelni. Mindez azonban csak cselfogás volt Dusán részéről, mire Lajos 1355-ben megkezdte a háborút, Dusán azonban meghalt, Szerbiában vég nélküli zavarok kezdődtek s Lajos sorsára hagyva a bomladozó országot, veszedelmesebb ellenfele, Velence ellen fordult.

A pápa kérelmét, hogy előzőleg tett ígéretét váltsa be és vezessen hadat Szerbiába a katholicizmus védelmére, mégis kénytelen volt Lajos teljesíteni. Serege kétszer is vereséget szenvedett, de mikor maga is hadbaszállt, győzelmesen haladt egészen Rigómezőig. 1363-ban Dusán fia, Uros István, kénytelen volt a magyar királynak meghódolni.

2. Lajos külpolitikája.

A) Déli hadjáratok.

Amikor Károly Róbert elő akarta készíteni az utat családjának ősei trónjára, nem sejtette, milyen tragikus eseménynek lesz előidézője ez a törekvése.

Az öreg Róbert király — engedve a különféle ellenséges sugalmazásnak — a szerződés ellenére úgy intézkedett, hogy Johanna legyen az utóda, keljen egybe Endrével, ha pedig Johanna meghalna, Mária örökölje a koronát, kinek férje Lajos magyar király, vagy valamelyik francia herceg legyen. Míg Johanna 25-ik évét eléri, Sancia királyné vigye a kormányt a kormánytanács támogatásával.

Endre és Johanna egybekeltek s míg Johanna királynő címet viselt, Endre csak calabriai herceg maradt. Johanna ekkor 17 éves volt, Endre 16, tehát

míg Johanna, mint nő, testileg, szellemileg teljesen fejlett, Endre, aki a jelek szerint bátyja szellemi képességeivel nem dicsekedhetett, még félig gyermek, önállótlan és energiátlan. Súlyosbította a helyzetet, hogy Johanna rokonai körében volt, kik mindenben kedvében akartak járni, ügyesen előtérbe tolva saját érdekeiket, Endre pedig távol családjától, ifjúságával és tapasztalatlanságával elhagyatva, jóakaró gyámolítóra nem támaszkodhatott. Akik körötte voltak — néhány magyar hive kivételével — benne a betolakodót nézték és megsemmisítésén működtek. Endre különben sem tudott beilleszkedni a nápolyi udvarba. Maga Nápoly ekkor Európának talán legerkölcstelenebb városa volt. Népe élvhajhász, mulatni vágyó, amely előtt semmi sem volt szent, ha élvezetekről volt szó. A tengerparti sétányok, parkok, a templomok, élükön a divatos S. Lorenzoval, szerelmi találkozások helyei voltak. Fényes nappal olyan botrányos esetek fordultak elő, hogy az erkölcsi tekintetben épen nem szigorú Róbert király kénytelen volt erélyes rendeletekkel megmenteni legalább a külszint. Arra azonban nem gondolt, hogy udvarát megrendszabályozza. Ez az udvar akkor a legfényesebb, legszellemesebb, de egyszerűsége miatt a legromlottabb is volt.

Híres költők, tudósok fordultak meg e fényes körben, Petrarca boldogan fogadta Róbert király kezéből a költői koszorút, de emellett végnélküli cselszövények, féktelen érzékiség, kicsapongás, mindennemű romlottság tobzódott ebben a ragyogó környezetben, mint évszázadokkal később az egész világtól megcsodált versaillesi udvarban.

Endre zsenge ifjúságának éveit a magyar királyi udvarban töltötte, amely a Záh-féle merénylet után erkölcsösebb s a nápolyinál sokkal egyszerűbb volt. Becsületos gyermeki lelke itt szívta magába a hitnek és

erkölcsnek elveit, amelyek képmutatást, aljasságot, fondorlatokat nem ismernek. Szívét az ajkán hordta új környezetében is, ahol pedig a szavak csak arra valók voltak, hogy leplezzék a szív érzelmeit, a lélek indulatait.

Nem csodálhatjuk, ha a különben sem szívesen fogadott ifjú csakhamar izolálva maradt a nápolyi udvarban, hol senkisem szerette magyarjain kívül, de annál többen gyűlölték s köztük ifjú neje, Johanna is. Johanna valódi nápolyi nő a Fiametták külső szépségével és erkölcsi romlottságával; élvhajhász, buja, tékozló, kinek az eszét állandóan mulatságok, lovagi tornák és szerelmi kalandok foglalkoztatják. Fial férje erkölcsi komolyságával kezdett teher lenni rá nézve s romlott környezete — főleg Canabis Filippa asszony — iparkodott másra irányítani a buja királynő figyelmét és bizonyára megpendítették előtte több izben is a férjétől való megszabadulás lehetőségét.

Lajos mindjárt nagybátyja halála után követet küldött a pápához öccse megkoronáztatása ügyében s ugyanakkor leendő apósát, Károly morva őgrófit, kinek VI. Kelemen pápa egykor tanára volt, szintén felkérte a pápánál való közbenjárására. A pápa nem sietett a felelettel, Endre helyzete pedig mindinkább tűrhetetlenebbé vált.

Az udvar asszonyai, élükön a durazzo-i és tarentói öreg hercegnőkkel, kik fiuknak szerették volna Johanna kezét és hatalmát megszerezni, mind merészebben léptek fel s Endre oly megalázó helyzetbe került, hogy egy ruhadarabot sem készíttethetett neje engedélye nélkül.

Szomorú helyzetének híre eljutott a magyar királyi udvarba is és Erzsébet anyai szíve balsejtelmekkel telt meg. Oriási kinccsel: vagy 17.000 márka arannyal, 27.000 márka ezüsttel, néhány véka aprópénzzel megindult Nápolyba. Utána fia még 4000 márka aranyat,

félkőből vert aranyforintot és rengeteg sok aprópénzt küldött. Zengben fényes kíséretével a Velencétől följárított két gályára szállt és Manfredoniában szállt partra, hol fia és menyje várták.

Azzal a szándékkal ment Erzsébet Nápolyba, hogy, ha a hírek igaznak bizonyulnak, fiát magával hozza Magyarországra. Értesült erről Johanna és mesteri színleléssel félre tudta vezetni a különben bölcs királynét, kinek nem tetszett ugyan minden, amit a nápolyi udvarban látott, de arról győződött meg, hogy a hírek túlzottak voltak és fiát — legalább egyelőre — nem fenyegeti veszély.

Hogy azonban az anya szeme milyen éles volt, bizonyítják a pápához fényes követség útján küldött előterjesztésének ezen szavai: «Végre tekintetbe kell venni, hogy fiam személye, ha koronázása meg nem történik, veszélyben forog». Johanna alattomban azon dolgozott, hogy a pápa a kérelmet ne teljesítse.

Erzsébet 1343. szept. 14-én Nápolyból Rómába indult a nápolyi érsek és sok főúr társaságában, hogy az apostolfejedelmek sírját meglátogassa. Jövetelének hírére mindenütt ezrével tódultak az emberek az utakra, hogy lássák őt, «ki képes volt, miképen Sába királynője, elhagyni országát, palotáját és a világ határáról eljönni ide, hogy megkeresse és elnyerje a Megváltó kegyelmét».

Rómában a Tiberis egyik partján a Colonnák, a másikon az Orsiniak fogadták őt mély hódolattal, a nép pedig kiáltozott: Éljen Magyarország királynéja!

A sz. Péter templom bejáratánál a római papság fogadta a királynét, ki óriási értékű ajándékokat és sok pénzt tett le szent Péter oltárára. Meglátogatta még a szentek ereklyéit, sokat ájtatoskodott és gazdag alamizsnát osztott, de a koldusok töméntelen sokasága és szentelen tolakódása miatt valósággal menekülnie kellett Rómából. (Szept. 27-én.)

Johanna 1344 februárjában már férjét királynak címezte, a pápa pedig elrendelte, hogy Endrét koronázzák meg, «mint Johanna férjét», tehát a hatalom Johanna kezében maradt volna. A koronázást azonban elhalasztották, a hűségesküt csak Johanna tette le. Ebben bizonyára nagy része volt Talleyrand bibornoknak, ki Agnes durazzoi hercegnő fivére volt és családja érdekeit szolgálta a szentszéknél.

Erzsébet megindult haza, Johanna pedig újrakezdte a fondorlatokat, hogy a királyi hatalom megosztását megakadályozza s olyan erkölcstelen életet élt, hogy ennek hire a pápai udvarba is eljutott.

Kelemen pápa megintette Johannát és felszólította, hogy a tőle megnevezett hét urat és négy hölgyet, kik «hitelt érdemlő jelentések szerint» veszélyesek az udvarra és az országra, föltétlenül távolítsa el. A pápai irat még másokra is céloz, akiket egyelőre nem nevez meg. Johanna a pápa intelmét figyelmen kívül hagyva továbbfolytatta botrányos életmódját, ami Sancia királynét arra bírta, hogy zárdába vonuljon s itt is fejezte be életét (1345. júl. 28).

Katalin tarantoi hercegnő nem csinált többé titkot abból, hogy Johannát fiával, Róberttel akarja elvételni, míg Durazzoi Agnes fiának, Károlynak Johanna hűgát, Máriát akarja megszerezni nőül. A Tarantoiak attól félve, hogy Károly Mária révén igényt emel a trónra, tiltakoztak a házasság ellen és a maguk részére megnyerték a trónját féltő Johannát is, mire Károly Máriát megszőktette s Johanna ellenére nőül vette. Katalin bosszút állt vetélytársán, a durazzoi hercegnőn, kit megmérgeztetett s tovább fonta a hálót a szerencsétlen Endre körül.

Endre kénytelen volt eltűrni a Tarantoiak kihívó viselkedését, kénytelen volt szemet hunyni neje erkölcstelen üzelmei előtt, kinek most Bertrand, Artus Károly-

nak, Róbert király természetes fiának a fia volt a szeretője. Közben Lajos követei folyton sürgették Endre megkoronázását s hogy célt érjenek, uruk tudta nélkül 44.000 ezüst márkát ajánlottak fel a kuriának, gondolva, «hogy ajándékkal és megvesztegetéssel a bölcsek eszét is meg lehet nyerni». A krónikásnak a pénzösszegre vonatkozó adatát némelyek kétségbevonják, de ezek is elismerik, hogy bizonyos pénzösszeget felajánlottak a követek.

Lajos király, mikor erről értesült, nagyon fölháborodott követei eljárásán, de viszont örömmel fogadta a hírt, hogy a pápa végre kitűzte Endre megkoronáztatásának az idejét és kijelölte követét is, kinek a koronázást végre kell hajtani.

Mikor azonban a pápa rendeletét közölte, Endre már két napja halott volt. A szerencsétlen herceg ugyanis, mikor értesült, hogy koronázásának ideje közeledik, nem tudta elfojtani a lelkében fölgülemlett keserűség érzetét, zászlajára bárdot és békót festetett. Ez intőjel volt Johanna cinkosainak, kik annyi keserves órát szereztek az ifjúnak s létérdekük parancsolta, hogy Endrét előzzék meg, még mielőtt a hatalmat kezébe kapja.

Felhasználva a szerencsétlen Endre szenvedélyét a solymászat iránt, sólyomvadászat ürügyével Aversába csalták őt. Itt egy kolostorban szálltak meg, mely a királyi családnak Aversában való tartózkodása idején rendes lakóhelyül szolgált. Egész nap folyt a vadászat s este Endre nyugalomra tért. Nemsokára kopogtatást hallott az ajtón s kérdésére titkára felelt, hogy fontos hírek érkeztek Nápolyból. Neje biztatására gyanútlanul kilépett a szobából, mire nejének szobalánya bezárta mögötte a szoba ajtaját. A teremben Artus Károly és fia több összeesküvővel megrohanták a védtelen ifjút, aki hősiiesen védekezett, miközben szobája felé hátrált,

hogy fegyverhez jusson. Mivel az ajtó zárva volt, a túlerő végre győzedelmeskedett, nyakába hurkot vetettek s a kertre nyíló erkély rácsára akasztották s az összeesküvők közül néhányan addig rángatták lábait, míg meg nem fulladt és a gonosztevők a tetemet a kertbe dobták.¹ Endre magyar dajkája, Izolda, észrevette a veszedelmet, segítségért kiáltozott, de eredménytelenül. Így halt meg az ártatlan fiatal király alig 18 éves korában. (1345. szept. 18.)

A holttestet a szerzetesek bevitték a templomba s ott virrasztottak mellette, a bűnös Johanna pedig nem merte megnézni a testet, hanem Nápolyba ment, férje eltakarításáról nem gondoskodott, úgy, hogy Durazzoi Károlynak kellett a holttestet Nápolyba vitetni, hol Orsillo Minutulo kanonok tisztességesen eltemettette a főtemplomban, Capece Francesco kanonok pedig később emléktáblát állíttatott neki.

«Úgy buktál el, — kesereg a magyar krónikás — mint az igazak szoktak a gonoszság fajzatával szemben.» A nápolyiak nagy részvételt fogadták a szörnyű gyilkosság hírére s mikor Nápolyba vitték a halottat, «úgy összecsődült az egész város, mintha az édes gyermekét temetné és keserves siránkozással siratta meg őt».

Johanna semmi bánatot sem mutatott, sőt a halott emlékét sem kimélte, mikor a firenzeiekhez írt levelében úgy adta elő a dolgot, mintha Endre éjjeli kalandokra járt volna és egy ilyen kóborlás alkalmával esett volna áldozatul.

A pápa, amint értesült a büntényről, részvevő levelet intézett Erzsébethez, Lajoshoz és István her-

¹ Azért fojtották meg, mert hire járt, hogy Erzsébet nápolyi időzése alkalmával fiának egy amulettet adott, mely tőr és méreg ellen védelmet nyújt.

ceghez s ebben kifejezte, hogy «elég kemény büntetés a bűnösöket ebben az életben nem sújthatja».

Lajos hideg udvariassággal felelt, az anya ajkára azonban a fájdalom kemény szavakat adott s több ízben is szemrehányást tett a pápának, hogy ő fiát haza akarta hozni, de a pápa két alkalommal is biztosította, hogy Endrét semmi veszély sem fenyegeti, ne vigye haza.

Lajos, amint a szörnyű csapásból fölcsődött, bosszúra gondolt, de korát fölülmuló érettségét és bölcsességét legjobban bizonyítja az a tény, hogy nem ragadtatta el magát fájdalomtól és szenvedélyétől, hanem kellően előkészítette a bosszú tervét.

Jól tudta, hogy a francia király politikai érdekeit szolgáló pápára époly kevéssé számíthat, mint a francia királyra, azért a pápa intelme dacára a pápasággal ellenséges lábon álló Bajor Lajoshoz, az osztrák herceghez és a francia királlyal a francia koronáért küzdő III. Eduard angol királyhoz közeledett. Ugyanakkor szemrehányást tett a pápának, hogy ő a katasztrófa közvetett okozója Endre megkoronáztatásának halogtatásával s követelte a gyilkosok megbüntetését, Nápoly-nak István öccsére való ruházását és Johanna Tarantoi Róbert herceggel való házasságának megakadályozását.

A pápa azt válaszolta, hogy a vizsgálatot elrendeli, a bűnösöket szigorúan lakoltatja, Johannától azonban, míg a bűn rá nem bizonyul, Nápolyt el nem veheti. Tekintettel a jó viszonyra, amely Lajos és az aquilejai patriarchatus közt fennállott, VI. Kelemen megbízta a patriarchát, hogy Lajost tartsa vissza a Nápoly ellen intézendő támadástól, mert ellenkező esetben Johannának engedélyt ad újabb házasságkötésre, hogy Nápolynak védője legyen.

A pápa tényleg kiátkozta mindazokat, kik a gyil-

kosságban részesek voltak s Bertrand de Beaux grófot megbizta, hogy szolgáltasson szigorú igazságot mindenkivel szemben.

Közben maga a nép akart igazságot szolgáltatni, elfogta a királyi udvarmestert és Pace úr fiát, Endre kamarását, kinek, miután bűnrészességét megvallotta, horgot vertek a nyelvébe, hátáról a húst leszaggatták s felakasztották. Bertrand de Beaux pedig a királynő ellenére kínpadra vonatta a gyanúsokat¹ s azok vallomása alapján elfogatta a tervezőt, Terlizzi grófot, de Cannabis Sanchát, Johanna társalkodónőjét és Filippát, Johanna udvarmesternőjét. Johanna ki akarta őket szabadítani, Durazzoi Károly azonban halálra ítélte őket. Még Artus Károly és fia, a főgyilkos, Bertrand, voltak hátra, kiknek vallomása végzetes lehetett Johannára és Katalin tarantoi hercegnőre, ki a konstantinápolyi császárnő címet viselte. Katalin, korának egyik legromlottabb asszonya, elfogatta apát és fiút; az apa csakhamar meghalt bánatában, fia pedig megőrült és dühkórban pusztult el.

Katalin ravaszsága így a veszélyt elhárította családjáról, csak Durazzoi Károlyt kellett még valahogyan megnyerni. Calabria hercegséggel őt is sikerült elvonni az ellenpárttól, holott kevéssel előbb épen Károly hívta meg Lajost Nápolyba. Az országbíró, Izoldát birtokkal, pénzzel akarták megnyerni.

Míg Johanna iparkodott Nápolyban lecsendesíteni a vihart, Lajos nagy előkészületeket tett a nápolyi hadjáratra, melyet a Velencével kitört konfliktus sem tudott megakadályozni. Diplomatai úgyszólván állandóan úton voltak Avignonba, vagy Itáliába.

Martell Károly — Endre állítólagos gyermeke — születése után kérte Lajos a pápát, hogy a gyermeket

¹ Tüzes vasfogókkal marcangolták őket.

ne hagyják a «férjgyilkos» Johannánál, hanem adják át anyjának és neki Nápolyal együtt.

A pápa följánlotta közbenjárását a gyermek átadása érdekében, de újra hangsúlyozta, hogy az ítélet meg nem előzheti és Johannát méltóságától meg nem foszthatja.

A viszony a pápa és a magyar királyi család közt napról-napra feszültebbé vált. Lajos és anyja belátták, hogy a pápaság nem független, hanem a francia politikai érdekeket szolgálja s azért Lajos tudatta VI. Kelemennel, hogy meg fogja Nápolyt támadni, Erzsébet pedig a pápai követeknek többek közt ilyen kiméretlen hangú nyilatkozatot tett: «Ő szentsége hanyagsága miatt nincs még Endre király vére megboszulva». Ismét megújította a főntebb hangoztatott vádat. «Mikor Nápolyban tartózkodtam, ott általánosan el volt terjedve, egy előkelő személy... értésemre adta és világos jelek is elárulták, hogy titokban fiam meggyilkolását tervezik», fiát csak a pápa buzdítására hagyta ott.

Ez a vád azonban egy kissé furcsa. Erzsébet tudhatta, hogy az Avignonban lakó pápa csak információk alapján ismerhette a nápolyi udvar viszonyait s ezek az információk célzatosan tévútra vezetők is lehettek, míg ő saját szemlélete és hallomása útján szerezhetett tudomást az ott uralkodó állapotokról, ha tehát a pápát vádolja, csak saját könnyelműségét menteti.

Johanna nem küldte fiát a magyar udvarba, ellenben Róbert herceg helyett, kivel botrányos életet élt Endre halála után, ennek öccsével, Lajossal jegyezte el magát a pápai dispensációt be sem várva. A kis Martell Károly jegyese Durazzói Károly lánya lett és Durazzói Károly két fivérével eljegyeztette Tarentoi Lajos két nővérét. Így akarta a két házat egy cél érdekében sorompóba állítani. Lajos, ki Velencével való

összetűzése miatt kénytelen volt a szárazföldi utat választani serege számára, előbb diplomáciai tárgyalásokat folytatott egész sereg területi úrral, hogy csapatait baj nélkül átengedjék.

A pápa, ki Nápolyt semmiképen sem akarta Lajos birtokába juttatni, az olaszokat Lajos ellen, «ki a németek és ghibellin zsarnokok szövetségese, minélfogva vállalatának sikere a guelf-pártra végső romlást hozna», ellenállásra buzdította, de kevés sikerrel. Az urak előzékenyen fogadták Lajos kérését s 1347 tavaszán Garai János veszprémi püspököt és Tóth Lőrinc fiát, Miklós mestert, nagy összeg pénzzel előre küldte meghagyva, hogy kárt senkinek se tegyenek, jóakaróit végleg lekössék, elleneit törekedjenek megnyerni.

Baj nélkül jutottak el Aquiláig, mely már nápolyi területen fekszik, hol Lallo Campenescio lovag, Montorio grófja, a magyar párt vezére fogadta őket.

Lallo, ki az Aquila elfoglalását célzó kísérleteket visszaverte, biztosította a magyar követeket, hogy uruk minden baj nélkül jöhet.

Lajos kisebb-nagyobb csapatokban küldte előre seregét, majd Magyarország védelméről gondoskodva anyját kormányzóul rendelte s 1347. nov. 11-én maga is útra kelt. Visegrádról Cillynek tartott, hol osztrák és német vitézek csatlakoztak hozzá, innen Udinebe ment, ahol a patriarka szeretettel fogadta, majd Vicenzából Veronának tartott. Verona urai a della Scalák voltak s a pápa a honvágytól űzött Petrarcat levéllel küldte Mastino della Scalához, hogy ne bocsássa át Lajost birtokain. Nem tudjuk, a nagy költő találkozott-e a nagy királlyal, de küldetése eredménytelen maradt, mert a Scalák kitüntető szivességgel fogadták Lajost, ki 4 napig vendégük volt. Veronából Mantova, Modena, Bologna, Cesena, Rimini, Urbino, Foligno volt az útirány. Malatesta, Ordelaffi Ferenc, Gonzaga Fülöp s

más előkelő urak csatlakoztak Lajos táborához, kit Folignoban Bertrand pápai követ¹ kiközösítéssel fenyegetett arra az esetre, ha Nápoly határát átlépi.

Lajos ridegen és dacosan felelt: a kiközösítéssel nem törődik, mert Isten előtt, ki a pápa fölött áll, ismeretes ügyének igazsága.

A karácsonyi ünnepeket Aquilában töltötte s itt esküdtek neki hűséget a pártján levő olasz urak. Capuánál szétverte a nápolyi hadat, mire Johanna elmenekült a Provenceba s néhány nap múlva követte új férje, Tarantoi Lajos is.

Innen Aversába ment a király s itt hódolt a 3 durazzoi és 2 tarantoi herceg. A király szívesen fogadta őket, megvendégelte «kedves rokonait» s ebéd után lóra ült, mintha Nápolyba indulna, de hirtelen Durazzoi Károlyhoz fordult: Vezess oda, ahol András öcsémet megölték! A herceg megrettent s iparkodott a királyt szándékától eltéríteni, de Lajos nem engedett. Amikor megmutatták neki a kertre nyiló erkélyt, honnan öcsését megfojtva ledobták, neki fordult a király Károlynak és megvádolta a gyilkosság előidézésével s a magyar király ellen való lázadással s így végezte beszédét: következésképen ott kell meghalnod, ahol te megöletted öcsémet. A herceg mentegetőzött, könyörgött, de a királyban felforrt déli vére, elragadta heve s Becsei Imre fia, Vesszós nevű vitézével kivégeztette, testét a magyarok a kertbe dobták s csak 3 nap múlva vitték Nápolyba. A királyi hercegeket Visegrádra küldte fogságba s ide hozták a kis Martell Károlyt is, hol nagyanyja nevelte, de 1348 júniusában meghalt.

Kérte Lajos a pápát, hogy a bűnös Johannát

¹ A pápa, mivel az országbíró nem ítélkezhetett Johanna és a királyi hercegek felett, Bertrand bíborost bízta meg az ügy megvizsgálásával s ez Johannát és a hercegeket ártatlanoknak nyilvánította.

fossza meg trónjától és a koronát juttassa neki, azt hajlandó lesz a kis Martell Károlynak átadni. A pápa nagy zavarban volt, Bertrand bibornokra bizta az ügy elintézését, megrémítette őt Durazzoi Károly kivégzése és tiltakozott a hercegek letartóztatása miatt. Lajost azonban a tiltakozások elhatározásában meg nem ingatták, hanem hozzáfogott az ország szervezéséhez, hivatalnokokat rendelt túlnyomó részben nápolyiakból s mivel ő lovassereggel jött, pedig várak ostromára számíthatott, zsoldjába fogadta a hadjárat elején a híres zsoldos vezért, Urslingeni Wernert, akit most a hadjárat végén, szolgálatból elbocsájtott.

Nem sokáig tartózkodhatott a király Nápolyban, mert fellépett a fekete halál. Már 1346-ban pusztított a tatárok közt s 1347 őszén genuai hajók behurcolták a járványt, mely először a kikötővárosokban: Genuában, Pisában, Velencében és Nápolyban pusztított. 1348 tavaszán már egész Itáliában dühöngött. A testen tojásnyi, vagy nagyobb daganatok keletkeztek, amelyeket fekete, vagy kékes foltok követtek s mivel egyáltalában nem voltak az orvosok tisztában a betegség természetével, gyógyítani sem tudták s a betegek rendszeren 3 napon belül minden láz nélkül elpusztultak. Sokaknak teste már a halál előtt bomlásnak indult. Mivel a betegség rendkívül fertőző volt, rohamosan terjedt s a rendszabályok, amelyeket pl. Firenzében életbe léptettek (külön tisztviselőket rendeltek a város tisztántartására, a betegeket izolálták stb.) hatástalanok maradtak.¹

¹ Boccaccio, aki a pestisnek mesteri leírását hagyta hátra, elmondja, hogy nemcsak embereket fertőzött meg a borzasztó nyavalya, hanem az állatokra is átragadt. Szemtanúja volt, mikor 2 sertés egy pestisben elhalt embernek a rongyait fogai közé véve megrázta s egy órán belül mindkettő élettelenül esett a rongyokra.

A rettenetes nyavalya egészen kiforgatta az embereket valójukból. Egyesek a haláltól való félelmükben rendkívül mértékletesen éltek, mások kikerülhetetlennek tartva a pusztulást, minden erkölcsi törvényt félredobva élvezni akarták az életet. Csak kevesen maradtak meg a helyes úton és iparkodtak rendesen végezni napi teendőiket, kezükben virágot, szagos fűvet, vagy fűszereket hordva, hogy a bűzös levegő fertőző hatását maguktól távol tartsák.

A betegeket még a hozzátartozók is elhagyták s így sokan elpusztultak olyanok, kiket talán gondos ápolással meg lehetett volna menteni. Néha egész családot temettek egyszerre, szülőket és gyermekeket együtt s egész paloták maradtak üresen. Firenzében 100,000, Nápolyban 2 hónap alatt 60,000 ember pusztult el.

Mivel a magyar sereget is erősen megtizedelte a vész, Lajos kénytelen volt távozni s Wolfart Ulrikot tette meg helytartónak.

Johannát és férjét Avignonban, mely az ő birtoka volt, a bibornokok fogadták, a pápa pedig az aranyrózsával tüntette ki, ami Lajos lelkéből újabb keserűséget váltott ki.

Mikor Johanna értesült Lajos távozásáról, Avignont eladta a pápának, ki férjét király-cimmal tüntette ki s elhatározta, hogy visszatér Nápolyba, melynek változékony hangulatú népe visszakívánta a romlott, de fényes udvart. Werner, kit Johanna zsoldjába fogadott, Wolfartot a Castel Nuovoba szorította s a királyság néhány vár kivételével Tarantoi Lajos kezébe került. Wolfart élelme fogytával olyan ügyesen szökött meg az erődből, hogy ellenei csak 6 nap múlva tudták meg távozását.

Lajos király e hirre Lackfi Istvánt küldte Nápolyba,¹

¹ Nápolyban közmondássá lett: te olyan okos és győzelmes ember vagy, mint Lackfi István.

ki Wernert elfogta, majd csapatával együtt ismét magyar szolgálatba fogadta, Johannát pedig férjével Nápolyba szorította.¹ A pápai követ fegyverszünetet esközölt s mivel a rakoncátlan német zsoldosok sok kellemetlenséget okoztak, Lackfi visszatért Magyarországra.

Lajos ismét a pápához fordult, ki megígérte, hogy nem adja vissza Nápolyt Johannának, hanem István hercegre, Lajos öccsére ruházza, ki Durazzo Károly özvegyét fogja elvenni, de az ígéret teljesítését hiába várta a király.

Mivel a pestis tönkre tette a nápolyi magyar sereget, a nép is fölkelt ellene, Lajos a pápa fenyegetése dacára újabb hadjáratra határozta el magát. 1350 tavaszán indult meg 27,000 vitézzel. Ez a hadjárat már nem folyt le olyan simán, mint az első. Barlettában a német zsoldosok fellázadtak féltékenységből a hajón érkezett magyar csapat miatt. Ascoliban Tarantoi Lajos levelét kapta kézhez a király, melyben párviadalra hívta ellenfelét. A magyar király hajlandó is volt az angol és francia királyok jelenlétében Peruggiában megvívni, de Tarantoi Lajos jónak látta visszavonulni.

Ekkor az a hír terjedt el, hogy 300 német zsoldos megesküdött, hogy Lajos királyt megkötözve Nápolyba viszik. Erről értesülve Lackfi Miklós 150 emberrel szó nélkül Beneventbe lovagolt, a város előtt elterülő mezőn a zsoldosokat leverte, 50-t közülök elfogtak vitézei, a többit legyilkolták, vagy megsebesítették. Bessenyő János allovászmester már 2 zsoldost levágott, de a harmadik hősiezen védekezett, sőt Bessenyő lovát is megölte. Mikor a ló össze akart rogni,

¹ A hadviselés úgy elvadult, hogy az elfogott magyarokat az ellenség elevenen megnyúzta. Valószínűleg a magyarok sem maradtak adósok.

Bessenyő leugrott róla, karddal a németre rohant, ki azonban fején súlyosan megsebesítette. Végre mégis a magyar vitéz győzött és ellenfele fejét Beneventbe vitte. Miklós a 150 foglyot Melfi városában bemutatta a királynak, aztán szokás szerint fegyvereiktől fosztatta és szétkergette őket.

Lajos mindenüft az elsők közt volt az ütközetben s ezért élete több ízben veszedelemben is forgott. Canosa ostrománál ő is azok közt volt, kik a hágcsókon felfelé törekedtek, miközben kődobás érte, az árokba zuhant és zászlós urai heves szemrehányást tettek neki vakmerőségéért. A Silaronál a folyócskába küldte Szeredai nevű fiatal vitézét, hogy a víz mélységét kémlelje ki s mikor a víz sodra levitte lováról, a király élete kockáztatásával mentette ki őt. Aversa ostromával sokáig nem boldogult, bár igen sok áldozatot kívánt az ostrom. Egy alkalommal a falakat kémlelte, mikor az egyik harcos felismerte őt a vár faláról, rányilazott s a nyíl ballábába fúródott. Mivel a nyíl vasa lábában maradt, éjjel a nagy fájdalomtól nem tudott aludni. Reggel meglátogatta Wolfart Ulrik és Lackfi István a beteg királyt s ők a 12-ik rántásra kihúzták a sebből a vasat. Elképzeltük, milyen rettenetesen szenvedett s nem csodálhatjuk, ha Lackfinak könyörgött: Könyörülj rajtam! azt pedig, aki fejét tartotta, kérte, hogy fejét és szívét vigyék el anyjának s aztán temessék el Esztergomban Béla király sírja mellett a minoritáknál.

A seregben hire futott Lajos betegségének s ez csüggesztőleg hathatott a katonákra, azért Lackfi lóra ültette a beteg királyt s a bősisakosok (zsoldosok) kiáltoztak: Ime Magyarország, Jeruzsálem és Szicília királya. A vár nemsokára megnyitotta kapuit. Miután Nápoly is meghódolt, a királyság ismét Lajos birtokában volt.

Most állandósítani akarta Lajos uralmát s tárgyalásokat kezdett Durazzo Károly özvegyével, valószínűleg a házasság ügyében, Johanna azonban féltve trónját, hugát hajóra hurcoltatta és a Provenceba vitette.

Lajos már unta a végeláthatlan nápolyi ügyet s jó ürügyül szolgált neki a távozásra a nagy jubileum, mely őt Rómába szólította. Lackfi Andrást kinevezte nápolyi helytartójául és megindult Rómába.

Az örök városban ekkor egy zseniális rajongó, Cola di Rienzo vitte a hatalmat, kinek szemei előtt a köztársasági Róma lebegett, ennek a fényét akarta a középkorban visszavarázsolni. Lajos érkezésének hírére Rómát feldiszította s 100 biborba öltözött emberével ment a magyar király elé, kit valóságos diadalmenetben kísért végig a szőnyegekkel borított utcákon a pápai palotáig, mely Lajosnak lakóhelyül szolgált. A király visszautasította a «Római nép ura» címet, melyet Rienzo neki felajánlott, ájtatoskodással töltötte napjait, pápai feloldozásban részesült s 4000 arany frtot letéve a szent Péter oltárára, visszaindult Magyarországba, hova október 25-én érkezett meg.

Azzal a meggyőződéssel jött haza, hogy célját: Magyarországnak és Nápolynak egy kézben való egyesítését el nem érheti s azért hajlandó volt kibékülni. A pápa azt a javaslatot tette, hogy Johanna a nápolyi hercegek váltságdíja és hadiköltségek fejében fizessen 300,000 aranyat. Lajos le is mondott a királyságról, csak a salerno hercegség és a monte-sant'-angeloi birtok címét tartotta meg, a 300,000 frtról pedig «az apostoli szentszék iránt való tiszteletből» lemondott, kikötötte azonban, hogy a pápa gondoskodjék róla, hogy az ő nápolyi hiveinek bántódásuk ne legyen. 1352-ben a hercegeket, kiknek nem volt okuk a bánásmód miatt panaszkodni, szabadon bocsájtotta, Johanna megbüntetését pedig a papára bízta.

VI. Kelemen 1352-ben VI. Ince váltotta fel, ki a nápolyi ügyet ismét arra a Bertrand bibornokra bízta, ki eddig is oly gyanús szerepet játszott, természetes tehát, hogy az ügy elaludt, illetőleg kimondták, hogy amennyiben gyanú merül fel Johanna ellen, «ez nem a királynő romlott szándékából s akaratából, hanem varázslat és büvölés következtében történt, melyeknek törékeny női természete nem tudott ellenállni».

Lajos ebbe is belenyugodott Johanna büntetését az igazságos Istenre bízva. A bűnhődés, ha jóval később is, de bekövetkezett.

Először a Durazzo hercegek kerültek összeütközésbe Johannával, mert a hercegek a pápa közbenjárásával ki akartak békülni a magyar királlyal, ami Johanna féltékenységét fölkeltette. Azután a Tarantoiakkal is szakított. Férje meghalt (1362) s Johanna Jakab mallorcai címzetes királyhoz ment nőül, viszont sógora Tarantoi Fülöp nőül vette István magyar herceg leányát, Erzsébetet s így közelebbi jogot szerzett a nápolyi trónra. Johanna ezt megakadályozandó a magyar udvarban nevelkedett Károly durazzo herceget szemelte ki utódjául, kivel el akarta jegyezni unokahugát, Margitot.

Fülöp követelően lépett fel, de nemsokára meghalt nejével együtt. Lajos, mikor így terve ismét meg-hiusult, három lánya közül az egyiknek szerette volna a trónt megszerezni s terve szerint leánya, Katalin és jegyese Valois Lajos lettek volna Nápoly örökösei s követség útján Johannát is fölkérték, hogy ismerje el a magyar királynőt és a francia királyfit örököseiül. Johanna válasza ismeretlen, de különben is rövidesen tárgyalanná vált, mert Katalin meghalt, Johanna pedig negyedszer is férjhez ment egy közönséges német lovaghoz, Braunschweigi Ottóhoz.

1378-ban megtörtént az egyház kettészakadása,

Johanna az ellenpápát, Kelemen támogatta, Lajos a törvényes pápának, VI. Orbánnak a hive volt. Orbán megfosztotta Johannát a tróntól (1380) s az ifjú Durazzoi Károlyt, ki 11 éves kora óta a magyar udvarban nevelkedett, jelölte ki utódul. Lajos hajlandó volt Károlyra ruházni Nápolyra vonatkozó jogait, sőt segíteni is őt célja elérésében, de Károlynak előbb esküvel kellett megfogadnia, hogy Lajos leányait Magyarország és Lengyelország birtokában nem zavarja.

Károly 10,000 emberrel indult Nápolyba, Ottót, Johanna férjét, elfogta s Johanna is kénytelen volt a Castel Nuovot feladni. Ekkor érkezett meg Johanna támogatására a provencai hajóhad s a királynő ígérete ellenére harcra buzdította őket Anjou Lajos érdekében, kit fiául fogadott és utódjának nevezett meg. Ezért Károly Muro várába záratta őt.

VII. Kelemen, hogy Orbánnak kellemetlenkedjék, Fehér Ulászlót Lengyelországba küldte mint trónkövetelőt Lajos ellenében, Anjou Lajost pedig Nápolyba Károly ellen. Mikor Károly erről értesült, Johannát négy magyar zsoldossal megfojtatta (1382. május 22.).

★

Ugyanakkor, mikor Lajosnak a figyelmét öccsének borzasztó sorsa dél felé irányozta, tört ki a Velencével való viszály is.

Láttuk, hogy a magyar király nem tudta megfékezni a hatalmaskodó szláv főurakat s ez kényszerítette arra a dalmát pártokat, hogy Velencének meghódoljanak «a magyar király jogainak sérelme nélkül».

Velence az egyes városokba 1—1 katonai és polgári főhatalommal fölruházott patriciust küldött gróf (conte v. podestà) címmel. Megbízatusuk 1—1½ évre szólt, feladatuk az önkormányzat békés menetének vezetése, árulás, lázadás esetén biráskodás. Az egyes

községek Velencének különböző szolgáltatásokkal tartoztak s ennek fejében széleskörű kiváltságot élveztek, főleg Zára, mely mintegy Velence vetélytársává nőtte ki magát.

A szláv főurakkal iparkodott Velence a jó viszonyt fenntartani s Nagy Lajos trónraléptekor a magyar királyt is iparkodott megnyerni. Lajos azonban nem volt hajlandó holmi olcsó előzékenységet Dalmáciára vonatkozó igényeit föláldozni s értesült arról is, hogy a kétszínű Velence a pápai udvarban Endre ellen dolgozik.

Lajos 20,000 emberrel lement Horvátországba, az áruló horvát urak megfenyítésére; a megrémült urak meghódoltak és Zára, mely legjobban ragaszkodott a magyar uralomhoz, szintén követeket küldött a királyhoz. Lajos azonban visszatért Magyarországra s Velence meg akarta büntetni az elpártolt dalmát városokat, különösen Zárát. 1345-ben 10 velencei gálya jelent meg Zára előtt s a parancsnok kijelentette, hogy Zára falait le kell rombolnia. Ez a megaláztatás hősi kitartásra bírta a várost, mely 14 hónapig ellenállt s ellenállását fokozta Lajos üzenete, hogy egész haderejével jön segítségükre. A záraiakat annyira fellelkesítette ez az értesítés, hogy letépve a velencei cimert, pajzsaikra, gályáikra is magyar cimert tűztek. Közbe jött azonban Endre meggyilkoltatása s Lajos mélységes fájdalomában nem teljesíthette ígéretét, hanem maga helyett Miklós és István bánokat küldötte le 10,000 emberrel. Ezek azonban megvesztegettették magukat és visszatértek. Zára még mindig bizott a magyar király segélyében és hőiesen kitartott. Lajos, hogy hajón szállíthassa át Nápolyba seregét, hajlandó volt Velencével kibékülni, de ez nem hagyta abba Zára ostromát, ellenben följánlott Lajosnak 40,000 aranyat, ha Zárára és még 40,000-et, ha egész Dalmáciára vonatkozó jogáról lemond.

Lajos természetesen visszautasította ezt az ajánlatot, mire Velence még hevesebben ostromolta Zárát, melynek ellenében favárat építtetett. Lajos nagy lovas sereggel érkezett a záraiak segítségére, de «a velencei aranyforint — mondja János minorita — a vezérek és hadakozó főurak lelkiismeretét megvesztegette» s ezek az urak — köztük ismét Kotromanics bosnyák bán — rávették a kalmár záraiak önzése miatt úgyis ingerült sereget, hogy a záraiakat ne támogassák.

A király így kudarcot vallott s «hogy még nagyobb gonoszságokra ne ingerelje őket, bölcsen szemethunyt minden vétkük fölött» s szívében keserűséggel és szégyennel tért vissza. Zárában az éhező nép rákényszerítette a patriciusokat, hogy Velencétől békét kérjenek elismerve örökre Velence főnnhatóságát (1346). Velence azonban kemény megtorlást gyakorolt és Zárának sok kiváló polgárát kivégeztette.

Érdekes, hogy a hatalmas kereskedő város győzelme után a magyar királynak ismét felajánlott Dalmáciáért 100,000, Zaráért 60,000 aranyat s a magyar király iránt való udvariasságból visszautasította Johanna és Dusán szerb fejedelem szövetségi ajánlatát Lajos 1348-ban Velencével 8 évi fegyverszünetet kötött ugyan, de jogát fel nem adta.

Velence központosította Dalmáciát s élére Dalmácia kapitánya címen kormányzót rendelt. 1350-ben azonban kitört Genuával a háború s Dalmácia is veszélyben forgott. A köztársaság szeretett volna a királlyal kibékülni még áldozatok árán is, de egyik fél sem akart Dalmáciáról lemondani. Lajos lelkiismeretesen megtartotta ugyan a 8 évi fegyverszünetet, de annak leteltével be kellett következni a leszámolásnak. 1352-ben Genuával szövetkezett a király s a terv szerint Genua a tengeren, Lajos szárazon küzd a közös ellenség ellen, de csak a fegyverszünet lejárta után.

Genua szép sikereket aratott az Adrián, 1355-ben azonban elfogadta Velence békeajánlatát, ami Lajost természetesen boszantotta. Amint a fegyverszünet lejárt, Lajos okul hozva fel Scardona elfoglalását és velencei felügyelet alatt levő öbölben alattvalói megkárosítását, félbeszakította a szerb háborút s megkezdte Velence ellen a harcot. Katonái egy részét Dalmáciában hagyta, maga pedig nagy sereggel elárasztotta Friaul vidékét s Conegliano elfoglalása után Trevisot vette ostrom alá. A megrémült Velence a pápa közbenjárását vette igénybe, ki keresztes hadat is hirdetett a szerbek ellen s Lajost kinevezte fővezérré, Lajos azonban tervét nem volt hajlandó feladni.

Trevisot hőiesen védték, Lajos viszont makacsul ostromolta. Közben a városban tartozkodó Delfino Jánost dogevá választották s a lovagias király megengedte neki, hogy méltósága elfoglalása céljából Velencébe menjen.

A veszély Dalmáciában is nagy volt. Spalato elűzté a contet, Trau követte a példát s Lajosnak mutatták be hódolatukat. Velence szorongatott helyzetében kész lett volna az egész trevisoi örgrófságot feláldozni Dalmáciáért, Lajos azonban nem alkudozott. Amikor Zára, Sebenico, Brazza meghódoltak a magyar királynak s Nonát a bán ostrommal bevette, a köztársaság kész volt bármi áron békét kötni. Ez a béke létre is jött Zárában 1358-ban s ennek értelmében egész Dalmácia Magyarország birtokába került.

Lajos különböző reformokat léptetett életbe; Horvát- és Dalmátország egy bán kormányzása alá került, a városok autonómiáját megerősítette s a kereskedelem fejlesztésére szolgáló intézkedéseket tett.

Raguza követői Visegrádon külön megegyezést kötöttek, amelynek értelmében Raguza-köztársaság a magyar király és utódai védelme alatt áll s róluk a

polgárok évente háromszor a székesegyházban dicsőeneket zengenek; szárazon és vizen a király zászlóit és jelvényeit használják; ha a király a várost meglátogatja, azt 100 kísérelőjével együtt fogadja és 3 napon át minden szükségessel ellátja; évenként 500 aranydukátot ad a királynak s tengeri hadjárat alkalmával bizonyos számú gályát szerel föl a saját költségén. Ezzel szemben Lajos megígérte, hogy minden ellenséggel szemben megvédi a várost, melyet a patriciusok saját törvényei szerint kormányoznak. Lajos rendszabályai következtében főleg Ragusa kereskedelme virágzott fel, mert a király ezt Velence vetélytársává akarta tenni.

A zárai béke Dalmáciát a magyar királynak adta ugyan, Velence azonban nem volt hajlandó végleg lemondani róla; helyzete azonban napról-napra súlyosbodott. Nemcsak Genua, de az apróbb államok közül is többen pályáztak a tengerre s így fenyegették Velence monopolium-jogát.

Velence először kevésbé veszélyes ellenségeivel akart leszámolni. Megtámadta Lajos szövetségését, Padua urát, Carrara Ferencet s bár Lajos segítette, mégis lealázó békére kényszerítette. Azután az osztrák hercegekkel harcolt a köztársaság.

1378-ban azonban újra kitört a harc Genua és Velence közt. Százados ellentét volt a két állam között, amely a keleti kereskedelemért folytatott harcra vezethető vissza. Az 1355-iki béke nem tudta ezt az ellentétet kiküszöbölni, csak új háború bevezetése volt. Velence szövetségesei: Milano zsarnoka, a kegyetlen Visconti Barnabás és a cyprusi király, Genuaé a megalázott Padua, Verona és Magyarország.

A háború változó szerencsével folyt ugyan, de Velencére mégis hátrányosabban. Ha energikusabb vezére lett volna Genuának, mint amilyen Doria Ambrus volt, már 1379-ben legyőzhette volna Velencét, de a

habozó vezér nem tudta a kínálkozó alkalmat megragadni. Lajos sem volt a régi többé. Törődött, beteges ember, könnyebben befolyásolható s ezt főleg Durazzo Károly használta ki Velence előnyére.

Velence a megsemmisülés első veszedelmét szerencsésen elkerülte, de csakhamar újra a megsemmisülés réme fenyegette. Doria Péter ostrom alá vette Chioggiát, a várost el is foglalta s Carrara ugyanakkor Velence ostromát javasolta. Ez Velence biztos pusztulását jelentette volna s így érthető a köztársaság rémülete, mely áldozatos békére is hajlandóvá tette.

Carrara nem akarta a végletekig feszíteni a húrt, Doria azonban kijelentette, hogy nem kötnek addig békét, míg a szent Márkot diszítő 4 lóra zablát nem vetnek. Velence most a magyar királyhoz fordult s a magyar fennhatóságot is hajlandó lett volna elismerni, de a föltételek elfogadhatatlanok voltak.

Most a régi eszközökhöz nyult. Követei a szövetségeseekben bizalmatlanságot keltettek egymás iránt s míg ezek civakodtak, a köztársaság óriási erőfeszítéssel felkészült, a genuai gályákat a chioggiai kikötőbe zárva félévi ostrom után megadásra kényszerítette.

Most már könnyebben ment az alkudozás. Turinban összeült a kongresszus, mely helyreállította a békét (1381).

A turini béke megerősítette a zárai békét s azonfölül megengedte, hogy a dalmaták 35,000 arany erejéig vihessenek magyar árút dalmát területre s viszont húszszor annyi értékűt vihetnek ki, kivéve a sót s ezen megszorításért évi 7000 aranyat fizet Velence a magyar királynak. Az elfoglalt helyeket, hadi foglyokat kölcsönösen kiadják. Velence remete szt. Pál ereklyéit Lajosnak ajándékozta.

A hosszú küzdelem célja Lajos részéről, Dalmácia megszerzésén kívül, a szabad hajózás volt, hogy így a

magyar ipart és kereskedelmet fölvirágoztassa, ezt a célt azonban nem tudta elérni.

★

Amióta a török átkelt a Boszporuson, mind közelebb-közelebb húzódott hazánk déli melléktartományaihoz anélkül, hogy maga Lajos is fölismerte volna a veszélyt teljes nagyságában, amely a terjeszkedő török részéről hazánkat fenyegeti. Annál nagyobb volt ez a veszedelem, mert a XIV. század második felében nem volt már állam a Balkánon, amely a kitünően megszervezett török haderőnek ellen tudott volna állni. Most fontos lett volna egy erős Szerbia. E helyett azonban belviszályoktól megtépett országot látunk, ahol a fejedelem, Lázár, nem képes a fejedelmi tekintélynek érvényt szerezni s az urak, főleg Brankovics Vuk, büntetlenül dacolnak vele.

Bulgáriát szintén polgárháború emésztette. Stracimir és mostohatestvére Sisman János küzdöttek itt a hatalomért.

Palaeolog János görög császár bejárta a fejedelmi udvarokat segélyért s Nagy Lajos hajlandó is volt a segélyt megadni, ha népével a katolikus egyházba tér. A császár megígérte ezt, a pápa azonban nem bízott a görögökben, kik annyiszor elárulták már a keresztény ügyet s annyiszor megszegték adott szavukat.

Sisman János a segélytkérő császárt börtönbe vettette, hogy így a keresztény ügy bukását sietesse. Lajos megtámadta Bulgáriát (1365), Stracimirt elfogta s megkezdte Bulgáriában a katolicizmus terjesztését. Azt hitte, a vallással jobban hazánkhoz fűzi ezeket a népeket, pedig ezzel csak újabb szakadást idézett elő és meggyűlöltette a magyar uralmat.

Lajosnak a török ellen folytatott hadjáratáról nincs biztos tudomásunk. Valószínűleg 1367 körül volt ez

a hadjárat és győzelemmel végződött s némelyek úgy vélik, e győzelem emlékére építtette Lajos a máriazelli templomot.

Bulgária elfoglalt részét mint bolgár bánságot, visszaadta a király Stracimirnak, aki az ő nevében híven kormányozta és harcolt jellemtelen mostohatestvére ellen.

A török kiűzésének eszméjét először VI. Kelemen vetette föl, XI. Gergely 1372-ben keresztes hadat akart hirdetni a török ellen s Lajos lett volna a hadvezér, de viszont a tizedet nem volt hajlandó átengedni a magyar királynak s így a keresztes hadjáratból semmi sem lett.

Maga Lajos, úgylátszik, később is harcolt még a török ellen, mert 1377-ben arról értesítette Carrara Ferencet, hogy diadalt aratott a törökön és Sisman bolgár fejedelmen. Igazán nagy, döntő jelentőségű mérkőzésre azonban nem került a sor, mert Lajost inkább érdekelte a nyugati politika, mint a keleti.

B) Északi hadjáratok.

Lajos kezdettől fogva úgy tekintette Lengyelországot, mint amelynek koronája nagybátyja után reá fog szállni s ezért kötelességének tartotta, hogy a lengyel királyt minden ellensége ellen támogassa.

Mindjárt uralkodása elején résztvett János cseh király és Károly morva örgróf társaságában a litvánok, és lengyelek legveszélyesebb ellenségei ellen viselt hadjáratban, de a fölengedett talaj, a járhatatlan utak csakhamar visszatérésre kényszerítették (1344—45).

Amikor egy incidensből kifolyólag ostrom alá vették a csehek Krakkót, Lajos a város fölmentésére sereget küldött, majd közvetítette a békét.

Alig, hogy Lajos visszatért a második nápolyi hadjáratból, ismét a litvánok ellen kellett segítyt vinnie.

Kázmér vereséget szenvedett vad szomszédaival szemben s a pápától és a magyar királytól kért segílyt. Lajos 1351. nyarán teljesítette a kérést és hadat vezetett, Kázmér azonban Lublinban súlyosan megbetegedett s a lengyel urak esküvel fogadták, hogy Lajost ismerik el uruknak, de csak azon feltétel alatt, hogy sem István hercegnek, sem Wolfartnak, sem Konrádnak általában a németeknek beleszólásuk az ő ügyükbe ne legyen. «Tudd meg, — így szóltak a királyhoz — hogy azon a napon és abban az órában fosztunk meg téged az uralomtól, amikor német várnagyot küldesz a nyakunkra. Továbbá, mindenki csak akkor lesz köteles hadbamenni közülünk, ha annyi zsoldot kap, hogy az elegendő neki az oda- és visszamenetelre és jut belőle az otthon maradt családnak is». A király megígérte ezt és a két sereg élére állva 15 napi menetelés után elérkezett a litvánokhoz. Tárgyalásba bocsátkoztak a litvánokkal, kiknek egyik fejedelme, Kieystut, hódolatát bemutatta a királynak s megígérte, hogy testvéreivel és népével a keresztény hitre tér, a magyar király felszólítására bármikor résztvesz a hadjáratában, Kieystut Budára jön a királlyal s ott fog megkeresztelkedni, országában pedig püspökségeket, klostromokat állít s megígéri, hogy a magyarok minden vám- és adófizetés nélkül járhatnak Litvániában és ott tetszésszerinti ideig tartózkodhatnak. Ennek fejében viszont a király megígéri, hogy Kieystutnak királyi címet szerez, a keresztesektől elfoglalt országrészeket visszaszerzi Litvániának s a keresztések és tatárok ellen védelmet nyújt.

Megindult aztán a király Magyarország felé, de útközben nagy szomorúság érte, mert Kieystut megszökött a táborából. A király a bosszút a következő évre halasztotta.

1352. tavaszán ismét megindult Lajos a litvánok ellen és Belcz váránál találkozott a lengyel királlyal.

A ravasz várnagy addig tartóztatta a királyokat, míg a várat kellőleg megerősítette, azután a vár átadását megtagadta. A magyarok és lengyelek támadása megbiusult, bár óriási áldozatba került s magát Lajos királyt is fején találta egy sulyok, úgy hogy Perényi Miklós a hátán vitte ki az ütközetből. Végre az ügyes Kont Miklós rábirta a várnagyot, hogy hódolatát bemutatassa a királynak s leszedve a tornyokról a győzelmi jeleket, «a feketehajú emberfőket», azok helyébe a magyar király zászlóit tűzette ki. Így a király becsülettel vonulhatott el a vár alól s ő 40 vitézével elhagyva a sereget, sietett vissza Magyarországra és sok kaland után ért haza. Első útja Váradra tartott, hol hálát adott Istennek és szt. Lászlónak szerencsés megmeneküléseért.

Két év mulva VI. Ince pápa keresztes hadjáratot hirdetett a litvánok és tatárok ellen s ez — úgylátszik — a tatárokkal kötött szövetséggel végződött (1355).

★

1370 nov. 5-én Kázmér lengyel király fiutód nélkül halt meg. Kisasszony napján szarvasvadászatra készült, hivei kérték, hogy ne szentségtelenítse meg az ünnepet s már hajlani látszott, mikor egyik embere valamit súgott a léha király fülébe, állítólag valami szerelmi légyotról. Kocsira ült és elhajtattott, másnap pedig szarvast hajszolva lovastul elbukott, bal lábszára súlyosan megsérült és seblázt kapott. Kölni orvosa tanácsa ellenére mértéktelenül evett s meleg fürdőt használt, mire láza veszélyes lett.

A magyar udvar értesülve a veszedelemről Oppelni László herceget és Czudar Pétert küldötte Lengyelországba, bár ekkor feszült volt a viszony a két udvar közt, mert Lajos megakadályozta Kázmér törvénytelen lányának eljegyzését Vencel cseh királlyal.

Kázmér meghalt és senki sem tiltakozott Lajos trónfoglalása ellen, sőt Flórián krakkói püspök és János kancellár vezetése alatt fényes küldöttség jött Zólyomba Nagy Lajoshoz, hogy megkérje, fogadja el Lengyelország koronáját. Lajosnak nem igen volt kedve elfogadni a felajánlott koronát. Mikor 1351-ben Kázmér megbetegedett, a lengyelek — miként láttuk — fölajánlották a koronát Lajosnak, de százféle kikötéssel. Láta Lajos a széthúzást, az önzést, amely az állami terhektől szabadulni akar s ez a tapasztalat nem tette rá nézve kívánatosná a lengyel királyságot. Bár anyja, kit bálványozott, lengyel volt, annyira ellenszenvesek voltak előtte a lengyelek, hogy nyelvüket sem tanulta meg. Csak anyja rábeszélésére fogadta el a lengyel koronát.

Kázmér temetése után Oppelni László herceg, kit a lengyelek «naderspan»-nak neveztek, vezette Lengyelországban a kormányt.

Amikor Lajos a koronázásra Lengyelországba indult, a lengyel urak Sandecig eléje jöttek és Krakkóba kísérték, ahol a polgármester a tanáccsal biborzászlók alatt fogadta a királyt s átnyujtotta neki a város kulcsait.

Kázmér halála előtt 3 nappal törvénytelen lánya fiának, Kázmér stettini hercegnek hagyta Lengyelország nagyrészét, Lajos azonban egy főpapok- és főurakból álló bizottsággal megsemmisítette a végrendeletnek ezt az intézkedését, a törvényszék hasonlóképen járt el; a kegyes király azonban a hagyományozott birtok egy részét hűbérül adta Kázmérnak. Ezután Lajos Krakkóban megkoronáztatta magát 1370 nov. 17-én a gneznai érsekkel. A nagylengyelek követelték, hogy a koronázás Gneznában történjék, majd a koronázás után itt egy második koronázást akartak, Lajos azonban erre nem volt hajlandó.

A nagylengyelországi párt mindvégig ellensége maradt az Anjouknak, Czarnkowi Jankó pedig el is rabolta Nagy Kázmér¹ sírjából a koronázási jelvényeket, bizonyára azért, mert meg akart velük valakit koronáztatni. Ez a valaki valószínűleg a nagylengyelországi jelöltje, Fehér Ulászló gniewkowi herceg ekkoriban dijoni szerzetes volt, akit meg is hívtak a lengyel trónra. Ulászló kísérletet is tett, hogy szerzetesi fogadalmi alól felmentést kapjon, a pápa azonban Lajosra való tekintettel nem teljesítette kérését. Lajos energikusan lépett fel, Czarnkowi Jankót birtokától megfosztva száműzték, a koronázási jelvényeket pedig Magyarországra hozták s csak Zsigmond adta vissza azokat Ulászlónak (1412).

Sem Lajosnak, sem anyjának, Erzsébetnek, kit régensnek nevezett ki, a kormányja nem volt népszerű a lengyelek előtt. Igaz, hogy Lajos lengyelországi uralma mögötte maradt a magyarországinak, ő magyar királynak érezte magát elsősorban s a lengyelek is csak «Magyar Lajos»-nak nevezték. A lengyel történetírás egyenesen károsnak nevezi Lajos uralmát, de igazságtalanul. Az ellentét a következő okokra vezethető vissza: a zavaros lengyel viszonyokra, a lengyel urak pártoskodására, a politikai nézetek sokféleségére, Lajos és Erzsébet dinasztikus politikájára, mely sokszor elhanyagolta az ország érdekeit. Nem vették szívesen a lengyelek az asszonyuralmat sem, eddig Lengyelországban asszony nem kormányzott s szemére hányták Erzsébetnek azt is, hogy lengyel létére inkább magyarnak érezte magát és a magyar érdekeket istápolta a lengyel rovására. Azt azonban a lengyeleknek is el kell ismerniök, hogy Lajos és Erzsébet Lengyelország

¹ Csak termete után érdemelte meg a «Nagy» jelzőt, nem jelleme, sem pedig tettei alapján.

iparára és kereskedelmére nagy gondot fordítottak, az eddig elhanyagolt városok az ő közreműködésük folytán felvirágoztak. Lajos a sok kiváltsággal megvetette Krakkó nagyságának alapját és sok nyugati eszmét plántált át Lengyelországba.

Lajos a legyelekkel három gyűlést tartott Kassán 1373-, 1374- és 1379-ben. 1355-ben kiváltságokat adott a kislengyelországi uraknak, minek fejében biztosították neki unokaöccsének, Jánosnak a trónt. János azonban korán meghalt, Lajosnak lányai születtek s most ezek számára szeretne volna biztosítani az örökösödést. 1373-ban Kassára összehívta a lengyel nemzet képviselőit s eléjük terjesztette kérését. A városok nem ellenkeztek, a papság és nemesség ellen pedig jó fegyvere volt a Królestwo-nak nevezett adó, melyet szent Mihály napján kellett volna fizetni, de Lajos hajlandó volt lemondani róla, ha a leányág jogát elismerik. A két rend hallani sem akart róla s a gyűlés eredménytelenül oszlott szét.

Az 1374-iki gyűlésen sikerült elfogadtatni a leányág örökösödését, de Lajosnak le kellett mondania minden adóról az ekényi föld után járó 2 garas kivételével. Lajos legidősebb lánya, Katalin meghalt 1379-ben s ez év augusztusában volt a harmadik gyűlés.

Magyarország és Lengyelország egyesítése nagy veszedelmet jelentett Károly császárra, ellenségei mind Nagy Lajosra irányították tekintetüket, csak a Habsburgok állottak Károly oldalán, köztük veje, III. Albert, aki annyira tönkre tette Ausztriát, hogy a hatalmak arról tanácskoztak, hogyan törüljék el még a nevét is. Brandenburg miatt háborúra került a sor Károly császár és a bajor herceg közt s Lajos az ellene fondorkodó Károllyal szemben a bajor herceg pártjára állt, de nemsokára helyreállt köztük ismét a béke.

A lengyelországi zavarok kétízben is távozásra kényszerítették Erzsébetet s végleges távozása után

Oppelni Lászlót nevezte ki helytartóvá a király. A zavar azonban csak növekedett; a lengyelek László eltávolítását követelték s mivel Erzsébet 1380-ban meghalt, három hívére bizta a király Lengyelország kormányát, de a lengyel urak féktelensége megkeserítette utolsó éveit. 1382-ben Zsolnán rábírta a lengyel urakat, hogy Máriát és Zsigmondot ismerjék el királyul, de néhány hét múlva meghalt anélkül, hogy tudatta volna, fön akarja-e tartani Magyarország és Lengyelország persónális unióját.

C) Nyugati politika.

A XIV. század elején emelkedett ki a homályból a Luxemburg-család Henriknek (VII) a német trónra emelésével. A Prsemisl-család kihalta után megszerezték a Luxemburgok Csehországot s így Magyarország szomszédjaivá lettek és a két új dinasztia: a Luxemburgi és az Anjou szükségét látták a kölcsönös támogatásnak és családi kapcsolatokkal erősítették meg a jó viszonyt.

A Habsburgok hatalmuk megalapítása óta törekedtek a magyar trónra, azonban az Anjouk trónrajutásával a helyzet megváltozott, rokoni kötelek fűzték egymáshoz a két családot, ami megkönnyíthette a kölcsönös egyetértést, de az osztrák hercegek álnok viselkedése többször az ellenség táborába hajtotta az Anjoukat.

Lajos rokoni szeretettel viseltetett a Habsburgok iránt, kikkel 1345-ben szövetséget kötött, 1355-ben pedig a svájciak ellen segítségükre küldte Lackfi Pált 400 ijással. A magyarok «Szent királyok segítsetek!» kiáltással rohantak a németekre s «úgy hullott a szájas német lováról a magyarok előtt, mint az ökor a vágóhídon». A szerencsétlenek hiába kértek kegyel-

met: ittátok vérünket, ma isszuk ti véreteket! kiáltották a magyarok és kegyetlenül öldökölték őket. Albert herceg azt írta Lajosnak: «amit mi 5000 fegyveressel egy év alatt nem tudunk elérni, azt megtette dicsőségesen Lackfi Pál 400 magyarral».

1356-ban a szövetséget megújították. 1358-ban Albert után 18 éves fia, Rudolf következett, eszes, de éretlen és erkölcsi tekintetben sok kifogás alá eső ifjú. Mindenáron hatalmas birodalom uralkodója szeretett volna lenni s azért lett kedvenc eszméje Ausztria, Magyarország, Csehország egyesítése. Apósa, IV. Károly császár, kinek érdekeit szintén sértették ezek a nagyralátó tervek, iparkodott őt a való élet körébe leszállítani, amivel azonban ellenségévé tette az öntelt ifjút, ki magában mégsem érzett elég erőt a nagy tervek megvalósítására s Lajost szerette volna német királlyá tétetni. Természetesen fellengzős terveit senki sem vette komolyan — legkevésbé Lajos.

Lajos becsületes lelkével szívesen közreműködött mind a Habsburg-, mind a Luxemburg-dinasztia érdekeinek előmozdításában, azonban minden oldalról hálátlan-ságot kellett tapasztalnia.

Rudolf és IV. Károly szövetkeztek Lajos leghivebb szövetségese, az aquilejai patriarcha ellen s Rudolf el is fogta őt. Lajos erélyesen kelt védelmére szövetségeseinek, mire Rudolf nemcsak engedelmeskedett a magyar királynak, de szövetkezett is vele a császár, előbbi szövetségese ellen, ami nem valami szép jellemre mutat a vő és szövetséges részéről.

Ugyanekkor Károly meggondolatlansága súlyos következményeket vonhatott volna maga után, hacsak idejében nem gondoskodott volna a magyar király kiengeszteléséről.

Károly és Lajos között, kinek első neje a még akkor morva örgróf Károlynak a lánya volt, jó volt

a viszony 1359-ig, amikor azonban elhidegültek egymástól.

Lajos tekintélye, a tisztelet, amelyben a pápa és a szomszéd fejedelmek részéről találkozott, bántotta a hiú, tunya uralkodót, aki meg volt győződve arról, hogy Lajos császári koronára áhítozik. Főleg a kölni érseket gyanúsította, hogy Lajossal ez ügyben szoros összeköttetésben áll. Mikor e gyanujának kifejezést is adott, az érsek Lajoshoz fordult, hogy tisztázza őt a vád alól. A király teljesítette az érsek kérését, majd Nagyszombatban találkozott is a császárral, a különös idegenkedést azonban nem sikerült eltüntetni.

1361-ben történt, Rudolf és Lajos szövetkezése után, hogy a magyar király követei útján elégtételt kért Károlytól a határszéli cseh urak rablógarázdálkodásáért, amikor Károly Erzsébet özvegy királynéna vonatkozólag olyan gyalázatos kifejezést használt, hogy a magyar követek visszautasítva ezt az alávalóságot, rögtön elhagyták a cseh udvart.

Lajos helyeselte követeinek eljárását s a császárhoz írt levelében kilátásba helyezte, hogy a vett sérelemért bosszút fog állani és megvetésével sujtotta azt az uralkodót, aki, mikor magát leissza, sem eszének, sem nyelvének nem ura többé. Nagy előkészületeket tett Kázmér király és az osztrák hercegek szövetségében a háborúra.

1362-ben Trencsénnél táborozott, honnan a kunokból álló hadat Morvaország pusztítására küldötte. A megrémült császár a pápához fordult s kész volt minden elégtételre, Kázmér szintén a béke szószólója volt s így békebirák döntése alá került az ügy; a fejedelmek Brünnben találkoztak (1364), hol Károly császár szavait meggondolatlan tréfából kiejtetteknek nyilvánította és Lajostól ünnepélyesen bocsánatot kért. Hogy Erzsébetet még inkább kiengesztelje, nőül vette unokahugát, Erzsébet pomerániai hercegnőt.

A kibékülés nem tudta most sem eltüntetni a kölcsönös ellenszenvet, a két udvar hideg udvariassággal közlekedett egymással. 1369-ben Lajos szövetséget kötött a lengyel királlyal, bajor hercegekkel és pfalzi gróffal, amely szövetség éle az erőszakos Károly ellen irányult, viszont Károly minden követ megmozgatott, hogy amikor a lengyel örökösödés ügye aktuálissá vált, Lajost a lengyel trón elfoglalásában megakadályozza.

Az ellentét annyira kiélesedett 1371-ben, hogy Lajos a Brandenburgért küzdő bajor herceg támogatására hadat küldött, amely rettenetesen megdúlta Morvaországot.

A császár újra a pápa közbenjárásához folyamodott, fegyverszünetet kért és Oppelni László közbenjárására rávette Lajost, hogy egyik leányát jegyezze el az ő kisebbik fiával, Zsigmonddal. Ez a családi szerződés aztán véget vetett a két család közt lévő ellentétnek.

Rudolf osztrák herceg 25 éves korában meghalt (1365), s öccse, III. Albert, Lajossal szakított és Károly császár pártjára állt, akinek leányát is nőül vette. Amikor azonban kitört Velencével a küzdelem, az osztrák hercegek ismét a magyar királlyal szövetkeztek.

★

A francia uralkodócsalád rokoni viszonyban volt ugyan a magyar Anjoukkal, a politika azonban, főleg a nápolyi kérdés, eltávolította a két uralkodócsaládot. A francia politika ellenezte Nápolynak a magyar Anjoukra való átruházását és diplomáciája az ügyis francia politikát szolgáló avignoni pápaságot ebben az irányban törekedett befolyásolni.

Lajos megkísérelte kiegyenlíteni az ellentéteket s V. Károly is helyeselte a tervet, amely szerint Lajosnak a leánya, Katalin és Károly fia, Lajos, lépjenek

házasságra és együtt örököljék a nápolyi trónt. Itt azonban közbelépett a pápa vétója, Katalin hercegnő is meghalt s a terv így kivitelre nem kerülhetett. Az egyházszakadás újabb éket vert a két család közé, mert Károly a francia pápa híve volt, míg Lajos megmaradt a törvényes pápa engedelmisségében.

*

A pápaság több ízben fordult segélyért a lázadó alattvalók ellen a magyar királyhoz s Lajos lehetőleg teljesítette is kérését. Ordelaifit magyar segítséggel sikerült letörni, majd Visconti Barnabás támadt az egyház ellen s a pápa kérte Lajost, hogy «a római egyházon élösködő viperafajzat kiirtására nyújtson segédkezet». Visconti a magyar csapat közeledésére fel is hagyott Bologna ostromával s Lajost kérte fel békebiróul.

V. Orbán Avignonból Rómába tette át székhelyét, azonban az örök városban teljes anarchia dúlt, úgy hogy a pápa élete is veszélyben forgott s kérésére egy magyar csapat ment Rómába, hogy biztonságán örködjék.

3. Lajos családi politikája. Halála. Jellemzése.

Károlyról említettük, hogy a házasságkötésekben a politika irányította. Még fokozottabb mértékben áll ez Lajosra. Első házassága, melyet még atyja hozott létre, tisztán politikai házasság volt. A Luxemburgok a Prsemisl-ház igényeire támaszkodva Lengyelország birtokbavételét megakadályozhatták, s hogy ennek elejét vegye Károly, 1338-ban eljegyezte a 12 éves Lajossal Károly morva örgróf leányát, Margitot, kit a következő évben a magyar udvarba is hoztak. A megállapodás értelmében, mikor a lány 12 éves lesz, egybekelnek.

1345-ben Lajos Kázmér lengyel király sürgetésére elfordult a Luxemburgoktól és Bajor Lajoshoz közeledett. Ő maga a házasságra vonatkozó ígérését megtartotta ugyan, de 13 éves öccsét, Istvánt, eljegyezte a császárnak hat évvel idősebb leányával, Johannával. A pápa tiltakozott ez ellen a családi összeköttetés ellen, Lajos azonban nem volt hajlandó elhatározását megmásítani.

Bajor Lajos kész volt a magyar királyt testvére halálának megbosszulásában támogatni, de halála ebben megakadályozta. A politika Lajosnak most más családi összeköttetést tanácsolt. Ha István herceg elvonné Durazzoi Károly özvegyét, ők ülhetnének Nápoly trónjára. A pápa a házasságot helyeselte ugyan, de Johannát a tróntól nem volt hajlandó megfosztani és Lajos becsületes lelke is fellázadt Bajor Lajos árvájának kijátszásán s István tényleg elvette Johannát (1350).

1349-ben Margit királyné meghalt s Lajos, kinek gyermeke nem volt, négy évig özvegy maradt.

Az anyakirályné udvarában tartózkodott Erzsébet, Kotromanics István bosnyák fejedelem szép leánya, kinek atyja anyai ágon V. István leányától, a szerb királynétól származott, anyja pedig lengyel hercegnő volt, Erzsébet rokona. Lajosban sokáig küzdött a politikus a szerelmessel, — t. i. arra számított, hogy házasság útján megszerezheti Nápolyt, — végre a szerelmes győzött és Erzsébetet nőül vette (1353).

Bajor Lajos halála után Luxemburgi Károly lett a császár, aki értékelni tudta a magyar szövetség becsét s mivel leánya, a magyar királyné, meghalt, újabb családi kapcsolatot akart a két család közt létrehozni. Csecsemő fiának, Vencelnek, keresett menyasszonyt a magyar udvarban s mivel sem Lajosnak, sem Istvánnak nem volt még leánya, egy árva rokont, Lajos nővérének és Henrik schweidnici hercegnek a

leányát, Annát, jegyezte el fiával. Vencel csakhamar meghalt s ekkor a 36 éves Károly vette nőül a 14 éves hercegnőt s Budán ülték meg a lakodalmat (1353).

Lajos megigérte a császárnak, hogy születendő gyermekei házasságáról Károly tanácsa és engedelme nélkül nem határoz. Erre azonban egyelőre nem került sor, mert Lajos házassága 16 évig gyermektelen volt s hír szerint Erzsébet a dinasztia jövője érdekében hajlandó lett volna a válásra, Lajos azonban nem egyezett bele.

István hercegnek két gyermeke született: János és Erzsébet. IV. Károly az ötéves Erzsébetet eljegyezte Jodok morva örgróffal, ami azért fontos a cseh udvarra, mert István és János herceg halála esetére Erzsébet volt a trónörökös.

Mikor IV. Károly Rudolf osztrák herceg szövetségében megtámadta az aquilejai patriarchát, Lajos felbontotta Erzsébet eljegyzését s valamelyik nápolyi herceggel akarta eljegyezni unokahugát: mikor ez nem sikerült, Albert hercegnek, Rudolf öccsének ajánlotta fel Erzsébet kezét. Erzsébet Jodok jegyese volt, Albert pedig a császár unokahugát jegyezte el s így Erzsébet és Albert eljegyzése, melyet kölcsönös örökösödési szerződés követett, nagy sértés volt a császárra. A császár — bár közben Lajossal kibékült — iparkodott megakadályozni a pápai diszpenzációt, ami sikerült is. Rudolf 1365-ben meghalt s a tehetetlen Albert kész volt a császárral bármily áron kiegyezni. IV. Károly hajlandó voll nyolc éves leányát, Erzsébetet Alberthez adni, míg ő Annától született ötéves fia, Vencel számára kérte meg István herceg leányát. 1366-ban az az eljegyzés létrejött s Károly meg volt győződve, hogy így családjának biztosította a magyar koronát.

Mikor Lajos Lengyelország trónját akarta elfoglalni, a megbízhatatlan Károly császár, hogy ezt meg-

akadályozza, Károly törvénytelen leányát a pápával törvényesíttetni akarta és Vencellel eljegyezni. Kázmér szívesen fogadta a tervet, a pápa is hajlandó volt a leányt törvényesíteni, de Lajos közbenjárására nem ismerte el a trónra való jogát.

A bosszús Lajos felbontotta Vencel és Erzsébet, valamint Durazzoi Károly és a császár leányának eljegyzését s a szerencsétlen Erzsébetet Tarantoi Fülöppel, Durazzoi Károlyt Margittal, a kivégzett Durazzoi Károly leányával, jegyezte el.

Lajosnak három leánya született: Katalin, Mária és Hedvig. A számító IV. Károly az oppelni herceg közvetítésével kibékült Lajossal s a magyar királyleányok egyikét eljegyezték Zsigmonddal, a császár kisebb fiával. A Luxemburgok régen vágytak Lengyelországra, a Piástok (idősb Erzsébet) Sziléziára, s így ezek az igények kielégítést nyernek. Károly megesküdtött a pápai követnek, hogy Magyarország, Lengyelország és Dalmácia birtokára igényt sohasem fog emelni, mire Lajos leányai közül Máriát jelölte meg, mint Zsigmond jegyesét.

1374-ben Lajos ajánlatot tett V. Károlynak, hogy a francia király második fia, Orleansi Lajos vegye el az ő egyik leányát. Így akarta Nápolyt megszerezni és a francia udvarral a jó viszonyt helyreállítani.¹ Katalin, Orleansi Lajos jövendőbelije azonban meghalt

¹ A két család közt levő ellentétet növelte egy trónkövetelő föllépése. X. Lajosnak már halála után született Klemenciától, Károly Róbert nővérétől, egy fia, János. Ennek a dajkája egy fiatal asszony volt, kinek szintén János nevű fia volt. Fülöp régens a trónra akart jutni s gonosz anyósa, Artois grófnő, iparkodott kezére jární. A kis királyfit ő akarta bemutatni az országnagyoknak, de a királyné mellett levő két főúr ismerve a grófné gonosz indulatát, a dajkának, Guccionénak a fiát öltöztette királyi díszbe. A fiú a következő éjjel meghalt, a kis királyfi pedig Guccioval Sienába került. A két országnagy csak a daj-

s Lajos sem másik leányát, sem nőrokonát nem ajánlotta fel helyette.

Harmadik leányát, Hedviget az osztrák herceggel akarta eljegyezni Lajos, de nem a nyomorult Alberttel, sem annak fiával, hanem a lovagias Lipót herceg fiával, Vilmostal, kitől remélhette, hogy neje birtokát, Magyarországot, meg fogja védeni. Hedvig ünnepélyes eljegyzése 1378-ban ment végbe s ez alkalommal Lajos 200.000, Lipót 300.000 forintot ajánlott föl hozományul. Az összeg nagysága is mutatja, hogy az osztrák hercegek biztosan számítottak Magyarország birtokára.

Hedvig egy ideig az osztrák udvarban nevelkedett, majd visszatért Magyarországra, míg 12 éves korát eléri, amikor a házasságnak végbe kell menni.

1378-ban ment végbe Zsigmond és Mária ünnepélyes eljegyzése is, nekik Lengyelországot szánta Lajos.

*

Lajos a harmadik velencei háború kitörésekor már nem a régi hatalmas szellem és törhetetlen energia birtokosa. A sok megpróbáltatás, a háború fáradalmai, többszöri sebesülés megtörték őt testileg-lelkileg, nem izgatta többé a világ hiú dicsősége, «visszahúzódott az emberek sokaságának zajától, jobbnak tartotta az ájtatos életet, hogy élhessen kegyes cselekedeteinek és magába

kának merete elmondani a dolgot, aki viszont halálos ágyán gyónatójának vallotta be. Hosszú keresés után Sienában ráakadtak Gianninora s Cola di Rienzi, kivel a barátok közölték, tudatta vele származását. Guccio a pápához fordult, de ez elutasította őt, mire Nagy Lajost kereste fel. Lajos megvizsgáltatta az ügyet s úgy látszik rendben találta, mert Jánost unokatestvérének elismerte s Európa fejedelmeinek jóakarátába ajánlotta (1358), de többet — talán háborús elfoglaltsága miatt — nem tett érdekében. János a délfancia városok segélyével akarta érvényesíteni igényeit, de Provence helytartója elfogatta (1361), Tarantoi Lajos pedig Nápolyba vitette s ott is halt meg.

vonult, hogy alázatosabban és szorgalmasabban imádkozhassék és ezen életmódjában maradt meg mindvégig».

1382-ben még csak 58-ik évében járt, de érezte, hogy törődött teste nemsokára összeomlik és szívesen elhúzódtott a pálosok sz. lőrinci, vagy mária-nosztrai kolostorába, vagy Visegrádra, Diósgyőrbe s Istennel foglalkozva, készült a halálra.

1382 szeptember 10-én halt meg Nagyszombatban s Székesfehérváron az általa emelt szent Katalinkápolnában temették el. «Halálakor oly nagy volt a gyász az országban, — mondja krónikása, Küküllei János — hogy úgylátszott, mintha mindnyájan a maguk halálát siratták volna».

Külsejét leírja a krónikás: «elég szálás termetű, nyílt tekintetű, göndörhajú és szakállú, duzzadt ajkú, vidám arcú és kissé félvállú volt;» szellemét alkotásai, lelkét egész uralkodása tárják elénk.

Felismerte, hogy az a munka, melyet atyja megkezdett, Magyarország megmentését célozza s ő ezt a nemes feladatot magáévá tette. Biztosította az ország határait, visszacsatolta levált melléktartományait s hazánkat Európa keleti nagyhatalmává tette. Népét szerette, annak szenvedései iránt megértő volt, nemes lelke mindig mások javának munkálását tűzte ki célul. A törvényeket nemcsak másokkal tartatta meg, de maga is tiszteletben tartotta s feledve idegen származását, izigvérig magyar volt, igazi középkori lovag, ki a magyar nemzet bálványozott szent királyát, Lászlót választotta példaképének.

Egyénisége mély benyomást tett mindenkire. Érdekes idéznünk az alexandriai patriarchának, mint pápai követnek IV. Károly császárhoz írt szavait: «Istent hívom tanúbizonyságul, uram, hogy sohasem láttam fejedelmet, kivált ily hatalmasat és nagyot, ki annyi

alázatossággal és szerénységgel minden zavar nélkül beszél, aki a békét és nyugalmat becsülete megóvása mellett annyira óhajtja... én ebben a királyban semmi egyebet nem tudtam felfedezni, csak jót».

Mária (1382—86).

Nagy Lajos népe őszinte fájdmára korán elköltözött az élők sorából s őt is sujtotta az a csapás, amely hazánk nagy uralkodóinak szinte rendes osztályrésze volt, hogy halálos ágyánál nem szemlélhette fiát, kitől művének folytatását remélhette.

Lajosnak csak két leánya maradt s a nemzet az idősebbet, Máriát, a nagy király temetése után való napon ellenvetés nélkül megkoronázta. Semmi sem mutatja jobban, mint ez a tény, hogy milyen mély nyomokat hagyott a nemzet lelkében Lajos uralkodása. A harcias magyar nemzet eddig nem is tudott női uralomra gondolni s most a nagy király emléke iránt való tiszteletből szó nélkül meghajolt 12 éves leánykája előtt, kinek nagykorúságáig anyja, Erzsébet viszi majd a kormányt.

Tulajdonképen Lajos tervével is ellenkezett az egész dolog, mert ő eredetileg Lengyelországot szánta Máriának és Zsigmondnak és Magyarországot Hedvignek és Vilmosznak akarta biztosítani.

Erzsébet királyné, a régens, míg anyósa élt, csak másodrendű szerepet játszott az udvarban, politikai ügyekben betekintést nem nyert s most egyszerre kezébe kapta a kormányt, melynek vezetéséhez megfelelő tehetséggel és tapintattal nem rendelkezett, de telve volt női gyengeségekkel, melyek közt főleg a hiúság és hatalomvágy szerepeltek s ezek beláthatatlan katasztrófára vezettek.

Tanácsosai közül különösen az 1376-ban nádori méltóságra emelt tehetséges, de gőgös Garai Miklósnak volt nagy befolyása, kit a régi családok tagjai irigységgel és ellenszenvvel szemlélték a hatalom birtokában.

Először Lengyelországban tört ki a zavar. Lajos halála előtt nehány héttel megígértette a lengyel urakkal, hogy Máriának és Zsigmondnak fognak hódolni. A nagylengyelek, kik a németeket és a cseheket egyformán gyűlölték, Zsigmondot nem óhajtották királyuknak s Erzsébettel tudatták, hogy azt a leányát ismerik el királynak, aki férjével együtt állandóan köztük lakik. Erzsébet nem adott határozott választ, pedig Lengyelországban a zavar folyton nőtt, Galiciát pedig a magyar várnagyok a litván fejedelem kezére játszották s mivel ezért rendkívül szigorúan bűnhődtek, rokonaik gyűlölettel teltek el Erzsébet királyné és Garai ellen. A lengyelek újabb sürgetésére Erzsébet kijelentette, hogy kisebb leányát, Hedviget, küldi be Lengyelországba, kit husvétkor meg is koronázhatnak (1383). Mivel a lengyel zavarok miatt Erzsébet leányát nem küldte el Lengyelországba, 1384-ben az urak elhatározták, hogyha pünkösd utáni csütörtökig Hedvig meg nem érkezik, más királyt választanak maguknak. Erzsébet ezt a határidőt sem tartotta be, hanem folyton változtatta terveit, míg végre az említett év nyarán Hedvig megérkezett Lengyelországba és Krakkóban meg is koronázták.

Hedvig őszintén ragaszkodott jegyeséhez, Vilmos osztrák herceghez, kivel egy ideig együtt nevelkedett, de el kellett fojtani szíve érzelmeit és engedni a lengyel nép óhajának s ennek megfelelően Jagello litván fejedelemnek nyújtotta kezét. Jagello népével együtt megkeresztelkedett s a kereszténységben Ulászló nevet nyert. Károly Róbert és Nagy Lajos álma, melyet

olyan szeretettel szövögettek s Lajos rövid időre meg is valósított, örökre szétfoslott, Magyarország és Lengyelország különváltak.

★

Magyarországban a bonyodalmat olyan emberek idézték fel, akiknek részéről legkevésbé lehetett várni. Részben Lajos kedvelt hivei, részben olyanok voltak ezek, kik egész emelkedésüket a nagy király kegyének köszönhették. A lázadás élén a Horváthi testvérek állottak: János tengeremelléki bán, László és Pál zágrábi püspök, valamint nagybátyjuk, Palisnai János vránai perjel.

Hogy Lajos ezen lekötelezett hivei az elégtelenség élére állottak, ebben része volt Erzsébet okatlan kormányának, de része volt az említett urak nagyravágyásának is, melyet a ravasz Tvartko bán állandóan táplált. Tvartko, a királyné rokona, már Lajos alatt Rácország és Bosznia királyának címezte magát és Dalmát-, Horvát-, Szlavonországra is szemet vetett. Hogy célját elérje, a dalmát városokat és tengerparti urakat kellett elszakadásra bírnia.

Jól tudta, hogy a magyarok nem veszik szívesen a női uralmat és gyűlölik a kormány élén álló Garait; azért mindjárt Lajos halála után megkezdte aknamunkáját. Először a nagyravágyó Palisnainál talált meghallgatásra.

Erzsébet Velence segítségét akarta igénybe venni, hogy a dalmát városokat megtarthassa, de ebben megelőzte Tvartko, akit Velence szívesebben is támogatott, hiszen a dalmát városokat így könnyebben visszaszerezhetette.

Erzsébet újabb oktalanságot követett el, mikor az általános forrongás közepett Bebek Imre horvát bánt Galiciába küldte, horvát bánná pedig Lackfi Istvánt nevezte ki, aki maga is az elégedetlennel tartott.

A délvidékről érkezett hírek arra birták Garait, hogy a királynét rábeszélje, miszerint személyes jelenlétével iparkodjék lecsillapítani a forrongó kedélyeket. Erzsébet két lányával és fényes kísérettel le is utazott (1383), Zarában ünnepélyesen fogadták őket, a lázadó Palisnait Vránában kiostromolták és méltóságától megfosztották, az urak pedig meghódoltak.

Erzsébet leányaival visszatért abban a reményben, hogy sikerült a vihart lecsendesíteni, pedig csak ekkor tört az ki igazán. A lázadást Lackfi és Simontornyai István szították s az új bán, Szentgyörgyi Tamás, bár nagy eréllyel lépett fel, nem volt képes helyreállítani a nyugalmat. A veszedelem láttára Garai a Tvardkóval, — ki neki komája volt, — való megegyezést ajánlotta Erzsébetnek. Tvardko Cattarót, melyet a megegyezés fejében kívánt, meg is kapta.

Lackfi ekkor szózatot intézett a nemzethez, amelyben kifejtette, hogy Mária, ki a nemzet szabadságait meg nem erősítette, törvénytelenül uralkodik és tiltakozott az ellen, hogy a gögös Garai bitorolja a hatalmat. Lackfi szózata Magyarországon is visszhangra talált s Erzsébet jónak látta az aranybullát megerősíteni és az urakat hűségre inteni.

Az emberismeret hiánya és a kapkodó politika, amely Erzsébet kormányát jellemzi, csak fokozta a zavart. Olyan volt az ország, mintha két királya lett volna. Hol Erzsébet adott ki rendeletet, hol Mária, hol ketten együtt. A főhatalom megoszlása, illetőleg bizonytalansága, teljesen megingatta az alattvalókban a törvénytiszteletet.

Erzsébet egyénekkal, sőt családokkal szemben nem tudta eltitkolni ellenszenvét, üldözte és házának ellenségévé tette őket. Horváthi Pál zágrábi püspök eszes ember volt, Erzsébet mégis mellőzte és vele szemben kitüntette a csekélyebb tehetségű, olasz Alsáni Bálint bibornokot és pécsi püspököt.

Elkeserítette a fiatal Zsigmondot is. Igaz, hogy ez már 15—16 éves korában léha, csél-csap ifjú volt, de az özvegy királyné először felhasználta tervei érdekében, majd pedig minduntalan érezte vele ellenszenvét, sőt 1385-ben Budán házassági szerződést hozott létre Mária és Orleansi Lajos, Katalin előbbi jegyese, közt. A növekvő elégtelenség a királyné terveit mind halomra döntötte. Az elégtelének Durazzo Károlyra gondoltak, ki nálunk alacsony termete miatt a «kis» jelzöt kapta.

A magyar urak megkedvelték, még mikor a magyar udvarban tartózkodott. Finom modorával, bőkezűségével már ekkor igen sok tisztelőre tett szert, éles esze pedig úgy tüntette fel őt a magyar urak szemében, mint aki méltó arra, hogy Lajos művét tovább folytassa.

A női uralommal elégedetlen urak úgy akarták megoldani a kérdést, hogy Károly magyar király lesz s Máriát majd, ha a megfelelő kort eléri, nőül veszi a fia, László. Horváthi Pál zarándoklat és megyéje ügyének intézése ürügye alatt Rómába ment s onnan átrándulva Nápolyba, meghivta Károlyt a magyar királyi trón elfoglalására. Károly ravasz és önző volt. Amint megfeledezett VI. Orbán jótéteményéről, kinek koronáját köszönhette s őt Nocerában ostrom alá vette, így megfeledezett Lajos jószágáról is, kinek mindent köszönhetett s kinek esküvel ígérte, hogy leányait nem fogja a trón birtokában háborgatni. A pártütők meghívását elfogadta és készült a magyar trón elfoglalására.

Felesége, Margit, ki előtt atyja sorsa lebegett, térdén állva kérte, ne fogjon a kockázatos vállalatba, Károlyt azonban nagyravágyása sarkalta, nem hallgatott az intő szóra és hajóra ült, hogy Magyarországra jöjjön.

Zsigmond ezalatt kierőszakolta Erzsébettől, hogy Lajos rendelkezésének megfelelően Máriát nőül vegye s a házasság megkötése után Csehországba ment,

hogy onnan Károly ellen segítséget hozzon. Zsigmond kérését csak úgy voltak hajlandók rokonai teljesíteni, ha az országnak Duna és Vág közti részét elzálogosítja. Ez annyira felháborította a nemzetet, hogy Károly ellen semmiféle ellenállást nem fejtett ki, mikor Zágrárból megindult Buda felé.

Károly azt üzenete a királynéknak, hogy mint közvetítő jön Budára, hogy őket a nemzettel kibékítse. A királynék nem hittek ugyan Károly szavainak, de látszólag belenyugodtak a változhatatlanba, eléje mentek a királynak és őt aranyos kocsin hozták Budára.

Károly előbb az ország kormányzója lett, majd levetette álarcát s kijelentette, hogy «kedves rokonait» csak mint az ország koronás királya védheti meg. A királynék ebbe is kénytelenek voltak belenyugodni s Erzsébet — rosszabbtól tartva — rávette leányát, hogy Károly kívánságának megfelelően mondjon le a koronáról.

December 31-re volt kitűzve Károly koronázása, melyen a király kívánságára a királynék is résztvettek.

A nemzet nagyrésze meg volt győződve, hogy a királynők önként váltak meg a hatalomtól, melynek terhét erősebb férfivállakra óhajtották helyezni, de mikor látta a tömeg, hogy a koronázási ünnepély alatt a királynék Lajos sírján zokognak, kezdte megérteni a helyzetet, mély meghatottság vett rajta erőt. Mikor az esztergomi érsek szokás szerint háromszor kérdést intézett az egybegyűltekhez: Akarjátok-e Károly urat királytoknak? a válasz: akarjuk, nagyon erőtlen volt.

Történtek aztán olyan események, amelyekből a babonás nép szerencsétlenséget jósolt: szent István zászlója a templom kapujában megakadt és darabokra szakadt, a királynak Budára való visszatértekor pedig nagy vihar tört ki és egész éjjel varjak verdesték szárnyaikkal a király lakosztályának ablakait.

Tényleg nemsokára bekövetkezett a katasztrófa.

Már maga a koronázás visszaélés volt, mert Károly egyházi átokkal terhelten hagyta el hazáját, hogy a nápolyihoz megszerezze még a magyar koronát is.¹

1386 február 7-én a királynék magukhoz kérték Károlyt azon a címen, hogy Zsigmondtól fontos levelek érkeztek. A királynék környezetében volt Garai Miklós, Forgách Balázs főpohárnok, Alsáni biboros, Bebek György és fia, Imre, az országbíró. Beszélgetés közben Forgách Balázs rövid kardjával több súlyos csapást mért Károly fejére, melyek közül az egyik balszemét is kiütötte. Garai embereivel elfoglalta a palotát, a súlyosan sérült királyt, kinek emberei védelmére keltek, de Garaiék leverték őket, őrizet alá helyezték a palota egyik tornyában. A várost fegyveres csapatok járták be, s a királynék részére biztosították, a vár azonban az olasz őrség kezén maradt. A nép ostrom alá vette a várat s csak a tornyot tudta még Scrovegno Jakab tartani. Csáktornyai István és Horváthi János megpróbálták ugyan a várost hatalmukba keríteni, de annyira fenyegetővé vált rájuk a helyzet, hogy jónak látták délre menekülni s összeköttetésbe léptek Tvartkoval, aki a zavaros helyzetet iparkodott a maga javára kihasználni.

Károlyt arra kényszerítették, hogy Scrovegnoval a tornyot átadassa s őt saját kérésére átvitették Visegrádra, hol valószínűleg az orvosok siettették a halálát.

Bár Károly meggyónt és megáldozott, egyházi temetésben még sem részesült, hanem egy házban helyezték el a holttestet s csak 1390-ben temették el az ottani zárda sírboltjába.

Károly halálával még nem mult el a veszély. Erzsébet elkövette azt a meggondolatlanságot, hogy Forgáchot megjutalmazta, ami Károly hiveit a végletekig elkésérette. Zsigmond sereggel jött és követelte

¹ A koronázást Demeter bibornok, esztergomi érsek végezte

az uralmat, amivel sok szerencsétlenségnek elejét vehette volna, Erzsébet azonban nem volt hajlandó a hatalmat kezéből kiadni. Vencelnek kellett a békét helyreállítani anyós és vő között.

Míg az udvarban így viszálykodtak, a lázadók Tvartko támogatásával az ország déli részeit pusztították s a lázadás mindinkább terjedt, fenyegetve az egész ország békéjét.

Garai megemlékezve arról, hogy a királynék személyes jelenléte szinte máról-holnapra helyreállította a békét az előző alkalommal, most is azt tanácsolta a királynéknak, hogy utazzanak le Horvátországba s kegyek osztogatásával iparkodjanak a békét biztosítani. A királynék elfogadták a tanácsot s megfélemeztek arról, hogy a helyzet most más, mint az előző alkalommal.

Azóta vér folyt és pedig királyi vér, amelynek megbosszulását tűzte ki célul a meggyilkolt pártja.

1386 júliusában a királynék útra keltek a Garaiak, Forgách Balázs, sok úr és csekély fegyveres kísérettel Garainak erős várába Garába. Már közel voltak kitűzött céljukhoz, mikor Horváthi János nagy fegyveres csapattal rajtuk ütött. A királynék kísérete vitézül harcolt, de a többség győzött. Forgách Balázst lováról leverték és fejét vették, Garai azonban leszállt lováról, a királynők hintójának vetette a hátát és hőiesen harcolt, nádszállként tördelve a testébe fűrődött nyilakat. Végre a hintó alatt lábait elrántották, fejét vették és a királynők kocsijába dobták. A királynőket megfosztották kincseiktől, méltatlanságokkal illették és előbb Gomnech, majd Novigrád várába zárták őket. Garai Miklós, János és Forgách Balázs fejét Nápolyba küldték Kis Károly özvegyének.

A magyar nemzetre rendkívül mély hatást gyakoroltak ezek az események. Néhány év alatt az Anjoucsalád, amely egész Európában óriási tekintélynek

örvendett, teljesen lehanyatlott. Magyarország konszolidált hatalmas államból ismét a marakodó pártok tanyája lett, a nagy király özvegye és lánya fogságban sínylődtek s beláthatatlan volt, mit hoz a jövő.

A nemzet azonban annyi tanúságot levont az eseményekből, hogy az országot nem szabad kiszolgáltatni egy ember szeszélyének, azért az országgyűlés megszorította a királyi hatalmat és a megtérő pártosoknak bűnfeledést ígért.

Zsigmond Csehországban értesült a történekről, azonnal Magyarországra sietett, kierőszakolta az «ország főkapitánya és ura» címet s az év vége felé a Garai, Kanizsai, Frangepán és más családok bandériumaival megindult dél felé.

Margit királyné szerette volna bosszúját a magyar királynékon hűteni s Horváthi hajlandó is volt foglyait Nápolyba szállítani. Ekkor azonban akcióba lépett Velence. Nem a nagy király emléke iránt való tisztelet, nem a szerencsétlenek iránt való szánalom, nem a Magyarország iránt való baráti érzés sugallta Velencének közbelépését, hanem a politika.

A köztársaság kezdettől fogva rossz szemmel nézte a nápolyi uralkodó-családnak a magyar trónra irányuló igényeit, mert siker esetén ugyanaz a veszedelem fenyegeti Velencét, ami Nagy Lajos nápolyi terveinek sikere esetén bekövetkezett volna: Velence be lett volna öblébe zárva s egész tengeri kereskedelme a nápolyi és magyar király kegyétől függött volna.

Károly halála előtt fiára ruházta igényeit s ez indította arra Velencét, hogy hajóit Novigrád alá küldje és az Adriát ellenőrizze.

Horváthi tehetetlen dühében Erzsébetet lánya szemeláttára megfojtatta (1387 januárban) s a szerencsétlen királynét csak egy hónap múlva temették el Zárában.

Zsigmond hada kicsiny volt a lázadás leverésére és föl is oszlott, mielőtt célját elérte volna, különben is Zsigmond föl akarta használni az alkalmat, hogy a királyi méltóságot megszerezze. A rendek belátták, hogy a nehéz viszonyok férfi királyt követelnek s habár Zsigmond eddigi viselkedése nem töltötte el őket valami szép reményekkel, abban bízva, hogy a férfikorral a komolyság is megjön, elismerték királynak s miután a nemzet jogait megerősítette, Benedek veszprémi püspök fejére tette a koronát (1387. márc. 31.).

Zsigmond, kivel szemben Hedvig is fellépett és Margit királyné is bejelentette fia, László igényeit a magyar trónra, koronázása után komolyan hozzá látott neje kiszabadításához. Kérelmére Velence tekintélyes hajóhadat küldött Novigrád alá, melyet Frangepán szárazon is ostromolt, Garai Miklós egymásután foglalta el a lázadók várait úgy, hogy teljes pusztulás várakozott rájuk. Palisnai János nem látott más menedéket, mint hogy Máriát megeskette, hogy neki és társainak bántódásuk nem lesz és szabadon elvonulhatnak Böszniába, mire átadta a velenceieknek Novigrádot Máriával együtt (1387. jún. 4). Mária velencei hajón ment Zengbe s innen indult Zágrádba, hol Zsigmonddal találkozott.

Mária érezte, hogy nem könnyelmű férjének köszönhette szabadulását és a velencei Monacis Lőrincnek, kiről hallotta, hogy kora eseményeit versekbe szedi, ezt írta: «ne felejtse el munkádba fölvenni, hogy a velenceiek segítségével szabadultam meg a fogság jármából».

Mária és Zsigmond együtt uralkodtak névleg, de Mária tényleg nem vett részt az ország ügyeinek intézésében; ő testileg-lelkileg megtörve fájó emlékeinek élt 1395 május 17-én bekövetkezett haláláig.

Benne a magyarországi Anjou-ház leányágon is kihalt.

AZ ORSZÁG BELSŐ ÁLLAPOTA

1. Alkotmányos viszonyok. 91

A királyi szék betöltése az Árpádok alatt a vérszerződés értelmében választással korlátolt örökösödés révén történt. III. Endre halála után visszaszállt a nemzetre a szabad királyválasztás joga, azonban jellemző a nemzet konzervativizmusára, hogy ezt a szabad királyválasztójogot tényleg most is az Árpád-ház leszármazottjaira korlátozta és nem egyént, hanem családot választott a trónra. Károly Róbert halála után ellenvetés nélkül megkoronázták fiát, s Lajos halála után elismerték a nemzet hagyományaival ellenkező nő-királyt.

Ez a tény egyrészt a nemzet érettebb részének politikai bölcseségét bizonyítja, mely féltette a királyválasztással járó zavaroktól a nemzet jövőjét és biztosítani kívánta a fejlődés folytonosságát, másrészt mutatja azt a nagy hatást, melyet az Anjouk s főleg a testestől-lelkestől magyar Nagy Lajos gyakorolt a nemzetre, melynek egészen a lelkéhez tudott férközni.

Az a királyi hatalom, amelyet Károly Róbert örökölt, csak árnyékhatalom volt. A szent István-féle államszervezetben egyetlen közhatalom volt: a királyé. Ez az erős központi hatalom azonban a XIII. században gyors hanyatlásnak indult; a várbirtok eladományozása, a városok függetlenségi törekvése, a főurak igyekezete a közhatalmi funkciók végzésére a királyi hatalmat alapjában rendítette meg. Az utolsó Árpád

idejében már kis királyok osztozkodtak meg az ország területén.

A baj még súlyosabbá vált Vencel és Ottó komolytalan uralkodása alatt.

Károly Róbert Nápolyból származott, abból az államból, ahol a feudális anarchia korában II. Frigyes erős központi hatalmat szervezett s ezt a szervezetet Anjou Károly erős keze még tovább építette. Károly magával hozta a királyi hatalomnak ezt az eszményképét és nem akart tűrni mellékkirályokat.

Erős kézzel törte le a kis királyokat, kegyelmes volt a hódolókkal, a makacsokat megsemmisítette és új szolgálatkész nemességet teremtett.

Nagy Lajos egyéni kiválósága a királyi hatalmat a tetőpontra emelte, de csakhamar kitűnt, hogy ez a tekintély a személyhez fűződött és nem a királyság intézményéhez.

Előtérbe lép ugyan a korona, amelyet «szent»-nek, «angyali»-nak neveznek, amelyet egyrészt az állam jelképének, másrészt a közhatalom birtokosának tekintenek a folyton változó személy helyett, mégis Mária alatt a királyi tekintély mély süllyedését, megalázását látjuk.

Anjou-királyaink az alkotmányos formák iránt nem sok érzéket tanúsítottak. Bár némelyek föltételezik, hogy több országgyűlést tartottak, mint ahánynak emléke fennmaradt, tény az, hogy az ő uralmuk alájában abszolút uralom volt. Ez az abszolutizmus azonban nem vált a nemzet kárára. Az utolsó Árpádok alatt tartott országgyűlések határozatai csak papiroson maradtak, tehát inkább bizhattak Anjou-királyaink saját erejükben, mint az önző nemesség jóindulatában. Tény az is, hogy az alkotmány átalakításánál, amely megtartva a régi kereteket és a korona jogát, a kereteket hűbéries tartalommal töltötte ki, királyaink ellenállásra

számíthattak. Az erős királyi hatalommal szemben azonban a letört főnemesség erre nem képes.

A hűbériség alapelve, az élvezett jogok és teljesítendő kötelezettségek arányos volta maga után vonta, hogy a nemzetnek egyenlő jogoknak örvendő s egyenlő kötelezettségeket teljesítő tagjai tömörüljenek és elkülönüljenek azoktól, akik más jogokat élveznek és eltérő kötelezettségeket teljesítenek. Az egy osztályba tartozók összességét *rendnek* nevezték.

Az Árpádok a rendi fejlődést iparkodtak megakadályozni s az ő uralkodásuk alatt tényleg csak egy szervezett renddel találkozunk: a hivatásánál fogva zárt egyházzal.

Az egyház, most is nagy szerepet játszott éppen úgy, mint az Árpádok korában s nem csodálhatjuk, ha egyrészt a hatalmas kulturmunka révén, amelyet az egyháziak végeztek, másrészt birtokuk révén — Lajos uralkodása végén az ország egyharmada az egyház kezén volt — a főpapság képezte az *első rendet*.

A trón- és testvérvizsályok következtében Vak Bélától kezdve kifejlődött az adományrendszer, minek következtében egyes családok óriási birtokok urai lettek, számos jobbággal és sok katonával rendelkeztek, de mint több jognak a birtokosai nem váltak ki a nemesség sorából. Az Árpádok csak hivatalnokoknak tekintették az urakat s nem akartak bennük vetélytársakat teremteni.

IV. Béla a tatárjárás után kénytelen volt feladni előbbi elveit, melyek a szent István-féle erősen központosított államrendszert vették mintaképül, kénytelen volt utat nyitni bizonyos hűbéres elemeknek a magyar alkotmányba s egyes kiváló hiveinek kiváló jogokat is adományozott, mint pl. a Frangepánoknak birtokukon a biráskodás jogát. Így az óriási birtokhoz már külön

joghatóság fűződött, a király a közhatalmi funkciók egy részét átruházta egyes hiveire, kiket ezáltal, mint több jognak a birtokosait megkülönböztetett a nemeség zömétől.

Igy vette kezdetét a főnemesség, amely teljesen az Anjouk idejében alakult ki nyugati mintára mint örökös arisztokrácia. Ez az arisztokrácia részint magyar, részint idegen származású (Drugetek, Giletek stb.), de az idegen is csakhamar magyarrá lesz. Ez a főnemesség alkotja a *második rendet*.

Az építőmunka azonban nem a marakodó főnemességtől, hanem a nemzet zömét képező köznemességtől indult ki. A köznemesség képezte a *harmadik rendet*.

A régi szabad osztály politikai állásában nagy eltolódás észlelhető. A szabadok, vagy nemesek teljes politikai jogozottsággal voltak fölruházva s csak a királynak voltak alávetve. Amikor azonban a nagybirtokú nemesség különleges jogok után törekedett, iparkodott a kisebb nemest független állásától megfosztani és saját joghatóságának alávetni.

A XIII. században a királyi hatalom már nem volt elég erős, hogy a nemesi szabadságot és függetlenséget megvédelmezze s ezért a nemesség szükségét érezte a szervezkedésnek, hogy jogait biztosítsa a nagybirtokos urak erőszakoskodása ellen. A tömörülés a megyében történt. Ennek nyomára 1232-ben akadunk, amikor a zalaparti nemesek azzal a kéréssel fordultak II. Endréhez, engedje meg nekik, hogy egy erőszakoskodó dunántúli úr fölött törvényt lássanak. A király a kérést teljesítette s innen indult ki a nemesi község megalakulása először az igazságszolgáltatás terén s befejezést nyert az alakulás a nemesi vármegye teljes kiépítésével.

A köznemességet maga a királyság is erősítette,

mert benne természetes szövetségest látott a hatalmas főurak ellen. A király nagyszámmal emelt ki arra érdemeseket a jobbágyság sorából és nemesítette azokat, hogy így egyrészt a köznemesség számát gyarapítsa, másrészt, hogy kivonja a földesúr joghatósága alól és így ne annak, hanem a királynak növelje a fegyveres erejét.

A nemesi vármegye akadályozta meg, hogy az ország belsejében is garázdálkodhassanak a kiskirályok, miként megtették a határszéleken, hol gyér volt a vármegye.

Amíg a királyi vármegyéhez a nemes csak földrajzilag tartozott, de jogilag nem, addig most a vármegye a nemesek gyülekezete lett, hol a központi hatalmat a királytól kinevezett egyetlen hivatalnok, a főispán képviselte. Mivel a szent korona tana szerint a politikai jogozottság alapja a szabadbirtok, ilyenmel pedig csak nemes rendelkezett, a nem nemes lassankint teljesen kiszorult a vármegye adminisztrációjából.

Az átalakulás lényege abban állt, hogy a megye a központi hatalom gazdasági, katonai és közigazgatási szervéből a helyi önkormányzat gazdasági, katonai és közigazgatási szervévé lett.

Másutt ekkor már a városi polgárság a királyság szövetségese és az igazi nemzetfenntartó elem, nálunk, azonban más a helyzet. Elsősorban a városok száma még csekély. Az Árpádok az őstermelés mellett az ipart aránylag kevésre becsülték s így a városi élet nem lehetett olyan virágzó, mint külföldön, hol a polgárság elég erősnek érezte magát, hogy fellépjen a hűbéres főnemesség féktelensége ellen.

A második ok, hogy hazánknak a polgárság tekintetében különleges és előre kimondhatjuk, szerencsétlen helyzete volt. Míg külföldön a polgárság a nemzetből került ki, annak értékes elemét képezte, addig nálunk

a magyar idegenkedése folytán a városi élettől, ipartól és kereskedelemtől, legnagyobbbrészt külföldiekből állt. Királyaink, hogy kívánatossá tegyék e «vendégek» számára a letelepedést, széleskörű kiváltságokkal látták el őket, melyek biztosították nyelvüket, magukkal hozott törvényeiket, autonomiájukat, kimondták, hogy területükön magyar nem lehet birtokos, sőt egyes városok nem kötelesek magyart befogadni falaik közé.

Igy természetesen teljesen különválva maradt a városi polgárság a nemzettől, a magyarsággal egyet nem értett és arra nézve idegen maradt.

Az Anjouk az ipart és kereskedelmet fölkarolták és alattuk a városi élet virágzásnak indult.

Már Károly Róbert elősegítette a városok fejlődését, de még inkább Nagy Lajos. A szabad polgárság csak a királyi városokban fejlődhetett ki. Pest, Buda, Pozsony, Sopron, Eperjes, Bártfa, Késmárk, Lőcse, Brassó, Nagyszében, Kolozsvár nagy szerepet játszottak ebben a korban.

Károly Róbert Eperjest a szepesi szászok kiváltságán kívül újakkal is megajándékozta: kivette a sárosi ispán és várnagy joghatósága alól, megszüntette az e címen fizetett szolgáltatásokat, a város a királynak, mint területi úrnak a joghatósága alá került s ezért fizetett a polgárság egyetemesen 150 márka finom ezüstöt. Így 1324-ben Eperjes szabad és királyi város lett s jogai közé tartozott a közigazgatási szervek megválasztása, jogszabályalkotás, a város területén bírászkodás; a községi bíró városi lett, a mellette levő terület tanácsá alakult (7—8 esküdt). Nagy Lajos kiváltságlevele (1370) kivette Eperjest az ország rendes bírái alól és Buda kereskedelmi jogával ruházta fel.

Oppelni László nádor rendeletet küldött Sopronmegye nagybirtokosainak, így a két Nagymartoni Miklós-nak (fraknoi grófok), hogy jobbágyaikat, ha meg-

fizették a földbért, engedjék Sopronba áttelepedni, mert a király, Lajos, Sopront népesíteni akarja. Ez tehát már tudatos városfejlesztő programra vall.

A városokat egymásután emelte Lajos a királyi városok közé és jogokat, főleg vásártartási és árúmegállapítási jogot adott nekik.¹

Budát Esztergom rovására emelte Lajos, ipari és kereskedelmi gócponttá akarta tenni; ott palotája volt s így székhelyévé téve az az ország fővárosa lett; 1367-ben árúmegállapító joggal ruházta fel, a királyon és tárnokmesteren kívül minden hatóság alól mentesítette, kereskedelmi kiváltságokkal, vámjoggal, bánya-keresés és használat jogával ajándékozta meg.

Ha Anjou-királyaink észrevették, hogy egy város hanyatlani kezd, az árúsokat fölmentették a vám alól, hogy a forgalmat növeljék.

Ilyen politikával sikerült nálunk a városi életet föllendíteni és az anyagi jólétet emelni.

A jogi osztályokon kívül állott a várjobbágyság és a várnép. A jobbágyság a XIII. században emelkedőben volt, királyaink sokakat nemesi rangra emeltek soraikból s így nem csodálkozhatunk, ha a Kun László korában élő Kézai már szegény nemeseket lát bennük.

Küküllei János is azt írja Nagy Lajosról: «sok udvarnokot és más különböző szolgálatot tevő udvari cselédet fölszabadított és Magyarország nemeseinek sorába emelt».

¹ Az árúmegállító-jog abban áll, hogy bizonyos irányból jövő kereskedőknek a várost érinteniök kell, árúikat néhány napra kirakják, a város polgárainak elővételi joguk van s az olcsón megszerzett árúval ők kereskednek az ország belseje felé. Kassa pl. 1347-ben szabad királyi város lett és elnyerte az árúmegállító jogot. A kiváltságlevél szerint: «a lefelé vagy fölfelé utazó árúszekerek tartoznak náluk megállapodni s mint azelőtt, mindennap vásárt tarthatnak».

A XIII. században indult meg a különféle jogárnyalatokkal elválasztott jobbágyoknak egységes paraszt-jobbágyosztályba való tömörülése s a XIV. század közepén már kialakult az országszerte azonos elvek szerint adózó jobbágyosztály (földbér, terményadó, robotmunka). Elősegítette ezt a fejlődést az a körülmény, hogy a jobbágy a várbirtokok eladományozásával a földesúr magánjoghatósága alá jutott s mivel a fejlődő városi ipar és kereskedelem fölöslegessé tette a földesúri népek ipari tevékenységét, a földesurak csak mezőgazdasági munkára használták fel jobbágyaikat.

Míg előbb a pásztor nép a megye területen vándorolt, magával vive faházát, addig most állandó lakhelyhez, illetőleg tényleg röghöz kötött lett.

Még a XIV. században is találkozunk rabszolgákkal, bár számuk folyton fogy. Főleg a halott lelki üdvéért szabadítanak fel sok rabszolgát (torlók).

A rabszolga tárgyszámba ment, külön is eladható volt. Ha rabszolga szabad féllal kötött házasságot, az ő nemén levő gyermek rabszolga lett. Ura engedélye nélkül sem pap, sem szerzetes, se apáca nem lehetett. Egy rabszolga átlagos ára 3 márka ezüst volt. Az egyház állandóan küzdött a rabszolgaság intézménye ellen, mely a Krisztusi tanokkal ellenkezik, hogy mégis ennyi ideig fenn tudta az magát tartani, annak gazdasági okai voltak.

*

A legfőbb méltóság a király után a *nádoré*. A nádor a király főtisztje volt eredetileg, de ebben a korban már elvesztette magánhivatalnoki jellegét és mindinkább országos méltósággá lett. A XIII. század elején kivált a királyi kuriából és önálló kuriával rendelkezett.

Az Anjouk alatt a helyzet megváltozott. A nádorság alkotmányjogi jelentősége háttérbe szorult az

abszolutizmusra törekvő Anjou-királyok alatt s tevékenységet főleg mint bíró fejtett ki. Annál inkább csökkent a nádorság alkotmányjogi jelentősége, mert gyakran idegenből ideszakadt egyének viselték ezt a méltóságot, mint pl. a Drugethek, Oppelni László.

A nádorság azonban még mindig tekintélyes és egyszersmind jövedelmező méltóság is volt. Oppelni László mint nádor a kunok főbírája, Pozsony, Sopron, Turóc, Abaúj, Temes, Zemplén vármegyék főispánja, temesvári, gimesi, lévai várnagy volt. Mindezen méltóságok megfelelő jövedelemmel voltak összekötve.

A XIII. század óta mint országos méltóság szerepel az *országbíró*, kinek feladata az igazságszolgáltatás.

A *tárnokmester* eredetileg a királyi kincstár kezelője és őre volt, körülbelül a mai pénzügyminiszter elődje.

A XIV. században a méltóság átalakuláson ment keresztül. A városok a tárnokmester joghatósága alá tartoztak s ő volt a főbírájuk, egyszersmind ő gondoskodott a királyi jövedelmek behajtásáról is. Mivel az Anjouk alatt a városi élet rendkívül föllendült s az adók is rendezésen mentek át, a kettős föladat óriási terhet jelentett volna a tárnokmesterre s azért, míg az adók és királyi jövedelmek kezelését átvette egy új királyi főtitkár a főkincstartó, addig a tárnokmester megmaradt a szabad királyi városok élén.

A kancelláriát III. Béla állította föl, élén a *kancellár* állott s föladata volt a királyi oklevelek, kiváltságlevelek, bírói levelek kiadása. A kancellár őrizte a királyi pecsétet. Királyi pecsét már ötféle volt: arany, kettős, titkos, bírói és gyűrűs pecsét.

Az Anjouk alatt alakult meg a titkos kancellária. A titkos kancellárral igen fontos diplomáciai küldetésekben találkozunk, főleg Nagy Lajos alatt. Erzsébet nápolyi útjában ott találjuk kíséretében Vitus nyitrai püspök titkos kancellárt s ő a vezetője a Nápolyból Avig-

nonba küldött követségnek is. Mikor Nagy Lajos sürgeti a pápánál a koronázást, Miklós titkos kancellár megy a követség élén. Az első nápolyi hadjáratot megelőző tárgyalásokat Treutel Miklós pozsonyi ispán és János veszprémi választott püspök, titkos kancellár vezették. A Lajos és Kázmér közt folyó tárgyalásokban résztvett László császmái prépost, titkos kancellár, a Rudolf osztrák herceg és IV. Károly közt folyóban Vilmos egri prépost, ki a legkiválóbb volt a titkos kancellárok közt. Ezekből következik, hogy titkos kancellárnak a király a diplomáciában kiválóan jártas férfiakat nevezett ki, akik emellett teljes mértékben birtokában voltak a király bizalmának.

*

Az Anjouk korából csak három országgyűlésnek maradt fenn az emléke (1342-, 1351- és 1384-ben).

Az 1342-iki országgyűlés a pénzügyre vonatkozó reformot tartalmazza, alapjában véve nem más, mint Károly Róbert és Hyppolit mester közt kötött bérleti szerződés abból az alkalomból, hogy a király ismét Hyppolit mesternek engedi át a körmöci kamaraispánságot.

Alkotmányos szempontból fontosabb az 1351-iki, országgyűlés. A törvény bevezetésében elmondja a király, hogy az urak önzetlen szolgálatát, amelyet az öccse megboszulására indított hadjáratban nyújtottak, meg akarja hálálni s azért kérésükre megerősíti II. Endre nagy kiváltságlevelét egyetlen pont kivételével, amely arról szól, hogy a nemes, ha örökösei nincsenek szabadon rendelkezhetik birtokáról. «Sőt ellenkezőleg, épenséggel ne legyen joguk azt megtenni, hanem birtokaik jog és törvény szerint, tisztán és feltétlenül, minden ellenmondás nélkül legközelebbi atyafiaikra és nemzetségeikre háramoljanak». Ha ilyen rokonok nin-

csenek, visszazáll a birtok a koronára. Ez az *ösiség* törvénye. Ez a törvény lemondás a király részéről, ki csak az utolsó iz kihalta után örököl, de lemondás a nemes részéről is, kinek föl kell adnia szabad rendelkező jogát és lemenő örökös hiányában esetleg épen nem kedves oldalági rokonára kell hagyományoznia birtokát.

Amikor Lajos így megkötötte a nemes szabad rendelkezési jogát, kettős célt akart elérni. Meg akarta akadályozni a nemes elszegényedését és ami ebből folyik, képessé tenni a katonáskodás alapját képező földbirtok megkötésével, hogy hadi kötelezettségének állandóan eleget tehesen.

Egyik célt sem érte el. Ehhez szükséges lett volna behoznia a birtok oszthatatlanságát és az elsőszülött örökösödését, mert enélkül lehetővé vált a birtok fölosztása a gyermekek közt s ez maga után vonta a nemesi család elszegényedését. Viszont a birtoknak olyan szoros megkötése ellenkezett a magyarnak a szabadságról alkotott fölfogásával.

A XIX. század kárhoztatta az *ösiség* törvényét s kétségtelenül megváltak a káros oldalai, de, ha figyelembe vesszük, hogy az *ösiség* eltörlése után a nemesség mily gyorsan tönkrement és a magyar föld tetemes része idegen kezekbe került, magyar szempontból el kell ismernünk e törvény előnyös oldalát is.

Az *ösiséggel* kapcsolatos a szent korona tana.

Már említettük, hogy a királyi tekintély hanyatlásával lépést tartott a szent korona tekintélyének emelkedése, az idegen dinasztiaival pedig közjogi jelentősége a tetőpontra hágott és a szent korona lett az államhatalom kifejezője. A szent korona királyavató jellege főleg a XIV. századtól lép előtérbe; a szent korona minden birtokjog gyökere, az ország főtulajdonosa. A szent koronától függ a nemesítés, attól nyeri a

nemes földbirtokát s ezen alapszik a nemes részvétele a biráskodási, közigazgatási, jogalkotási hatalomban.

A szent korona tanának igen fontos következménye lett. Az Anjouk alatt a nyugati hűbéres formák bejutottak alkotmányunkba anélkül, hogy a lényeg is a nyugati hűbéres mintára alakult volna, mert nálunk megmaradt az erős központi hatalom, a korona, mint minden királyi és nemesi jognak forrása. Ez akadályozta meg, hogy a magyar társadalom szétessék, mint szétestek a nyugati társadalmak a hűbériség bomlasztó befolyása alatt.

Az urat a szabad rendelkezés jogáról való lemondásért némileg kárpótolni akarta Lajos a kilenced behozatala által. Ez szintén olyan pont, amelyet iparkodnak kihasználni a nagy király emlékének bemocskolására azok, akik szeretnek bemocskolni mindent, ami szent és nemes a multunkban.

A törvény értelmében úgy a király, mint a királyné jobbágyaiktól (kivéve a falakkal kerített városokat) minden községben beszédetik terményüknek és boruknak kilencedét, a bárók és nemesek szintén szedik be jobbágyaiktól. Megmondja az okot is, amely a királyt erre a rendelkezésre indította: «Hogy ezáltal méltóságunk gyarapodjék és maguk az országlakosok nekünk annál hivebben szolgálhassanak».

A szolgálat, amelyet a király a nemestől vár, hadi szolgálat. Ekkor már az előkelőbb nemes lovagi fegyverzettel küzdött, ami sokba került, tehát Lajos elő akarja segíteni, hogy a nemes kellő fegyverzetben anyagi gondoktól menten szolgálhasson hazájának.

A nemes vérével köteles hazáját védeni, a jobbágy pedig a kilenced fejében mentes a katonai szolgálattól.

A törvénynek van még egy paragrafusa, amely megfenyegeti a nemest, hogy ha ezt a rendeletet végre nem hajtja, a király fogja saját hasznára behajtatni a

kilencedet. Ezzel akarta meggátolni a király, hogy egyes nemesek, lemondva a kilencedről, birtokukra csábítsák a mások jobbágyait.

Az 1351-iki országgyűlés határozatai között van még néhány, melyeket fontosságuknál fogva nem mellőzhetünk.

A középkor a család egyik tagjának bűnéért felelőssé tette az egész családot, sőt néha a rokonságot is. Az 1351-ki törvény kimondja, hogy az elítélt ember bűnéért hozzátartozóit nem szabad büntetni, «hanem maradjanak azok békén és nyugodtan birtokaikban, házaikban, jószágaikban». Majd újra hangsúlyozza a törvény, hogy «az atya vétkeiért a fiúnak sem személyében, sem birtokaiban vagy vagyonában kárt ne tegyenek, vagy el ne marasztalják».

Lajos nemes lelke visszaborzadt a kegyetlen büntetéstől, amellyel Záh Felicián ártatlan családját sújtották s az erre való visszaemlékezés sugallta ezt a törvényt.

Kimondja a törvény, hogy az országban élő nemesek «mind ugyanazon egy szabadsággal éljenek».

Megtiltja, hogy a nemestől, ki fiatal feleségét a házához viszi, a hidakon és vámhelyeken egy márkát követeljenek.

A pereknek a végtelenségig való elnyújtása kezdett divatba jönni, ezt akarja megakadályozni Lajos, mikor kimondja, hogy a harmadik határidőben minden birtokpert be kell fejezni.

Az 1384-iki országgyűlésen Mária megerősítette az aranybullát és atyjának a törvényeit.

★

Országgyűlésen kívül vitte végbe Károly Róbert a hadügy reformját.

Az adományozások következtében a királyi birtok

kicsúszott a király kezéből és magánjogi hatalom, a földes úr fennhatósága alá került a birtokon élő jobbágy is. Ezáltal a király elvesztette hatalmának támaszait, az adózó alanyokat és katonákat. Ennek szomorú következménye az lett, hogy az árpádkori hadrendszer, a várrendszer, teljes bomlásnak indult, a nagybirtokú nemes pedig számottevő haderőnek vált birtokosává, melyet felhasználhatott a király és az ország ellen.

Már a XIII. században látják királyaink a veszedelmet, amely ebből háramolhat az országra s igyekeznek a bomlásnak gátat vetni. Megpróbálták erőszakos úton visszaszerezni az elfecsérelt és bitorolt várbirtokokat, azonban ezzel célt nem értek, csak a zavart növelték.

Károly Róbert szintén kísérletet tett az Árpádok alatt be nem vált módszerrel, de ő is kudarcot vallott.

Ekkor a nyugati eszmekörben nevelkedett fejedelem a hűbéres elvet akarta a hadrendszer újjászervezésében megvalósítani. Nem háborgatta az urakat a várbirtokok élvezésében, de megfelelő köteleességteljesítést követett az élvezett birtok fejében.

Ez a kötelezettség elsősorban hadi volt.

Minden úr köteles volt birtoka arányában katonákat kiállítani s a király megengedte, hogy ha 50 embert állít ki, már saját címeres zászlója alatt vezesse; arra számított, hogy az urak törekedni fognak, hogy minél több zászló viselje a címerüket. A zászlóalj neve bandérium (az olasz bandiera=zászló szótól) s innen kapta nevét az egész szervezet is.

Azok a nemesek, akik nem tudtak 50 embert kiállítani, a megye zászlója alatt vonultak a harcba, bár néha megtörtént, hogy a kisbirtokos nemesek is egy-egy zászlósúrhoz csatlakoztak, úgy hogy az ilyen főúr bandériuma esetleg egy egész országrész fegyveres erejét magában foglalta.

A banderiális hadszervezettel elérte Károly Róbert, hogy a földesúr az élvezett jog fejében kénytelen volt az állam iránt kötelességét teljesíteni.

A hadrendszerrel átalakult a fegyverzet is. Már a morvamezei csatában résztvevő urakat lovagoknak festi a német krónikás, a XIV. században még általánosabb lesz a lovagi felszerelés: sodronyos, vagy pikkelyes páncél, vasmell, pajzs, sisak, kétélű, egyenes kard, tör, nehéz lándzsa, nagy sarkantyú, a közembereknél lobo-gós kopja, íj, nyíl, puzdra és buzogány.

A sisakrostély szükségessé tette a címert, melyet a pajzsra festettek és a zászlón is alkalmaztak.

Péter königsaali apát kiemeli, hogy a magyar igen ügyes íjász. Kemény tusába nem kezd, vagy maga üz valakit, vagy fut. Íjját gyorsan feszíti, nyilát biztosra lövi ki s kíméletet nem ismer.

Villani Máté firenzei történetíró leírja, hogy milyen gyakorlati észjárású volt a magyar, ha hadjáratra indult. Nem bizta magát élelmezés dolgában a véletlenre, hanem gondoskodott tartalék-élelmiszerről. Azt írja, hogy a magyarok a marhahúst nagy üstökben megpörkölik és ha jól megsült és be van sózva, a csontról letisztítják, kemencékben megszáritják, finom porrá zúzzák és elteszik. Ha olyan helyen viselnek háborút, ahol élelelről gondoskodni kell, ezt a húsport nagy üstökben, vagy gallyakból font kosarakban magukkal viszik; még minden katonánál van egy zacskóval s szekereken is visznek a sereg után nagy mennyiséget. Ha vízhez érnek, edényüket megtöltik, fölforraltják a vizet és megfelelő mennyiséget dobnak az edénybe a húsporból, amely megdagad és igen tápláló eledelt ad.

A hadakozásukra Villani is azt mondja, hogy «a könnyű hadakozásnak és az ellenség nyugtalanításának és zaklatásának mesterei». Harc közben 10—15-en

tartanak együtt, kilövik hosszú nyilaikat és aztán elszáguldanak.

A dalmatáknak volt némi tengerészetiük is. A velenceieknek hosszú, mélyen vízbe merülő, lassan forduló, több száz emberrel megrakott hajói nehézkesek voltak, míg a dalmaták partvédelemre kis, könnyű hajókat alkalmaztak rövid, széles, lapos fenékkal, melyek sekély vízben, szirtek közt is fürgén mozogtak. Egy hajó legénysége 40—50 ember, akik eveztek és harcoltak. A hajókon 1—2 árbóc volt, melyre háromszögű ú. n. latin vitorlát feszítettek ki, míg a velenceiek majdnem kizárólag evezővel mozogtak. A dalmát hajók füрге mozgásából magyarázható, hogy több ízben szétszórták a velencei hajóhadat. Kereskedelmi célokra a dalmatáknak is voltak velencei mintára épített hajóik, főleg a záraiaknak.

Magyarországban mindenkor akadtak olyanok, akik lovaggáútés nélkül is igazi lovagok voltak, de egész osztály, amely a lovagi ideál szolgálatába szegődött, csak most keletkezett.

A nagybirtokú urak, kik a királyhoz csatlakoztak, vagy akiket a király emelt fel, udvarába küldték gyermekeiket, hol rangjukhoz mért nevelésben részesültek.

Udvarról az Árpádok korában nem beszélhetünk, ők a XIII. századig rendes székhellyel sem rendelkeztek s állandó udvart az egész nemességnek nem is lehetett tartani, már pedig ők az egész nemességgel összeköttetésben voltak. Az Anjouk idejében a király összeköttetése megszűnik a köznemességgel, csak a legkiválóbb, leggazdagabb urakkal vette magát körül. Ezzel a főnemességgel alakult tehát meg nápolyi mintára a fényes királyi udvar Visegrádon, majd Budán, hol díszes királyi palota épült.

Ebben a fényes udvarban sajátították el az ifjak a haditudományt, udvariasságot, a lovag elengedhetlen

kötelességét. Itt tanulták meg a lovag jellegét megadó feladatokat, az egyháznak, vallásnak védelmét, a felavató király iránt való hűséget, az árvának, özvegynek oltalmazását, a nőtiszteletet.

Előtérbe lép az önzéssel szemben az altruizmus, az embertársnak, a köznek javáért való munkálkodás. A lovagságnak ideális céljai vannak, amelyekért küzd: becsület, dicsőség, mely nemcsak az egyénnek, hanem a rendnek s a késő utódoknak is szól.

Küküllői János, Nagy Lajos kortársa és életirója, a király céljának a hatalom teljét és a hirnevet jelöli meg s arra a következményre jut, hogy «a bölcsesség és okosság kezdete a dicsvágy».

A nemesi ifúnak tehát van életcélja és a mi fő: beléje oltják a kötelességteljesítést, mely a lovagi nevelés gerince.

Tudományos kiképzéssel nem bajlódtak. Lanton játszani, énekelni, finoman társalogni, ez volt a nemes hölgyek és ifjak tudománya, a betűvetést a papoknak hagyták.

Lajos, a trónörökös, már ebben a körben nevelkedett. Magába szívta a kötelességteljesítést, elsajátította teljes mértékben a lovagi feladatokat, de eltért kortársaitól abban, hogy szellemét is iparkodott kiképezni.

Tudott latinul, olaszul s a krónikás feljegyzi róla, hogy nagyon szerette a német lovagokat, kiknek nyelvét is elsajátította. Érdekes, hogy — bár anyja lengyel volt és gyermekkorától kilátása volt a lengyel koronára, — nyelvüket nem sajátította el, sőt ellenzenvvel viseltetett iránta.

A lovagi erények ápolására megalapította Károly Róbert a szent György lovagrendet, melynek szabályai fennmaradtak 1326-ból s ezek mutatják, milyen nemes eszmék töltik el a társaság tagjait.

Ugyancsak Károly Róbert honosította meg a lovagi tornákat is.

Az igazságszolgáltatással kapcsolatban nagy szerepet játszottak a középkorban a *hiteles helyek*, melyek a királyi közjegyzők, járásbírák stb. feladatát végezték.

Hiteles helyek a káptalan, konvent, hiteles pecséttel bíró személyek (nádor, országbíró, bán), testületek (megyei, városi hatóságok). Az udvarhoz tartozók hiteles helye a kápolnaispán volt.

A hiteles hely közbenjöttével történt a tanúskodás a bírósági eljárás alkalmával is különféle jogügyletek megkötéséről, végrendekezés, ügyvédvállás, idézés stb.

Ha a perben esküt ítélték meg, ezt a fél illetékes hiteles helyének egyházában, az udvari emberek a kápolnaispán előtt tették le. A pert egyességgel is befejezhatték s ezt a hiteles hely előtt bizonyáslevélbe foglalták.

Ingatlaneladásnál szükséges volt a rokonok, szomszédok beleegyezése, attól függött az eladás érvényessége. A rokon vagy szomszéd a hiteles hely előtt óvást emelhetett és megakadályozhatta az eladást. Határjárás, osztályok, birtokbaiktatás, elzalogosítás mind a hiteles hely közbenjöttével történt.

A pörben nagy szerepet játszott a *kor*. Nálunk a királyok 14—15 éves korukban nagykorúak voltak. A nemességnél és népnél a XIV. században nincsenek pontos adataink a korhatárokra. Felperes lehetett gyermek is, de az alperes jogképességénél nagy szerepet játszott az életkor. Ha az alperes kiskorú, a király kegyelemből elhalasztja a pert, de helyt kellett állani mindazon jogtalanságokért, melyeket valaki gyermekkorában a halasztást engedélyező királyi parancslevelében bízva elkövetett, valamint ha ők, vagy nevükben más valaki beiktatásnak, határjárásnak ellenmondott. Csak törvényes kor beálltával járhattak el személyükben, addig csak képviselőjük szerepelt. Esküt is csak törvényes korú tehetett.

A korhatár megállapítása különböző (12—14—15 év).

Ezeknek előrebocsajtása után áttérünk a bírósági szervezet tárgyalására.

Az Árpádok alatt az igazságszolgáltatás súlypontja vidéken volt, míg most a királyi kúriában központosult. Károly Róbert, hogy a királyi hatalmat emelje, a nemességet királyi hatalmának jobban alá akarta vetni. Az önhatalmú biráskodást, mely olyan rettenetes visszaélésekre vezetett és az államrendet teljesen megbontotta, eltiltotta s meghonosította a hatalmaskodás véttségét s ennek érdekében átültette a normann jogból a vallató vagy kutató eljárást (inkvizíció).

A *király* a legfőbb bíró, székhelye a kúria, melyről az egész bírósága a nevét kapta.¹

A peres ügyek számának megnövekedése lehetlenné tette, hogy a király minden esetben személyesen ítélkezzék, azért már a XIII. században a peres ügyekben az országbíró ítelt a királyi udvarban. A király személyes biráskodásáról csak kivételes esetben volt szó. Ha a király akadályozva volt a személyes biráskodásban, időről-időre rendelt helyetteset. Később ez is állandó bíróság lett s a főkancellár vezetése alá jutott (1380 körül). Bizonyos ügyeket és személyeket azonban a király ezután is saját biráskodásának tartott fenn (királyi személyes jelenlét).

Nagy Lajos alatt a kuria első bírója a *nádor*. Károly Róbert haláláig, ha a nádor nem tartott vidéki bíróságot (*proclamata congregatio*),² saját kúriájában

¹ Királyi kúria alatt kezdetben nem értettek határozott bíróságot, hanem azokat, akikkel a király országos ügyekben tanácskozott, peres ügyekben ítelt.

² A nádor időnkint kiszállt vidékre törvényt látni s előre kihirdette a gyűlést valamely helység közelében levő mezőre az ünnepet megelőző vagy követő hétfőre. A megyei közönség

ítélt, Lajos alatt azonban ismét bevonult a királyi kúriába.

A *megyének* szintén fontos szerepe volt az Anjouk alatt. 1—2 hetenkint rendes törvényszéket tartott a megye s tagok voltak a fő- és alispán, 4 szolgabíró több-kevesebb megyei nemessel, mint bírótársakkal. Itélt a megye nemes és nem-nemes felett, de birtokjogra vonatkozó perben nem volt illetékes.

A városi bíraskodás élén a városbíró állott, akit rendszeren szent György napján választottak. Ez rendszeren 12 esküdttel ítélt. Nagyobb városban volt pénzbíró, ki adóssági perekben ítélt, de csak bizonyos pénzösszegig, továbbá vásárbíró, zsidóbíró.

A városi bíróság teljes polgári és büntető igazságszolgáltatást gyakorolt a szentszékek elé tartozó ügyek kivételével.

A város polgársága külföldről szakadt hozzánk s magával hozta jogát; az új városok vagy ezt a jogot vették át, vagy egyenesen a külföldi várostól. Így jogcsaládok keletkeztek: székesfehérvári, budai, pozsonyi jog, a szepesi városok a magdeburgi jog alapján álltak. Az anyavároshoz lehetett fellebbezni. A kúriában a tárnokmester ítélkezett a polgárok perében, mint a király legfőbb földesúri joghatóságának képviselője.

A jobbágy felett a földesurat illette meg a bíraskodás joga, melyet az *úriszéken* gyakorolt. Az úriszéket

bírság terhe alatt köteles volt megjelenni, különösen az alispán, szolgabírák, esküdtek, kik a nádor mellett bírótársak. Ott volt a nádor jegyzője, a királyi ember, a fehérvári káptalan küldötte. A főfeladat a tolvajok, rablók kiirtása és közbíraskodás (hatalmaszkodás, birtokjog védelme, eltiltás, óvás stb). Vámhelyeket, utak irányát, vámszedési jogot állapítottak meg, esküre, bajvívásra ítéltek.

Az ilyen gyűlésen 3—4, sőt néha 7 vármegye népe is résztvett.

vagy az úr személyesen, vagy tisztje tartotta. Az ítélőtársak rendszeren nem nemesek, de ha a felperes nemes, nemes- és nemnemes egyének vettek részt a törvényszéken. Büntetőbíróságra külön jogot kellett az úrnak szereznie.

1330-ban Károly Róbert, a Báthory-család ősei számára ad ki oklevelet, melyben elmondja, hogy a Báthoryakat hű szolgálataikért fölruhazza a bíraskodás jogával, még a pallosjoggal is, aminek bizonyosságául akasztófát állíthatnak valami alkalmas helyen.

A föllebbezés az úriszéktől a vármegyéhez ment.

A *kúnok* főbírája a nádor volt, ki ezért 3000 arany forint évi fizetést húzott.

A *szepesi szászok* a községi bíró ítéletétől a szász grófhhoz föllebbeztek. *Erdélyben* a megyei területen a magyarországihoz hasonló volt a helyzet. Felsőfokon a vajda ítélkezett. A *székely* székekben a királybíró és a területi bírák szolgáltattak igazságot, fontosabb ügyekben a székely ispán.

Az *erdélyi szászoknál* a szász nemzet közgyűlése volt a legtöbb fórum a szebeni királybíró elnöklete alatt, ki így a szász nemzet feje lett. *Horvátországban* nemzetiségi bírák szolgáltattak igazságot, a fontosabb ügyek a megye törvényszéke elé kerültek. A megyétől a knini albánhoz lehetett föllebbezni. *Szlavóniában* a bán ítelt s innen a királyhoz ment a föllebbezés. A *macsói* bán nemcsak Macsónak, hanem Dél-Magyarország jelentékeny részének is főbírája volt.

A *zsidók* csak királyi városokban telepedhettek le s itt a zsidóbíró ítelt felettük. A királyi kúriában zsidó és keresztény közt folyó perben a kancellár, Nagy Lajos idejében egy országos zsidóbíró ítelt.

A *szent-székek* egyházi ügyeken kívül számos világi ügyben is ítélkeztek, pl. hitbér, hozomány, leánynegyed, tized, végrendelet, uzsora, hamis eskü, hitszegés, özvegy

és gyámoltalan egyének ügyeiben, kivéve a birtokpöröket.

Bíróságaink társas bíróságok. A bírósági végrehajtásokat külön birói paranccsal kiküldött emberek végezték, kiket a király vagy más birák után neveztek el.

Királyi ember (homo regius) rendszeren csak nemes lehetett s eljárásához káptalan vagy konvent hiteles bizonyosága volt szükséges. Ilyen bizonyoságul csak kanonok vagy szerzetes volt kiküldhető. Ha a hiteles hely embere hamisan járt el, javadalmán kívül örökös fogsággal bünhődött, a királyi ember büntetése fej- és jószágvesztés volt.

Találkozunk már prókátorokkal, sőt Károly Róbert idejében királyi prókátor is volt, ki a királynak, mint földesúrnak érdekeit képviselte.

A pörbehíváshoz pörbehívó parancs kellett, melyet a felperes kérésére a bíró intézett a hiteles helyhez s a hiteles hely kiküldöttének jelenlétében kézbesítette a birói ember az idézést.

A pörbehívást ismételték. Az Anjou-korban kétszeri pörbehívás után 3 egymásután következő napon 3 más-más megyebeli vásáron való kikiáltás következett. Nagy Lajos iparkodott a pörök időtartamát megrövidíteni s azért uralkodása vége felé elrendelte, hogy már a negyedik idézés után következzen a kikiáltás s aztán az ítélet.

A kúriába rendszeren oktávéra (valamely ünnep nyolcadára) idézték meg a felet.

Az Árpád-korban a bizonyítás formái: eskü, vagy istenítélet volt, anyagi bizonyítékul csak a királyi okmány szolgált. Az Anjouk alatt a normann jog lépett érvénybe, mely a formai bizonyítást lehetőleg mellőzte s az anyagi bizonyítást léptette életbe. Legfontosabb újítás az inkvizíció, magyarul tudomány (kutató vallás). A hiteles emberek szemle alapján, vagy alkalmas

egyéneknél való kérdezősködéssel iparkodtak kideríteni a tényállást. Vallani mindenkinek kötelessége volt. Ha az ügy tanúkkal vagy tudománnyal bizonyítva volt, a peres felek, vagy csak az alperes választhatta a bajt, vagy az esküt.

Néha még a bizonyítás előtt kihívta egyik fél a másikat *párbajra* — azon kor szokása szerint — cövekkal.

A bajt vagy személyesen, vagy bajnokkal vívták meg. A személyes bajvívás alól fel voltak mentve a papok, nők és zsidók. A baj lehetett lovas, vagy gyalogos. A XIV. századtól már rendszeren lovas bajt ítélték meg a felsőbb bíróságok s ők állapították meg a fegyvert is. Gyalogbajt leginkább megye ítelt és ezt botokkal vívták. Felségsértés, hűtlenség esetében egy ingben, egy szál karddal a kézben kellett megívni.

Ha volt rendes bajszerű, mint pl. Budán, a telek ott megjelentek a kitűzött időben és sátraikba vonultak. A bíróság megvizsgálta a lovakat, fegyvereket a bajnok haját lenyírták. A fölperes keletről, az alperes nyugatról támadt s a küzdelem addig tartott, míg a bíró el nem rendelte a befejezést. Az elbukott pörét végleg elvesztette és örökös hallgatásra ítélték őt.

A bajvívás különösen gyakori lett a lovagi élet kifejlődésével. A lovag féltékeny volt becsületére s ha úgy vélte, hogy azon folt esett, azt csak vérrel lehetett lemosni. Nálunk azonban sokáig nem volt szokásban a magánbajra való kihívás s azért a sértett fél a lovagi bírósághoz fordult, amely a király vagy az udvar ispánja vezetése alatt megítélte a párbajt. Az elbukott fél becstelen lett, jogi cselekvőképességét elvesztette, sőt az emberek társaságából kizárva, fedetlen fővel, mezítláb, kenderzsineggel összetartott ruhában kellett járnia s helyzetén a királyi kegyelem sem változtatható.

Az egyház a párbajnak nagy ellensége volt, minden eszközt fölhasznált a kiirtására, a bajvívásban elesettől megtagadta az egyházi temetést, kiirtani mégsem volt képes.

A második perdöntő bizonyíték az *eskü* volt.

Amely félnek több és hitelt érdemlőbb tanúi voltak, a bíróság annak ítélte meg az esküt, ha egyenértékű volt, az alperesnek. A fél tanúival együtt esküdött. A tanúk számát az ügy fontosságának megfelelően a bíróság határozta meg. Néha 100—140 tanú esküdött a féllal. Minden rendű egyénnek csak bizonyos értékű volt az esküje. A főúr, a főpap esküje 10 márkát, a nemesé, papé 1 márkát, jobbágyé 1 frtot ért. Ha nagyobb értékű dologról volt szó, annyi eskütársat kellett szerezni, hogy az eskü értéke följérjen a kérdéses dolog értékével. Pl. ha 100 márkát érő földről volt szó s a fél főúr volt, tizedmagával kellett az esküt letennie s azoknak mind a főúri, vagy főpapi rendbe tartozniok. Az eskütársak különben rendszeren a peres féllal egy rendből valók. A tisztító esküt az alperes 50-ed magával tette le (teljeserejű eskü). Volt azonkívül földreesküvés, tulajdon- és örökjogi eskü, kártérítési, adóssági eskü és nagy szerepet játszott az eskü a határperekben.

Gömör vrm. ispánja és szolgabírái Csákányi Péter fiának, Miklósnak, kit Vince fia, László, kálnai nemes 3 ló eltulajdonítása miatt bepanaszolt, megítélték az esküt, melyet 12-ed magával kell letennie (1344).

Rimai János, Tamás fia, azzal a panasszal fordult Pál országbíróhoz, hogy Szárberény nevű 70 holdas birtokának $\frac{1}{3}$ részét a veszprémvölgyi apácák elfoglalták. Az országbíró megítélte az esküt az apácáknak s miután Viola fejedelemasszony ezt másodmagával letette, Rimai Jánost az országbíró az $\frac{1}{3}$ rész becsértékének váltságában elmarasztalta (1344).

Ugyancsak a veszprémvölgyi apácák pörösködtek 2 ekényl földért a Lórinthe-nemzetséggel s mivel a fejedelemasszony 12 apácával az esküt letette, a kérdéses birtok, Padrag, az apácáké lett.

Fejedelemasszony kolostorában, a főpap egyházában esküdött, kivéve határpörben, mikor a vitás határon kellett esküdni. A főpap teljes egyházi díszben, baljában pásztorbottal, jobbját mellére téve eskü helyett lelkiismerete tisztaságára, a szerzetes fogadalmaira hivatkozott. Ha azonban a főpap eskütárs volt, akkor rendezsen kellett esküdni.

A polgár födetlen fővel, köpenyét, övét letéve a feszületet vagy bírói pálcát érintette és úgy mondotta el az eskü szavait. A nő Budán lakásán széken ülve esküdött.

A zsidó előírt öltözetében, fején csúcsos süveggel, meztláb, a nap felé fordulva ünnepélyes eskünél Mózes törvénykönyvét, kisebb ügyekben a zsinagóga ajtajának gyűrűit érintve esküdött. A földre tett eskünél födetlen fővel, öv nélkül, meztláb, a vitás földön állva és földet téve marékkal a fej fölé esküdtek.

Az esküt a káptalan vagy konvent embere olvasta elő s ha az esküvő nyelve egy szónál megbotlott, ügyét elvesztette.

Budán, ha a nő széken ülve esküdött és egy-egy szót eltévesztett, a széket mindig tovább rugta.

Károly Róbertnek nem tetszettek ezek a babonás formaságok s azért elrendelte, hogy az esküminta rövid legyen és a félnek joga legyen háromszor a szöveget megismételni.

A bizonyítás legfontosabb eszköze az *oklevél* lett, azonban ennek elmaradhatatlan kelléke volt a hiteles pecsét. Birtokjognál elmaradhatatlan az okleveles bizonyítás. Az ítélet általában pénzbirságra, egyes esetekben becsületvesztésre szólt, Károly Róbert azonban intéz-

ményesen megalapította a fej- és jószágvesztési ítéletet az erőszakoskodások ellen. Ilyen esetekben a jószág jogérvényesen a koronára háramlott, a fejesztésről azonban helye volt az egyezkedésnek.

Oppelni László nádor a fraknoi grófokat, a két Nagymartoni Miklóst, fej- és jószágvesztésre ítélte. Az ítéletre bőven rászolgáltak, mert ők III. Albert osztrák herceggel, ez viszont Velencével szövetkezett Magyarország ellen. A nádor elé való idézésnek azonban nem ez, hanem egy súlyos hatalmaskodási eset volt az oka, melyet Patli Lombard Márton ellen elkövettek. A győri káptalan a király emberével a vizsgálatot megejtette s a bűnösöket megidézte a nádori törvényszék elé. Háromszori idézésre sem jelentek meg, mire a nádor Majad, Sopron és Csepreg piacain az idézést közhírré tétette. (1370. nov.) Mivel ennek sem volt eredménye, a makacs bűnösöket fej- és jószágvesztésre ítélte. A két Nagymartoni — úgy látszik — jónak látta kiegyezni Lombard Mártonnal.

Ha a kiegyezés nem történt meg, végrehajtották a fejesztési ítéletet.

Az atyafinak, papnak, nőnek nem vették fejét, hanem vagyoni elégtételt kellett adnia. Ezt nevezték fejeváltási ítéletnek. Az ítéletet egy éven belül végre kellett hajtani, később csak királyi engedéllyel lehetett a végrehajtást foganatosítani. Az ítélet és végrehajtás ellen lehetett tiltakozni.

A perbeli bírság kétféle volt: egyszerű (három márka), királyi (hat márka). A bírság $\frac{2}{3}$ része a bírót, $\frac{1}{3}$ -a a felet illette meg. Ha határidőre nem fizetett az elítélt, a bírságot megduplázták.

Kulturális viszonyok.

Károly Róbert meyválasztásában az egyháznak elsőrendű szerepe volt s bár Róbert király trónfoglalása elkeserítette Károly Róbertet, mégis igyekezett fönntartani az egyházzal a jó viszonyt, viszont V. Kelemen pápa hathatós támogatásban részesítette őt, mikor hatalma megerősítéseért küzdött. V. Kelemen halála után XXII. János következett a trónon, akinek meyválasztásában Károly Róbertnek nagy része volt s János pápa a király hódoló üdvözlésére kijelentette, hogy «az őszinte ragaszkodás, amelyet az Anjou-ház iránt táplált... még fokozódott».

Amikor Károly Róbert trónja megszilárdult, az egyházzal szemben is érvényesíteni akarta királyi jogait.

Több surlódásra adott alkalmat a főkegyúri jog. A XIII. században divatba jött a rezervációk intézménye, mely szerint bizonyos javadalmak betöltését a pápák fönntartják maguknak. Gentilis biboros, amint magyar földre lépett, mint a pápa személyének képviselője, bizonyos javadalmak betöltését magának fönntartotta s az 1309. zsinat az ő befolyására megtiltotta, hogy egyházi javadalmakat világiaktól elfogadjanak. A király kegyúri jogáról említést sem tett a zsinat. Károly Róbert igényt tartott azokra a kegyúri jogokra, melyeket elődei gyakoroltak, de viszont egyes esetekben maga kérte a pápát, hogy egy-egy javadalom betöltési jogát magának tartsa fönnt, pl. 1332-ben a győri püspökségre nézve, mert ő a káptalannal feszült viszonyban volt. Öt év mulva ismét elismerte a káptalan választási jogát, mert reménye volt, hogy törvénytelen fiát, Kálmánt, megválasztják püspöknek, ami meg is történt.

Így a király elvben elismerte a pápa rezerváló jogát, a gyakorlatban csak akkor, ha az ő terveivel egyezett. Már XXII. János kénytelen volt atyai hangon figyelmeztetni a királyt önkényes eljárásának káros következményeire, de sikert nem ért el. A király ezután is önkényüleg járt el a javadalmak és tizedek dolgában, s példáját követték az urak is. Az 1318-iki kalocsai zsinaton szövetkeztek a főpapok az urak ellen, kik az egyháznak «megrablói, nem oltalmazói» s kérték a királyt, tartson országgyűlést és adja vissza a lefoglalt egyházi javakat. A király megígérte a kérés teljesítését, de minduntalan visszaesett régi hibájába.¹

1338-ban egy olyan esemény adta elő magát, mely történetünkben példátlan.

A magyar püspökök többen egy emlékiratot szerkesztettek, melyben a király visszaéléseit rajzolták s elküldték Avignonba XII. Benedek pápának.²

Elmondja az emlékirat, hogy a király előre eladományozza a püspökségeket és a választást mellözi. «Az oly főpapokat, kik az ország és az egyház javára választattak meg, legyenek azok akár az ország szülöttei, akár idegenek, a király úr vagy a szentszék színe előtt, vagy itthon megtámadja, mert nem akarja, hogy találkozzék, aki őt azokban, amiket lelki üdvösségének kockáztatásával az egyházak és egyházi férfiak sérelmére cselekszik, vagy cselekedni készül, akadályozni tudja, vagy merészelje.» A világi tisztviselők, kikre az egyházak birtokai és várai bízhatnak, a jövedelmet el-

¹ 1321-ben Tamás érsek halála után kierőszakolta a király neje rokonának, Boleszló hercegnek, ki fel sem volt szentelve, esztergomi érsekké való megválasztását és megerősítését.

² Szerzői valószínűleg Dörögdi Miklós egri püspök, kit a primási méltóságtól ütött el a király; László pécsi püspök, kinek kalocsai érseksége ellen tiltakozott és Lőrinc boszniai püspök, kit nem akart elfogadni püspöknek.

pazarolják, a jobbágyokat zaklatják s «még a templomokat is megszejtelenítik az azokban letétképen őrzött tárgyakat erőszakosan elhurcolván».

A javadalmasokat birtokukba királyi udvari ember vezeti be, kinek ezért 100 márkát, «illetőleg az egyház értékéhez képest többet, vagy kevesebbet tartoztak fizetni».

Minden év elején köteles az érsek 200, a püspök 50 márkát újévi ajándék címén följajánlani. A főpapok, káptalanok, kolostorok évenként egyszor, néha többször is kötelesek fegyvereseket küldeni a király zászlói alá. A király az egyházi javadalmasok jobbágyait megadóztatja, várak építésére stb. használja. A kegyúr a javadalmas hagyatékát lefoglalja. Az emlékirat szerint a főpap teteme nem ritkán a puszta földön fekszik 5—6 napig, míg jó emberek szánalomból eltemettetik. Az udvari papok, rokonok, szolgák szétfutnak mindjárt a haláleset után, mert a kézrekerülteket kényszerítik, hogy saját szerzeményeiket is kiszolgáltassák.

Természetesen az emlékirat, melyet a bosszúvágy sugalt, sok tekintetben túloz, pl. soha annyi franciskánus és dominikánus nem került a főpapi székekbe, mint Károly Róbert alatt, tehát sok érdemes főpap volt, de, ha ezeket leszámítjuk, még mindig sötét a kép, amelyet nyerünk.

1329-ben Boleszló herceg esztergomi érsek halála után jelentik a pápának, hogy istentelen kezek elrabolták az egyház és az érsek ingóságait, még a szent tárgyakat is.

Nagy Lajos az egyházzal szemben sokkal nemeesebb módon viselkedett, pedig a pápaság magatartása a nápolyi kérdésben alkalmas volt arra, hogy őt elkeserítse. VI. Kelemen teljesen a francia udvar, rokonai és Talleyrand bibornok befolyása alatt állt és a magyar érdekek ellen dolgozott.

A rezerváció jogával is igen gyakran élt a pápa és francia bibornokoknak adományozta a magyarországi javadalmakat s a püspöki székeket igen gyakran a király ellenére, sőt idegenekkel töltötte be.

1344-ben a rezervált kalocsai érsekségre a király egyik titkárát ajánlotta és kérte a pápát, hogy semmiestre se nevezze ki István veszprémi püspököt. VI. Kelemen épen Istvánt nevezte ki és az idegen Galhard csanádi püspököt helyezte Veszprémbe. Amikor a király ez ellen tiltakozott okul hozva fel, hogy a veszprémi püspök a királyné kancellárja és magyarul tudnia kell, tehát helyezze át a pápa Galhardot olasz püspökségre és Miklós nevű titkárát nevezze ki veszprémi püspökké, a pápa ezt sem teljesítette. Később mégis meggondolta a dolgot Kelemen, Miklóst pécsi püspökké tette, Galhardot pedig olasz püspökségre helyezte át.

A pápa a király ajánlását be nem várva töltötte be a főpapi székeket, amiért a király kérte, hogy a főpap életében ajánlhasson utódot s a pápa nyújtson reményt, hogy ki fogja az illetőt nevezni. A kegyuraságához tartozó többi javadalomra bemutatási jogát egyenesen követeli. Ez utóbbit a pápa el is fogadta, az előző kérést azonban elutasította.

1374-ben a király jelöltjének mellőzésével Czudar Imre székesfehérvári prépostot nevezte ki XI. Gergely pápa váradi püspökké, mire Lajos azzal válaszolt, hogy megtagadta a pápa lázadó alattvalói ellen a segílyt. A pápa az özvegy királynét iparkodott meggyőzni, hogy a javadalmak betöltése nem lehet fejedelmi jog s kérte, birja fiát engedékenységre, hiszen «a javadalmak betöltésénél az egész világ uralkodói közt az ő kívánságát vesszük leginkább tekintetbe» — írta a pápa.

Az egyházszakadás alkalmával Lajos hiven támogatta a római pápát, VI. Orbánt, aki viszont az összes

főpapi székeket fönntartotta ugyan, de mindig a király jelöltjét nevezte ki. A rezervációk ellen először az angol parlament kelt ki (1350), nálunk Zsigmondnak teszik kötelességévé, hogy a főpapi székeket magyarokkal töltsse be.

VI. Orbán megmutatta jóindulatát hazánk iránt azáltal is, hogy Demeter esztergomi érsek mellett Alsáni Bálint pécsi püspököt is kinevezte bibornokká. Nagy Lajos visszautasította «a római nép ura» címet, amelyet a Capitoliumon Rienzi ajánlott fel neki, de örömmel fogadta a pápától «az egyház zászlótartója» címet, amellyel a pápa a nagy király hitbuzgalmát akarta jutalmazni.

Lajos szilárdan ragaszkodott az egyházhoz és a katolikus hithez és bár közrejátszottak politikai okok is, mégis elsősorban vallásos lelke buzdította őt arra, hogy alattvalóit mind a nyugati egyház kebelébe vezesse.

Erélyes rendszabályokat léptetett életbe a boszniai bogumilek ellen, kik bomlasztó tanaikkal és merész-ségükkel már nemcsak az egyházat, de az államot is veszélyeztették. Iparkodott megtéríteni a Lipna vidékéről való szlávokat, valamint a katolikus egyházba visszavezetni a Balkán keleti keresztényeit és a máramarosi oláhokat. Az ország határszélén tanyázó kunok még mindig pogányok voltak, ezeknek a megtérítését a minoritákra bízta.

A térítés eredménye nem felelt meg a buzgalomnak. Az orthodoxok ragaszkodtak a keleti egyházhoz s a térítés nem tudott mélyebben hatni a nagy tömegekre. Akik a katolikus egyházba tértek, csak kis részben követték meggyőződésüket, a nagyobb rész vagy érdekből, vagy kényszerből katolizált s amint alkalom kínálkozott rá, ismét visszatért elhagyott egyházába, míg a meggyőződésből katolikussá lett töre-

dék lassankint felszívódott a keleti egyházba. Egy fontos politikai következménye azonban lett a térítéseknek, de az sem előnyös. A balkán népek, de kiváltképpen a szerbek, meglehetősen nagy ellenszenvvel viseltettek a magyarok iránt s Nagy Lajos térítőkísérletei ezt az ellentétet még inkább növelték.

1348-ban a fekete halál alkalmával a nép a zsidókat a kutak megmérgezésével vádolta s üldözte is őket. Nagy Lajos, hogy ezeket a visszaéléseket megakadályozza, felszólította a zsidókat, hogy keresztelkedjenek meg, de a zsidók erre nem voltak hajlandók. Lajos ekkor kiűzte őket az országból, de javaikat «és telhetetlen uzsoráskodásaik útján összeharácsolt vagyonukat» — mint Küküllei János mondja — megvetette, mint a piszkos sarat és nem vette el tőlük.

Ausztriába és Csehországba vonultak, de csakhamar visszaszállingóztak, úgy, hogy 1374-ben már országos bírójuk volt.

Lajosnak a térítésben segítőtársai voltak a szerzetesek. Számos szerzetesrend volt itt,¹ de különösen a minoriták és dominikánusok váltak ki, a legnépszerűbb szerzetesrend pedig a pálos-rend volt.

A pálos-rend a XIII. sz. közepén alakult egyetlen magyar szerzet volt, mely virágzásának tetőpontjára az Anjouk alatt emelkedett. Főleg Nagy Lajos kegyelte őket. A Buda mellett levő szent-lőrinci (a régi Szép juhásznő közelében) kolostoron kívül még számos kolostor keletkezett, melyek közül legszebb volt a márianosztrai, melyet Lajos alapított a számukra (1352). Itt ő maga is többször kipihente fáradalmait és úgy elhalmozta javakkal kegyelt kolostorát, hogy végre

¹ A templomosok eltörlésekor Károly Róbert is elrendelte a vizsgálatot s a templomos rend vagyona nagyrészen a johanniták kezébe került.

maguk a szerzetesek kérték, ne adományozzon már többet nekik. A király példáját követték az urak is, akik szintén számos kolostort alapítottak.

A pálosok számára az uralkodók kiváltságokat eszközöltek ki a pápától, így pl. egyházi tilalom esetén is misézhettek, természetesen a tilalom alatt levők kizárásával.

A térítés biztosítására püspökségeket, érsekségeket alapított Nagy Lajos. Az ő érdeme a halicsi katolikus érsekség. Itt Kázmér uralkodásának végén csak skizmatikus püspökség volt, a király azonban a katolicizmus előmozdítására gondoskodott az érsekségnek és a hozzá tartozó három püspökségnek az alapításáról.

Nagy Lajos idejében 1376-ig a havaselvi katolikusok élén az erdélyi püspök helytartója állt. 1376-ban a szőrényi püspökséget alapították s Oláhország ehhez tartozott 1382-ig. 1382 körül alapította VI. Orbán Lajos kérelmére az argyasi püspökséget, mely a kalocsai érsekség alá tartozott. A kalocsai érsekség ebben a korban hatalmasabb volt az esztergominál, mert, míg az esztergominak csak 6, a kalocsainak 9 délvidéki és keleti egyházmegye volt alávetve.

Az oláhok Lajos halála után kiűzték az argyasi püspököt s így a püspökség tényleg megszűnt.

*

Ha vallásos és erkölcsi életről beszélünk, elsősorban a papságot kell szemügyre vennünk.

A papság a pártharcokban szintén résztvett, ami fegyelmetlenségre vezetett. Az 1279-iki budai zsinat végzéseit, melyek a becsúszott visszaéléseket voltak hivatva kiküszöbölni, csak ideig-óráig tartották meg s aztán újra pártoskodás és zabolátlanság ütöttek tanyát a papság soraiban. A XIV. század elején annyira ment a fegyelmetlenség és az egyházi élet terén való lelki-

ismeretlenség, hogy a pápai átokkal és tilalommal nem törődve akadtak papok, akik kiszolgáltatták a szentségeket, sőt égő gyertyákkal — az ünnepélyes kiközösítés jelével — kiátkozták a pápát és a velök nem érző papokat.¹

Amikor az élesszemű Gentilis bejött hazánkba, rögtön látta, hogy itt mélyen gyökeredző bajok vannak s az 1308-iki pesti zsinaton gyökeresen akarta e bajokat orvosolni. Szigorú büntetéseket szabott azokra a papokra, akik kánon ellenére jutnak javadalomhoz, akik bűnös viszonyban élnek, a pápa és főpapok tekintélyével dacolnak, egyházi birtokokat bitorolnak. Az istentisztelet rendjére és a szentségek kiszolgáltatására nézve megújította a Kún László korabeli rendeleteket, az érseki és püspöki székek betöltését szabályozta.

A főpapi székekre a főurak akarták jelöltjeiket betolni, de Gentilis közbelépett és megóvta az egyház szabadságát. Az 1309-iki pozsonyi zsinaton kikelt a papok tudatlansága ellen, követelte a papok megfelelő képzését s a püspöknek kötelességévé tette az évenként tartott egyházmegyei zsinatokon ellenőrizni, hogy papjai el ne durvuljanak.

Az erélyes rendszabályok dacára még XXII. János pápa (1316—34) is kénytelen volt megfenyegetni az esztergomi érseket, hogy értesült papjainak botrányos életéről és viselkedéséről és ha rövidesen nem léptet életbe gyökeres reformokat, ő lesz kénytelen energikus eszközökhöz nyúlni.

A papság között régtől fogva szokásban voltak a kalandos (a hónapok elsején, Calendis, egybegyülő) társulatok, melyeknek célja a testvéri összetartozás és az Oltáriszentség kultuszának ápolása volt.

¹ Ezek a papok később az esztergomi érsek kezébe jutottak, börtönbe kerültek s ott elpusztultak.

A papság sorába becsúszott fegyelmetlenség és zabolátlanság szétüllesztette ezeket a testvérületeket, de az Anjouk idejében visszaállították őket. A szepesi 24 királyi plebános összegyűlt a csütörtökhelyi plebániatemplomban, hogy felújítsa a társulatot. Két védőt választottak társulatuknak: a Szentleket és a Boldogságos Szűzet, akiknek a tiszteletére évenként kétszer összejöttek a tagok. Cél: a testvéri szeretet ápolása. Négy előljárót választottak, kiknek a többiek társulati ügyekben engedelmeskedni tartoztak.

Megalkották az alapszabályokat, melyeknek értelmében négyen átveszik a közös láda kulcsait, egy a pecsétet őrzi. A tagokat levélben hívták össze s mindenki köteles volt megjelenni. Év végével számot adott a négy előljáró s átadta a kulcsot és a pecsétet.

Ilyen kalandos társulat alakult a tarcai espereskerületben (1301 és 1312 közt), ilyen volt a szászok közt a nagyszebeni szék társulata. Sőt szerzetesek közt is alakultak ilyen társulatok, pedig náluk már a szerzetesi szabályok lehetővé teszik az említett célok elérését.

Telegdi Csanád esztergomi érsek 1348-ban erősítette meg a lipthói plébánosok testvérületének szabályait. Horváthi Pál zágrábi püspök 1380 körül szintén alapított társulatot, melybe már világiakat, városi polgárokat is bevesznek.

Egerben, Pozsonyban szintén találkozunk kalandos társulatokkal, melyek nemcsak a papok fegyelmezett-ségére, a testvéri szeretet ápolására hatottak jótékonyan, hanem a nép erkölcsére is.

A magyarban vallási tekintetben volt mindig némi közömbösség, amely egyrészt megakadályozta ugyan a vallási üldözéseket és vallásháborúkat, másrészt azonban káros következményekkel is járt, visszahatott a vallásos és erkölcsi életre és annak tudható be, hogy

népünk nem tudta értékelni kellőleg a középkornak a vallásból és vallásos meggyőződésből fakadó nagy eszméit.

A papság erkölcsi színvonalának sülyedése visszahatott a népre is. A vallásosság gyakran inkább külső máz, mint a lelkeket átható mélységes érzelem és át van szőve babonákkal, mellette megférnek a legdurvább erkölcsi botlások.

Maga Károly Róbert egyesítette magában a vallásos és az erkölcsstan tanításaival mit sem törődő szellemet. Harcaiban annyi Miatyánkot és Üdvözletet fogadott, hogy képtelen volt elvégezni s a pápához kellett fordulnia könnyítésért. Viszont egyes tettei és ifjabb korában folytatott léha életmódja épen nem mutattak vallásos és emelkedett lélekre.¹

Nagy Lajos sokkal nemesebb lélek és szive tiszta. Vallásos zarándoklattal kezdi pályáját, fogadalmakat tesz, melyek lélekből fakadnak, templomokat épít és térít. Egész lényét áthatja a vallásért buzgó lelkesedés; igazi középkori lovag.

Szigorú volt önmaga és mások iránt is. Anyja és neje iránt való őszinte ragaszkodása megható és ritkaságszámba megy. Az ő udvarában nem találkoznak királyi fattyúkkal, mint még atyja udvarában is láthatjuk, vagy több külföldi udvarban.

A király példája nagy hatással volt ugyan környezetére, de a nápolyi udvarral való érintkezés következtében ez a fényes, de romlott udvar éreztette hatását és a magyar királyi udvarba is sok olasz frivolitás csúszott be.

Lajos példája nagy hatással volt a főnemességre is. Míg Károly Róbert idejében lépten-nyomon találkozunk a főnemesség soraiban a vallási cinizmussal, az egy-

¹ Udvara, hol a főúri ifjúság nevelkedett, szintén léha és romlott, bizonyossága ennek a Záh-eset.

házzal szemben durva erőszakoskodással, addig Lajos idejében az egyházhoz való ragaszkodás, lovagi valóságosság példáiival találkozunk, kik kolostorok alapításában, az egyház fényének emelésében lelik örömüket.

Miként külföldön is, nálunk is divatos a búcsujárás, messzeföldre zarándoklás. A második velencei háború idején Erzsébet özvegy királyné elzarándokolt Marburgba szent Erzsébet sírjához, Kölnbe, Aachenbe, hogy a magyar fegyverek győzelméért esedezzek (1357). A magyarok Marburgon kívül szívesen mentek a Boldogasszony tiszteletére Aachenbe, sz. Miklós sírjához Bariba, sz. Jakab apostol tiszteletére Kölnbe, sz. Patrik purgatoriumába Írországba és a szent apostol-fejedelmek sírjához Rómába.

A zarándoklatok indítóoka gyakran nem egyedül a vallásos érzés, hanem a büntudattól való szabadulás kényszerérzete. A bűnös nem elégedett meg azzal, hogy az államtörvények értelmében a jogrend megsértéséért bűnhődjék, hanem szükségét érezte annak is, hogy Istent, kit bűnével megsértett, kiengesztelje. Ezért súlyos, néha évekig tartó zarándoklatokra indult; mindaddig zarándokolt egyik búcsujárárhelyről a másikra, míg lelke nyugalomát vissza nem nyerte.

A Berzevicziek megölték Görgei Arnold fiát és a kiegészés után a tettes négy ember kíséretében elzarándokolt Rómába, innen Bariba, azután ismét vissza Rómába, ahonnan Compostellat kereste fel, majd Aachenben fejezte be zarándokútját.

Ezeken a híres zarándokhelyeken mindig lehetett látni százával megtört ájtatoskodókat, kikről nehéz volt megállapítani, vajjon a büntudat súlya, vagy az út rettenetes viszontagságai szántották-e a mély barázdákat arcukra, törték össze testüket.

Hogy az Anjouk, főleg Nagy Lajos uralkodásának átalakító hatását szemlélhessük, csak egy esetet

akarok itt felhozni Károly Róbert uralkodásának elejéről, a szerencsétlen Magyar Pálné családjáét. Magyar Pálné a Nádasdiak nemzetségéből való Gersei Lászlónak legkisebb lánya volt. 1310 körül született, mikor a féktelen Güssingiek (Németújváriak), szövetkezve a szomszéd osztrák és stájer urakkal, szabadon garázdálkodtak és a királyi tekintélyt semmibe sem vették. Károly Róbert — miként láttuk — többször küldött ellenük csapatokat, de végleg nem tudta megtörni őket. Azok a nemesek, akiket csatlakozásra kényszerítettek, megundorodtak ezektől a gaz rablóktól és szerettek volna a király táborába állni, de féltek a sötétlelkű gonosztevők bosszújától.

A három Gersei-testvér végre elhatározta, hogy nyíltan átáll a király pártjára. Ezért Güssingi Iván legkegyetlenebb emberét, Vörös Salamont küldte egy csapattal Gersére. Az egyik testvér, László, három szolgájával a templomban keresett menedéket, de kihurcolták és lefejezték őket. Dénes kilencedmagával eltorlaszolta magát udvarházában. A gyilkosok nem tudtak a hősiezen védekezőkhöz hozzáférközni, tehát éjnek idején rájuk gyújtották a házat, mind bennétek, csak Margitot, László leánykáját mentette meg dajkája. Ez a Margit a királyi udvarba került és férjhezment az udvar kegyeltjéhez, Magyar Pálhoz.

Ez csak egy példa, de mennyi ilyen gaztett nyomta Csák Máté és a többi kiskirályok lelkiismeretét! Anjou-királyaink erőskezű uralma azonban idővel erkölcsi téren is éreztette hatását s Lajos alatt nagyon megritkultak azok a bűnesetek, amelyek Károly Róbert korát erkölcsi tekintetben olyan sötét színben mutatják be.

★

Az Árpádok alatt oktatásügyünk meglehetősen szűk keretek között mozgott s leginkább arra irányult, hogy

a vallás alaptételeit megismertessék a néppel. Ennek megfelelően a tulajdonképeni népoktatás a templomban folyt.

A budai zsinat (1279) elrendelte, hogy a pap mind a felnőtteket, mind a kiskorúakat tanítsa meg a Szentháromságra, az Úr megtestesülésére, a hét szentségre és a hét jó cselekedetre, melyek a hét főbűn ellentétei. Magyarazzák meg nekik az átlényegülést és oltásuk lelkükbe a szentségek iránt való tiszteletet.

Körülbelül ezt tartották szem előtt a népoktatásban az Anjou-korban is. Azonban találkozunk az elemi iskolának megfelelő iskolatípussal is, a falusi iskolával. Falusi iskola plébániai székhelyen volt s a gyermekeket megtanították a Miatyánkra, Hiszekegyre, a vallás főbb tételeire, megtanították őket énekelni, olvasni, helyenkint írni is.

Falun még orgona nem volt, a kántor mise alatt gregorián énekeket énekelt s énekesfiúkat vett maga mellé. A tanítást a plébános, káplánja, vagy az iskolamester végezte.

A szerzetesi iskolákban főleg azok tanultak, akik papi pályára készültek, de valószínűleg voltak világi növendékek is.

Az iparosnak, de főleg a kereskedőnek más tudásra volt szüksége, mint a papi pályára készülőnek s azért a városi iskola eltért a kolostori iskolától. Itt a fősúlyt az olvasásra, írásra, számolásra fektették, mint nélkülözhetetlen alapismeretekre. Ezeken kívül tanították a hittant, éneket és a latin nyelv elemeit. Az iskolamestert a város választotta s fizetését a várostól, szülőktől és egyházi szolgálat révén kapta.

Magasabb iskolák voltak a székesegyházi, vagy káptalani iskolák. Székesegyházi iskola püspöki székhelyen volt, káptalani iskola a társaskáptalan székhelyén, tehát ahol püspök nem volt. Lényegében a kettő közt nincs különbség.

A székesegyházi iskola élén a magister, rektor, vagy lektor állt.

A lektor helyes olvasásra, a jó hangsúlyozásra tanította a fiúkat, míg a kántor vagy succentor zenére és templomi énekekre tanította őket. Az oktatás a növendék szellemi képességeihez igazodott, tehát egyéni volt. Az imák után következett a latin olvasás, majd az írás. Viasszal bekent táblára íróvesszővel írtak. Később nádtollat kapott a növendék és tintával írt. Erre nagy gondot fordítottak, mert ennek a tudománynak a könyvmásolásnál vették hasznát.

A számtan-tanulásnál különösen a naptárkészítésre voltak tekintettel. Igen nagy gondot fordítottak az énekekre. A gregorián éneket a karban és a misénél énekelték s ez jó hallást és nagy gyakorlatot igényelt, tehát sokat vesződtek vele.

A latin nyelv elemei után jött a hét szabadművészet. Ez adta meg a magasabb kiképzést. Nem mindenütt tanulták mind a hét tárgyat, csak a nevezetesebb iskolákban. A tanulási idő 7—8 év volt.

Alaposan tanították a *grammatikát* olvasmányokkal kapcsolatban. A *retorika* tanításánál a gyakorlati szempont érvényesült és nagy súlyt helyeztek a levélíráásra és okiratszerkesztésre. A retorikával kapcsolatban némi jogi és történeti ismeretet is elsajátítottak, mert erre szintén szükségük volt az okleveleknél.

A *dialektika* tulajdonképpen filozófia, mely a vitakozásra fektette a súlyt és a theológiában alkalmazták. Ez a három tárgy képezte a *triviumot*, a hét szabadművészet első részét.

A trivium után következett a *quadrivium*, melyet teljesen csak a tehetségesebb növendékek végeztek el. Az *aritmetikában* tanulták az alpműveleteket és elsajátították a naptárkészítéshez megkívánt számtani ismereteket. Ugyancsak a naptárkészítéshez volt szükség

az *asztronomiára* (csillagászat), mely azonban inkább asztrológia (csillagjóslás) volt. Ebben tárgyalták a nap járását, nap- és holdfogyatkozást, állócsillagokat, bolygókat, állatövet stb. A *musica* két részre oszlott: zeneelmélet és gyakorlati zene. Elsajátították a fűvő- és húros hangszerek készítését. Fontos hangszerük volt az egyhúros monochord. A *geometria* nagyon szűk körre szorítkozott. Ki tudták számítani a kör, a háromszög és négyszög területét. A műépítő-szerzetesek természetesen nagy geometriai ismerettel rendelkeztek.

A geometriával kapcsolatban némi földrajzot is tanusítottak.

Az 1309. pozsonyi zsinat kimondja, hogy szegény világi tanulók is látogathatják a székesegyházi iskolákat. Az iskolai fegyelem szigorú; fenyítőeszköz a vessző és ostor. A szegények nem fizettek tandíjat, a módosabbak azonban helyenkint megállapított díjazással hálálták meg az élvezett oktatást.

A királyfiak nevelésére nagy gondot fordítottak. Nagy Lajos nevelője János nádor fia, Miklós, ki később pécsi püspök, kápolnaispán és titkos kancellár lett. Endre herceget Kistapolcsányi Gyula ispán fia, Miklós mester nevelte. Egyes családok gyermekeik mellé szintén nevelőt fogadtak, nem küldték őket a nyilvános iskolába.

A nőnevelés leginkább apácák kezében volt s a növendékek nagyrésze oblata (kit szülei kiskorában apácának szántak) volt. A leányokat olvasásra, énekre, kézimunkára tanították, de egyes helyeken elsajátították a latin nyelv elemeit is, főleg az apácajelöltek.

A magyarok közül számosan felkeresték már a XII. században a külföld híres iskoláit, a XIII. században még gyakrabban találkozunk külföldön tudomány-szomjas magyar ifjakkal. A XIII. században jöttek létre gyors egymásutánban az olasz egyetemek, melyeket a

magyarok nagy előszeretettel látogattak, főleg jogi tudást hozva onnan magukkal. Akik theologiai ismeretüket akarták mélyíteni, a párisi egyetem híres tanárainak előadását hallgatták.

A XIV. században egymásután alakultak hazánk körül egyetemek. IV. Károly megalapította a prágait (1348), Kázmér a krakkóit (1364), IV. Rudolf a bécsit (1365). Ezek az uralkodók mind összeköttetésben állottak Nagy Lajossal s kétségkívül az ő példájukon indult Lajos, mikor megalapította a pécsi egyetemet (1367), ahol a hét szabadművészetten kívül még a jogtudományt tanították, a hittudomány azonban hiányzott.

A magyar ifjak azonban ezután is gyakran felkeresték Bécset, hol szervezték a hittudományi kart, Rómát szintén hittudományi kara miatt látogatták, míg a bölcséleti és jogi tanulmányokra Krakkóba, Bolognába, Padovába mentek, de sok hallgatója volt a prágai egyetemnek is.

Igy bizonyára, legalább a papság műveltségében emelkedés volt észlelhető a XIV. század második felében a század első feléhez képest. Az 1309. pozsonyi zsinat a papság tudatlanságán megbotránkozva elrendelte, hogy érseki székhelyen egy kánonjogtudor, püspökin egy grammatikus legyen, ki a papi pályára készülöket tanítsa. Előfordult, hogy kanonok nem tudta a nevét aláírni.

A falusi papság a latinban nem volt erős és a papok magasabb theologiai ismeretek után nem igen törekedtek. Nagy Lajos elpanaszolta a pápának, hogy már régóta nincs a világi és szerzetes-papság közt egy hittudományi magister sem. Jogi tanulmányokat végzett papok azonban voltak. Az 1382-iki esztergomi zsinat szintén emelni óhajtotta a papság kulturális színvonalát, mert «illik, hogy a papot tudomány ékesítse».

A nemesség általában nem törődött a tudománnyal.

A nemesi ifjak a városi iskolákat egyáltalában nem keresték fel a nemes és polgár közt levő ellentét következtében, a kolostori és káptalani iskolákban is szórványosan találkozunk velük.

Kont Miklós nádor volt és nem tudott latinul. Mikor Visegrádon a velencei követekkel tárgyalt Lajos király, Miklós magyarul mondta el a véleményét és a király tolmácsolta latinul a követeknek.

A XIV. századból kevés, de értékes irodalmi emlék maradt ránk. A század elejéről való a Gyulafehérvári glosszák néven ismeretes nyelvemlék s ugyancsak ebből a századból való a Königsbergi töredék, mindkettő nyelvtörténeti szempontból nevezetes.

Latinnyelvű emlékeink közt fontos a Bécsi képes krónika, mely hazánk történetét tárgyalja 1330-ig s a Bazarába ellen indított szerencsétlen hadjáratról végződik. Nagy Lajos idejében írták, szerzője ismeretlen.¹

János kükkülei főesperes és királyi jegyző megírta urának, Lajos királynak, történetét s könyve ennek a kornak egyik legértékesebb forrása.

Maradt még ránk egy szintén igen értékes krónika-töredék, amely Lajos király viselt dolgait mondja el s amelyet János minoritának, Nagy Lajos gyóntatójának tulajdonítanak.

Virágozott a világi költészet is. Igaz, hogy a regősök rendje a XIV. század elején lehanyatlott, de fölváltották őket a hegedősök, akik hangszerük, a vonós hegedő mellett énekelték az ősök tetteit, Nagy Lajos diadalmas hadjárait, s megénekelték az egykorú tragikus eseményeket, pl. Záh Felicián esetét, Kis Károly meggyilkolását, azonban ezekből vagy semmi, vagy csak csekély töredék maradt fenn.

★

¹ Régebben Márk ferencrendi szerzetest tartották szerzőjének minden alapos ok nélkül.

Az Anjou-korból oly kevés emlékünkn maradt fenn, hogy a kor művészetéről tiszta képet nem alkotunk magunknak. Ha figyelembe vesszük Anjoukirályaink erős érzékét a nyugati kultúra iránt és azt a körülményt hogy az Itáliával való szoros kapcsolat révén a kora renaissance művészetének kellett éreztetnie hatását hazánkra is, hol a visegrádi fényes udvarban bizonyára számos olasz művész megfordult, fel kell tételeznünk, hogy főleg Nagy Lajos korában a művészet is méltó volt a nagy király dicső korához.

Az *építő-művészet* föltétlenül virágzott. Királyaink megépítették a nagyszerű visegrádi palotát, a budai palotát, vadászkastélyokat. Erzsébet, Nagy Lajos anyja, Ó-Budát gyönyörű épületekkel díszítette.

Királyaink, valamint magánosok számos templomot építettek, vagy csúcsives stílusban átépítették őket. Károly Róbert a többiben leégett székesfehérvári templomot újraépítette, ólomtetővel befedette és «gyönyörűséges boltozattal» díszítette, valamint oszlopokkal megtámogattatta. Ugyancsak ő kezdte építtetni a minoriták lippai templomát nagybátyjának, boldog Lajos toulousei püspöknek a tiszteletére.

Egyes részeiben kiváló a kassai dóm, mely főleg Erzsébet, Nagy Lajos anyja, buzgólkodásából haladt előre. A budavári Nagyboldogasszony templomot már IV. Béla korában kezdték építeni, Nagy Lajos korában csarnoktemplommá alakították át; a gótikus építészet ezen ága főleg a XIV. században terjedt el nálunk.¹

Ebből a korból való az esztergomi sz. Adalbert-kápolna, a leleszi templom 50 rőfnyi tornya, melyet egy budai kőfaragó 200 aranyforintért épített (1355). Lajos építette a gyönyörű mária-nosztrai kolostort

¹ Ha a mellékhajók egyenlő magasságúak a főhajóval, a templomot csarnoktemplomnak nevezzük.

a pálosoknak. Ez állítólag az ország legszebb kolostora volt. Hasonlóképpen klastromot építtetett Lövöldön, a Bakonyban, a karthauziak számára.

Lajos királynak a budai Kőfaragó János volt a kedvelt építőmestere, akit szolgálataiért kuriális telekkel, a rajta levő házakkal, tartozékokkal ajándékozott meg a hajdani zsidó-negyedben (a királyi palota helyén).

A *festészet* fejlődésére nagy hatással volt a címerek használata, mely Károly Róbert alatt jön divatba. A templomokat szép festményekkel díszítették.

A szepesváraljai templom északi kapuja felett levő festmény Károly Róbert megkoronázását ábrázolja Szűz Mária által. A király mögött Semsei Frank szepesi várnagy térdel, balfelől Mária előtt Tamás esztergomi érsek, háta mögött Henrik szepesi prépost. A művészt nem ismerjük. Rajzbeli biztonsága elismerést érdemel. Némelyek magyar festő művének tartják, mások hajlandók a sienai festőiskolához tartozó művésznek tulajdonítani.

A festőművészek közül Kolozsvári Miklósnak és Aquila Jánosnak a neve maradt fenn. Aquila János falfestményei közül még korunkba esik a veleméri és turnicsei, melyeken helyenkint magyar motívumokat találunk.

Az Anjou-korban annyira elterjedt a falfestés, hogy igen sok falusi templom falait is festményekkel díszítették, melyek közül körülbelül 60-at ismerünk. Igen fejlett a miniatűr-festészet is; finom érzékre vallanak pl. a Bécsi képes krónika miniatűrjei.

A gót stílussal nagy tere nyílt a *szobrászatnak*, mint díszítő művészetnek. Érdekesek ezen a téren a kassai székesegyház szobordíszai, melyek aránytalan, zömök idomaikkal, megkötött mozgásukkal még közel állanak a román stílushoz. Mint önálló művészetnek nem maradtak ugyan fönn emlékei, csak a kiváló

szobrászok neye és művük leírása maradt ránk. Kolozsvári Miklós festő két fia, Márton és György voltak e kor híres szobrászai. Ők készítették Szent László szobrát, mely kezében csatabárdot tartott, nyakából kard lógott láncon. Ugyancsak ők öntötték ércbe Szent László híres lovasszobrát, mely Váradnak a dísze volt, valamint Szent István és Szent Imre szobrát.

A magyar szobrok elpusztultak, azonban a Kolozsvári testvéreknek fennmaradt egy szép szoborművük, melyből következtetni lehet művészetükre. Ez a szobor a prágai dóm előtt áll és sz. György vitézt ábrázolja, amint a sárkányt leszúrja. Ezt élő modell után csinálták, melyen a magyaros vonások felismerhetők, különösen a lovon és felszerelésén (zömök ló vékony bokával, kun nyeregtakaró, szijazat, vértézet stb.). Ez körülbelül 1373-ban készülhetett.

Krónikánk említést tesz Nagy Lajos királyunk szép márványszobráról a székesfehérvári sírboltban, de erről bővebb értesülésünk nincs és a művész neve sem maradt ránk.

Külföldön már ekkor a csúcsives stíllel együtt elterjedt a fafaragás, amely gyönyörű szárnyas oltárok készítésére vezetett. Nálunk a legrégebb adat csak 1427-ből való, de a XV. század fejlett művészete megengedi a feltevést, hogy már nálunk is virágzott a fafaragás a XIV. században.

Ugyancsak a csúcsives stílus hozta magával az *üvegfestészetet*, mert addig a román stílus kisméretű, szűk ablakai erre nem voltak alkalmasak. Telegdi Csanád esztergomi érsek a székesegyház sz. Adalbert szentélyét gót stílusban restauráltatta (1331—49) és díszes, festett ablakokkal látta el.

A gót stílus megkívánta a nagy ablakok díszes üvegezését, hogy vele megtörjék a festetlen hajó komorságát. 1365-ben Péter leleszi prépost szerződést

köt Miklós kassai festővel négy üvegablakra 100 aranyforintért. Kassa volt az üvegfestészet egyik központja.

Az *agyagművesség* is fejlett. Leginkább az épületek díszítéseiben nyilvánult meg. A margitszigeti romok közt találtak égetett téglatöredékeket, melyek valószínűleg a XIV. századból valók. A dombormű nyilazó kun lovast ábrázol.

A művészetek közt kell megemlékeznünk az *ötvösművészetről*, mely igen fejlett volt. Kár, hogy az ötvösművészet ősi formáit hamar befolyásolták az idegen ötvösök és a külföldi, főleg bizanci ékszerek. Az Anjouk idejében olasz ötvösök keresték fel hazánkat és nagy hatással voltak az ötvösművészet fejlődésének irányára. Péter sienai mester oly gyönyörűen készítette el Károly Róbert aranypecsétjét, hogy ezért egy falut kapott a királytól. Hogy nálunk milyen elterjedt volt az ötvösség, bizonyítja az a körülmény, hogy Kassán 1382—1400-ig 16 ötvös élt.

A XIV. századból való szepesiglói aranyozott ezüstműből készült ereklyetartófeszület, melyen az ötvös a laposan vésett domborművet áttetsző zománccal borította be. Nevezetes a pozsonyi klarisszák tulajdonában volt kis szárnyas ezüstoltáron levő áttetsző zománc, valamint a nagydisznódi ereklyetartó feszületen levő tökéletes művészi zománcozás. Kiváló alkotás a nyitrai evangelistarium.

Az ötvösművészet remekei közé tartozik a vizaknai kehely, valamint az aacheni kincs. Nagy Lajos 1374-ben fogadalmát teljesítendő, Aachenben megépíttette a ma is meglévő magyar kápolnát és ezt nagy értékű kincsekkel látta el. Itt van Szent István ereklyemutatója toronyalakú ormán kettőskereszttel, gyertyatartók, zománcozott képek, egy nagyobb és két kisebb zománcozott fejedelmi címer Szent István, László, Imre alakjaival.

Miként az eddigiekből is kitűnik, a zománcozás nálunk fejlett és elterjedt. Nagy Lajos az aacheni kápolnát megajándékozta két Madonna-képpel és egy Mária megkoronáztatását ábrázoló képpel. Fönnmaradt még egy fogadalmi kép Mária-Cellben. A képek kereteit címerpajzsok és elszórt liliomok díszítik s egyes részei áttetsző kék, zöld s átlátszatlan vörös, sötétebb kék, violaszínű stb. zománcozásokkal vannak díszítve.

A sodronyzománc legrégebb emlékeinken csak szerényen lép fel, később fejlődik ki. Dívatos a rekesz-zománc, hol az ábrázolások körvonalait az alapra forrasztott fémlemezkek vagy fémdrótok adják s ezek kereteibe olvasztják be a zománcot. Találkozunk beágyazott zománccal is, ahol a fémlemez azon részeit, amelyek a rajz körvonalain kívül esnek, kivésik, maratják s az így keletkezett ágyakat zománccal kitöltik. A XIV. század első felében átjut hozzánk Olaszországból az átlátszó zománc-technika is.

Külön kell megemlékeznünk az ötvösművészet egyik remekéről, sz. Simon ezüstkoporsójáról. Erzsébet királyné valószínűleg a 2-ik velencei háború alkalmával tett fogadalmát akarta beváltani, mikor 1000 ezüstmárkát adott Zárának és megbízta a város öt előkelő polgárát, hogy sz. Simon szegényes koporsója helyett ezüsből újat csináltassanak. A koporsót domborműves jelenetek díszítették, amelyek többek közt Nagy Lajos és a királyné zárai látogatását is megörökítették. A művész, Francesco da Sesto, Zárában megtelepedett olasz ötvös volt.

A zárai sz. Simon templomnak Lajos király egy kelyhet ajándékozott, melynek talpán a király címeit sötétkék és zöld áttetsző zománccal színezte az ötvös.

Az ékszerészetben csattokon kívül főleg gyűrűk-

ben mutatták be izlésüket ötvöseink. Pecsétgyűrűk mellett filigránokat is találunk drágakőfoglalással.

A *bronzművesség* Németországban igen fejlett s gyönyörű keresztelő-medencék maradtak fenn ebből a korból. Nálunk szintén készítettek ilyen medencéket, de hiányzik a medencét hordó alak s inkább kehelyre emlékeztet. A medence fölfelé kúpszerűen vékonyodó talpon nyugszik s attól erős gyűrűvel van elválasztva.

Nevezetes a svédleri keresztelő-medence, talpán a szépen stilizált Anjou-címerrel díszített medaillon körben ismétlődve fordul elő. A lőcsei sz. Jakab templomban levő példány keletkezési éve ismeretlen. Valószínűleg a XIV. századból való a gölnicbányai, podolini, strázsai, szepesváraljai keresztelő-medence.

Erdélyben is szép keresztelő-medencéket találunk. Ezek is kehelyalakúak s domborművű díszükkel a felsőmagyarországi csoporthoz sorakoznak. Ebből a korból származtatják a medgyesi, segesdi keresztelő-medencéket. Ugy a felsőmagyarországi, mint az erdélyi keresztelő-medencék a harangöntő-műhelyekből kerültek ki.

Anyagi műveltség.

Az Anjou-korban nemcsak politikai és szellemi téren, hanem az anyagi kultúra terén is hatalmas haladást látunk.

Királyaink belátták, hogy nemcsak az egyénnek, hanem az államnak is érdeke, sőt nagyságának alapja, hogy fejlett ipara, kereskedelme, virágzó mezőgazdasága legyen és minden eszközt fölhasználtak, hogy céljukat: a nemzeti jólét emelését előmozdítsák.

Az Árpádok alatt a magyar a mezőgazdaság terén meglehetősen primitív formánál maradt, csak a kolostorok, apátságok földjei nyújtottak vigasztalóbb képet.

Az egyháziak nagykiterjedésű birtokokkal rendelkeztek, ezeken az úgynevezett világi testvéreket százával foglalkoztatták egy-egy kiválóan képzett rendtag vezetése mellett. Tekintettel arra, hogy a szerzetesek állandóan összeköttetésben álltak külföldön élő rendtársaikkal s gyakran — főleg káptalanok (rendi nagygyűlések) alkalmával — fölkeresték Olasz- és Franciaországot, módjukban volt megismerkedni a legújabb gazdasági rendszerekkel, addig nálunk ismeretlen terményekkel, gyümölcsfajokkal. Amit külföldön jót, hasznost láttak, iparkodtak itthon meghonosítani, ismereteiket a köz javára értékesíteni s így valóságos mintagazdaságokat rendeztek be.

A világi urak, belemerülve a politikába, lefoglalva a gyakori hadjáratokkal, bizonyos keleti nemtörődomséggel kezelték birtokaikat s kevésbé hatott rájuk a szerzetesi telepek példája. Helyzetük is súlyosabb volt. A szerzetesi telepeken a világi testvérek kedvvel és buzgalommal végezték a munkát, amelyre önként vállalkoztak, míg a sokszor zsarnok urak nyomorgó jobbágysai csak ímmel-ámmal művelték meg azt a földet, amelynek gyümölcsét kiméretlen uruk fogja élvezni.

Az Anjouk idejében megváltozik a helyzet. Az ipar és kereskedelem hatalmas föllendülése, a polgári elem jóléte és a pénznek mint hatalmi tényezőnek előtérbenyomulása buzdítólag hat a földművelésre is, hogy iparkodjék minél többet termelni. A földművesnép a zavarokban nagyon megfogyott s a munkáskéz hiánya visszahatott a föld értékére. Egy ekényi (kb. 150 hold szántó, mezőség, erdő vegyest) földtér három márka volt.

Károly Róbert és kiváló segítőtársa, Lipóczi Demeter tárnokmester elsősorban a munkáskezek szaporítását tűzték ki célul s ezt telepítéssel akarták megvalósítani.

Itáliával való összeköttetésünk jó hatással volt mezőgazdaságunk fejlődésére.¹

Természetesen még mindig az egyházi birtokok vezettek. A bencéseknek, premonstreieknek, cisterciéknak évszázadok óta berendezett, jól fölszerelt uradalmaik voltak. A XIII. század közepén keletkezett pálosrend csakhamar népszerűsége tett szert és igen meggazdagodott s birtokainak kezelésében követte a régibb szerzetesrendeket épúgy, mint az ágostonrendi remeték és a lovagrendek is.

A világi földesúr most is a legritkább esetben kezelte saját cselédeivel birtokát, hanem jobbágykezekkel művelte azt s aránylag csekély gyümölcsöt hozott. Csak a jobbággal nem rendelkező, úgynevezett egytelkes nemes művelte sajátkezüleg, napszámosokkal, vagy zsellérekkel a földjét.

A föld javításával keveset törődtek s így a termés sokszor alig volt elég a helyi szükséglet fedezésére, jó termés esetén pedig a rossz utak miatt lehetetlen volt a fölösleg elszállítása.

Azonban némi haladást mégis látunk. Az Anjouk koráig, a Dunántúl kivételével, hol a háromnyomásos rendszer² korán meghonosodott, az egész országban az ú. n. őszi mezőgazdasági gazdálkodás divatozott, mely a fűtermő mezőség egy részét primitív módon gabonával beveti, a többit az állattenyésztésnek engedi át.

Az Anjouk korától a háromnyomásos gazdasági rendszer általános lett. E rendszernek jellemző saját-sága, hogy a szántón csak gabonát termelnek, a takarmányt az erdők, rétek szolgáltatják, egyéb gazdasági növényeket csak kertekben termesztenek.

¹ De Crescentiis Péter híres gazdasági író elvei ismertekké lettek nálunk is és nagy hatással voltak a gazdasági élet fejlődésére.

² Őszi gabona, tavaszi gabona, ugar.

Nyilas felosztással évről-évre megállapították a vetésforgókat, a kijelölt földterület egy részét ugarnak hagyták, amely legelőül szolgált. Ugarba csak őszi gabonát lehetett vetni, amelyet tavaszi gabona követett.

A haladás főleg abban állt, hogy mindig több legelőt törtek föl és több munkáskezet telepítettek.

Észak-Magyarországon még óriási földterületeket borítottak a rengeteg erdők, melyeknek irtására telepeseket, főleg németeket, szlávokat hoztak be. A Hernád völgyétől a lengyel telepekig az óriási erdős területet két nemes család telepítette be, a Berzeviczi és Görgei családok.

Ügynökök (soltészek) tárgyaltak a földesúrral, hogy milyen kedvezményekben hajlandó részesíteni a telepeseket, mekkora földterületet enged át egy-egy telepesnek s ha meg tudtak egyezni, az ügynök gondoskodott a telepítés végrehajtásáról.

A soltész rendszeren két telket kapott, ő volt a bíró s még bizonyos jogokat (malomjog, sörfőzés stb) is kikötött magának.

A soltész szabadabb volt mint a jobbágy, de nem oly önálló, mint a városi polgár és a nemes. A földesúr jóváhagyásával eladhatta, vagy elcserélhette földjét, mely bizonyos ideig tehermentes volt. Főbenjáró esetekben (gyilkosság, rablás, hamispénzverés) a földesúr ítelt ugyan, de a birság $\frac{1}{3}$ -a a soltészé volt. Kisebb ügyekben a soltész ítelt s az egész birság az övé volt.

Azonban nemcsak egyes urak, hanem maga a király is telepített. Bogdán, a máramarosi oláhok vajdája, titkon a magyar koronához tartozó, de a tatár szomszédság miatt elnéptelenedett Moldvába vonult. Lajos nem tudta az oláhokat visszahozni, tehát oroszokkal (ruthének) telepítette be az elhagyott vidéket. Új oláh rajok is jöttek, melyeket Lajos a királyi bir-

tokon telepített le. Élükön kenéz állt, aki az adót behajtotta. Ezek az oláhok állattenyésztéssel foglalkoztak s a legelő használatáért és a kiteleltetésért a földesúr nyájának őrzésével és saját juhaik szaporultának felével fizettek uruknak.

Egy lengyel történetíró úgy nyilatkozik, hogy a magyar telepítést a tétlen lengyelrel szemben erély, szorgalom és az államérdék felismerése jellemzi s ennek tulajdonítja, hogy Lubló, Gnézda, Podolin határvárosok elszakadtak Lengyelországtól és Magyarországhoz csatlakoztak. (1215—23 közt.)

A telepesek első feladata az erdőirtás volt, amelyet vagy fejszével, vagy égetéssel végeztek. Ez utóbbi módszer veszélyes volt, nagy károkat okozott s később abba is hagyták.

A kivágott fát felhasználták házépítésre, fűtésre, deszkák, kanalak, edények készítésére. Akkor a bányászathoz az ércek olvasztására fát használtak s ez óriási fakészletet emésztett meg. Az irtott területet legelőnek, rétnak, szántónak kezdték használni. A szántófüldeken rozsot, árpát, komlót, zabot termeltek. A rozs kenyérre, az árpa és komló sörre, a zab az állatoknak kellett.

A kolostorok birtokain szintén évről-évre irtották az erdőt, ingoványokat szárítottak ki, a cisterciák vadont, mocsarakat, sziklás helyeket sok esztendei csüggedetlen verejtékes munkával, gyakran életük kockáztatásával tettek termékeny szántóföldekké, virágzó kertekké.

Igy lassankint fokozódott a termelés.

A mezőgazdaság eszközei a kezdetleges eke, kasza, sarló, villa, kézi cséplő, kapa, ásó és fejsze voltak.

A szőlőművelés már Szent István idejében virágzott s az Anjouk idejében méginkább fejlődik és értékben növekszik azáltal, hogy nemes fajokat telepítenek be. A szerzetesek olyan helyeken is kitűnő borokat termeltek, ahol ma szőlőnek nyoma sincs.

Nagy Lajos nápolyi hadjáratának egyik gazdasági eredménye volt, hogy Nápolyból behozott szőlővesszővel ültették be az Érmelléket és a Hegyalját. A magyar bor már ekkor híres volt és ez volt a fő kiviteli cikkünk.

Allattenyésztésünk szintén virágzó. Már az Árpádok korában virágzó volt a lótenyésztés, hiszen a magyar lovas nemzet volt s a lovat mindenkor értékelni tudta.

A szarvasmarhák szintén hatalmas csordákban lepték el részint az alföld téres mezőit, részint az alpesi legelőket. A magyar szarvasmarha fehér, nagycsontú, villásszarvú. A Dunán-túl és az északi hegyi legelőkön nagyon föllandult a juhtenyésztés. Az irtott telepeken is főleg juhtenyésztéssel foglalkoztak a telepések. Így honosodott meg a felvidéken a sajtkészítés. A poprádvidéki telepések sajtpiaca Késmárk (Käs-markt).

A marhán, juhon kívül különösen a sertést és a baromfit tenyésztették még.

Az ipar fejlődésére szintén nagy hatással voltak a telepítések, de különösen fontos volt a céhrendszer meghonosítása. A XIII. században Németországban és Itáliában, de főleg Firenzében a céhrendszer virágzott s talán nálunk is voltak már az Árpádok alatt némi nyomai, de kifejlődése az Anjouk korára esik.

Károly Róbertnek volt alkalmatlan látni az olygarchia féktelenségének, határtalan önzésének szomorú eredményeit és építő munkájában a köznemességre, meg a polgárságra akart támaszkodni. Ez volt különben is a fejlődés iránya. Franciaországban, Angliában ekkor jutottak be a polgárság képviselői a parlamentbe, Németországban pedig a Hansa már nemcsak hatalmas gazdasági, hanem politikai tényező is volt.

A széles látókörű, már származásuknál fogva a nyugati érdekkörhöz tartozó Anjouk szintén fel akarták használni a királyság javára azt a hatalmas erőt,

mely a polgárságban rejlik s az urak garázdálkodása miatt lezüllött ipar és kereskedelem fejlesztésére és így a városok jelentőségének emelésére törekedtek.

Az egységes erő kifejtés föltétele a tömörülés s ennek hatalmas eszköze ebben a korban a *céhbrendszer*.

Mikor Nagy Lajos 1376-han szabályozta az erdélyi szászok céhjeit, már ezekben 24 különböző mesterség volt.

Az ő rendeletére a szász község előjárói, a hét szék követői az erdélyi püspök és a királyi biztos elnöklete alatt összegyűlve, megalkották a céhszabályokat. Minden céh két céhmestert választ évenként, kiknek föladata az igaz mértékre fölügyelni, a céhben a rendet fenntartani, igazságot szolgáltatni. A céhmester tartozik a céhet évenként négyszer gyűlésbe hívni, ahol a céh ügyeit elintézzék. Az iparosok tartoznak céhbe állni és a szabályoknak magukat alávetni. Csak céhbeliek árulhatják cikkeiket piacon, vagy háznál, tarthatnak legényt, inast.

Egynél több mesterséget senki sem űzhet. A rossz munkát a céhmester lefoglalta a céh, vagy a templom javára.

Megszabták az árakat is. A kassai szűcsök 1307-iki szabályzata szerint hermelinbőrből való szűcsmunkát fél márka ezüstért készítsenek.

A mesterek száma meg volt állapítva. A pozsonyi mészárosok céhszabályzata szerint (1376) 28 mészáros és ugyanannyi szék legyen Pozsonyban s két fölesküdtött mester és egy városi tanácsos végezze a hús gyakori megvizsgálását.

A rossz húst áruló mestert 72 dénárra büntették és az elkobzott húst a kórház szegényei közt osztották szét. A széket 9 órakor ki kellett nyitni.

A pozsonyi suszterek céhszabályzata kimondja (1376), hogy ha valaki rossz árút ad, árúja a piacon

nyilvánosan elégettessék és ő maga 3 napi fogságot kapjon.

A céh élén áll a céhmester, akit a felavatott mesterek választanak évenként a céh napján. Az új céhmester esküt tesz a bíró és tanács előtt, hogy kötelességét pontosan teljesíti. Ő a céh vezetője, a mesterek ellenőre, bírója, kifelé a céh képviselője.

Megtartja a céh gyűléseit minden hónapban, vagy minden két hétben, 2—3 vénnel a mesterek műhelyeit bejárja, a munkát megvizsgálja, a rosszul dolgozókat megbünteti. Később ez a mivlító mesterek feladata lett.

A céh többi hivatalnokai voltak az atyamester, dékán, két bejáró mester, szolgáló mester és néha nótárius.

Az atyamester volt a legények társaságának elnöke, ő keresett a vándorló legények számára munkát. A szolgáló mester a legfiatalabb mester volt, aki különféle szolgálatokat végzett.

Inast 10—12 éves korban fogadtak fel 3—7 esztendőre s ez a házi teendők körül is segédkezett. A felszabadítás ünnepélyes szertartással történt s azután vándorolnia kellett az új legénynek, hogy világot lásson, tapasztaljon.

A mesterség elnyeréséhez a céh beleegyezése kellett s feltétele volt a tisztességes erkölcsös élet és a remekkészítés.

A mester tisztessége megkívánta, hogy nős legyen, tehát egy éven belül meg kellett nősiülnie az új mesternek. A remekkészítés bemutatásakor háromfogásos vendégséget kellett rendeznie és legalább egy akó bort feladnia. Mesteravatás után a mestereket ismét meg kellett hívnia feleségestől s a lakomán hat fogást és két akó bort kellett felszolgálnia. A lakomán kívül egyéb kötelezettségei is voltak az új mesternek: a ladába három aranyat, nyolc font viaszt kellett adnia, a céhmesternek és az atyamesternek fél-fél aranyat, szolgálók-

nak két pint bort. A mester özvegye és fiai megmaradtak a mesterség gyakorlatában.

A céhrendszernek megvoltak az előnyei és a hátrányai is. Előnye, hogy rendet és fegyelmet teremtett a munkában épen úgy, mint az iparososztályban s örködött az ipar becsületes volta felett. Hátránya, hogy a legény és inas munkáját nagyon kiaknázza, kaszt-szerű volt és a szabad versenyt kizárta. A céhnek igen nagy fontossága és több irányú feladata volt. A gazdasági feladat az ipar előmozdításában állott, ami az egyesülés és kölcsönös támogatás következménye volt; erkölcsi feladat: tisztességes, becsületes életet és becsületes munkát követelt tagjaitól; vallási feladat: megvolt a céhnek az ünnepe, melyet ünnepélyes misével ültek meg; a templomban rendszeren külön oltára volt, melynél kéthetenként miséztek s azon mindenkinek jelen kellett lenni s körmeneteken az egész céhnek részt kellett venni a céh zászlója alatt. Az úrnapi körmenetre a mesterek égő gyertyával kezükben és virággal diszítve vonultak ki. Végül katonai feladata is volt: a város falait felosztották a céhek közt s veszedelem esetén a megfelelő rész védelme az illető céhre hárult.

A céh felszerelése az iparművészet remeke volt. A céhládák gyönyörű fafaragással diszítettek, a céhkancsók az ötvösök büszkeségei, a céhzászlók a szövők, himzők remekei.

A legkülönfélébb iparágakkal találkozunk ebben a korban. Van ács, kőfaragó, kőműves, téglavető, harangöntő, lakatos, sarkantyús, vasöntő, tűcsináló, kocsi-gyártó, bodnár, ijj- és nyílkészítő, esztergályos, asztalos, nyereggyártó, timár, varga, irhakészítő, keztyűs, tarsolyos, erszény- és övkészítő, posztós, takács, posztónyíró, szabó, ruhafestő, vászonfehérítő, kerékgyártó, takarmány-, olaj-, heringárús, pénzváltó, aranyműves, vadhúsárús, halárús, sebész.

A brassóiak kender- és lencszöveikkel váltak ki. Általában az erdélyi és szepesi szászoknál elterjedt a vászonszövés és cikkeiket külföldre is szállították. A gyapjúszövés gyarló, mert nincs finomszőrű juh. Elterjedt a kulacsok, faedények gyártása. Virágzott az ácsmesterség, mely az épület farészein kívül hidak, hajók, dereglyék készítésével foglalkozott. A kocsi-gyártás terén hazánk vezetett. Erzsébet özvegy királyné fődeles kocsiját hat ló húzta s az olaszok igen megcsodálták. Mária királyné aranyozott kocsiban ment Kis Károly elé.

A szebenieknél a viaszöntés virágzott.

A felvidéken és az erdélyi városokban virágzott a takácsmesterség. Bártfán úgyszólván az egész város takács volt.

Bútoriparunkról, mivel emlékeink nem maradtak fenn ebből a korból, nem tudunk képet alkotni.

A felsőmagyarországi harangöntő műhelyek igen híresek, keresztelő medencéik már nem is az ipar, hanem a művészet körébe tartoznak. A visegrádi híres nagy harang Gaál Konrád iglói mester műhelyéből került ki.

Vasművekben külföldi hatás érvényesül, de bizonyos esetekben itt is észlelhető a nemzeti jelleg. Pl. a külföldi ágas ajtópántok helyett a sarkain liliomokkal díszített négyzetekből álló pántot találjuk. E négyzetek néha hálószerűen borítják az ajtó felületét. Díszes vasajtók, merev és szívalakú mozgó ajtófogantyúk dicsérték vasiparunkat.

A kovácsmesterség érdekes alkotásai a szentség-házak rácsos vasajtói. Ennek legszebb példáival Sáros-megyében találkozunk. Gyertyatartók, gyertyatartó-állványok, fali karok, csillárok szintén a vasművesség fejlett voltáról tanuskodnak.

A bártfai templom 170 méter magas vasállványán

három sorban 12 kar van elhelyezve, az ívben kihajló karok kis négyzetes serpenyőket tartanak, mindenikben 4—4 gyertyatartóhüvellyel.

Arany- és ezüstbányáinkkal kapcsolatos kohóink mellett állítólag már a XIV. században működtek üveg-huták. Hatalmas erdőségeit tekintve kevés országnak voltak olyan kedvező előfeltételei az üveggyártásra, mint hazánknak.

A könyvkötést a szerzetesek végezték. Nálunk szarvas-, marha- és disznóbőrbe kötöttek, továbbá fehér és színes pergamenbe. Néha a bőrök cserzését is a barátok végezték. Nálunk az első ismert könyvkötő Westfaliai Stephani Henrik csukárdi (Pozsonym.) plébános, ki a gyulafehérvári Batthyány-könyvtár esztergomi misekönyvét másolta (1377), festette, kötötte Imre fia, János pozsonyi kanonok részére. Metszett és sima bőrkötéssel is találkozunk.

A magyar mindig szerette a pompát és ezt ruházatában is kifejezésre juttatta s ennek kell betudni, hogy a himzés fejlett volt és bizonyos közös nemzeti vonás észlelhető a himzéssel diszitett ruhákon. A magyar himzési technikát ismerték és értékelték egész Európában és valóságos fogalom lett ez. II. Jakab aragon király a nejeének ajándékozott ingóságokról leltárt készítettett (1300) s ebben egy «magyar módra» himzett, gyöngyökkel ékes öltönyről is szó esik.

Himzéssel többnyire előkelő nők foglalkoztak. A bécsi képes krónika elpanaszolja, hogy Záh Felicián Erzsébet királyné azon újjait vágta le, melyekkel az egyházaknak különböző egyházi ruhákat varrt és himezett. Erzsébet alapította meg 1334-ben az óbudai Klarissza-kolostort, melyben száznál több főrangú apáca volt s ez a kolostor a művészi himzés és szövőipar egyik főhelye volt.

Talán itt készültek azok a művészi kárpitok és

miseruhák, melyeket Erzsébet királyné szent Péternek felajánlott. Volt ezek közt egy oltár mögé függesztendő violaszínű kárpit, melynek közepén Magyarország védasszonya, két felől szent István, Imre, szent Lajos, Péter és Pál apostolok, László király, magyarországi szent Erzsébet és árpádházi boldog Margit alakjai voltak kihimezve. A szentek alakját egymástól kettős búzakalászt ábrázoló füzérek választották el. Az egész képcsoportozat kerete vörös vászonra varrt szőlővesszőkből és aranyrózsákból összerótt füzér volt.

A máriacelli templom kincstárában fennmaradt Nagy Lajos és Erzsébet ruhája. Lajos vászoningén mértani elemekből összerótt vonalas himzés látható, Erzsébetén gótjellegű levélfüzérek. Nagy Lajos felsőruhája nehéz, sárga selyemszövet, melynek violaszínű selyemmel átszőtt motívumai indás mákfejeket, karélyos virágokat ábrázolnak s finom aranszálakkal vannak felülhimezve.

Hogy a himzőipar nálunk milyen fejlett volt, bizonyítja Magyar István budai himzőmester esete, ki Nagy Lajos halála után kivándorolt Párisba s ott a francia király himzőmestere, festője és kamarása lett.

A selyemszövés nem honosodott meg hazánkban, de a takácsmesterség annál jobban virágzott. Már a XIV. században szőtték a bakacsint, a nálunk készült legdiszesebb szövetszövetet s abroszoknak, terítőknél, szemfedőnek használták. Ismeretes volt már a barchett is.

Ez a vázlatos kép, amelyet iparunkról nyújtottam, bizonyítja, milyen óriási a XIV. században a fejlődés az ipar terén.

★

Az ipar és kereskedelem szoros egymásrautaltságánál fogva az ipar fejlődése maga után vont a kereskedelem fejlődését is. Ezen a téren különben

Anjou-királyaink szintén hervadhatatlan érdemeket szereztek.

Hazánk főleg a XIII. századi városalapítások óta állandó kereskedelmi összeköttetésben állt Nyugat-, Dél- és Közép-Európával. Az idegen kereskedőket kisebbséggel, kikkel kivül (bor, só, gabona, hal, marha), főleg az ország szabad forgalmát képező dús arany- és ezüsttermés vonzotta.

Három főútvonal volt: a zárai, bécsi és a holics-brünni.

Itália s jórészt kelet áruja is Velencén keresztül jutottak hozzánk, mert kelettel közvetlen összeköttetésünk nem volt.

A nyugati kereskedelem Bécs közvetítésével tudott velünk közlekedni, a bécsi árúmegállapító jog azonban az idegen kereskedőket súlyos büntetéssel tartotta távol Magyarországtól és viszont hazánkat nyugattól. Kereskedőink csak Bécsig közlekedhettek.

Nyugattal és Németországgal csak egy összekötővonalunk maradt: a holics-brünni.

Bajor, szász, flandriai, francia, cseh, lengyel kereskedők és prémel, bőrrel kereskedő országok voltak összeköttetésben a magyar városokkal.

A XIII. század végén a belzavarok, hamis vámok, rendezetlen pénzviszonyok elriasztották az idegen kereskedőket.

Károly Róbert segíteni akart a bajon s erős kézzel fogott hozzá a kereskedelem akadályainak elhárításához. Megfékezte a rendzavarókat, rendezte a belső vámokat és a pénzügyet és felvette az összeköttetést a külső országokkal. Először Itáliával s itt is elsősorban Velencével akarta helyreállítani a kereskedelmi összeköttetést (1316). Biztosította királyi védelméről az idegen kereskedőket, csak a szokásos vámot és harmincadot kell lefizetniök. Nagy súlyt helyezett arra, hogy Magyar-

ország és Velence közt biztos legyen az út és szoros a kapcsolat és minden ellentét elsimuljon. Ebből a célból megígérte, hogy magyar kereskedőktől a velencei kereskedőknek Karinthiában okozott károkért a Velencébe menő kereskedők 10 évig eleget tesznek. Erre Soranzo János doge kijelentette, hogy a 10 év elteltével a magyar kereskedők a régi állapotba jutnak vissza. Ha a 10 év alatt nem tesznek eleget, tovább is fennáll a represszália.

1318-ban oltalomlevelet adott a király a bécsi kereskedőknek és így erre is helyreállt a forgalom. Csak a holics—brünni vonalon nem indult még meg az árúcsere, pedig ez hazánkra elsőrendő fontosságú volt.

Szerencsére Bécs erőszakossága a kereskedelmi politikában Csehországot nem kevésbé sújtotta, mint hazánkat s ez a körülmény rábirta János cseh királyt, hogy Károly Róberthez közeledjék és szövetkezzenek a kapzsi osztrák herceg ellen.

Ennek a következménye, hogy a visegrádi kongresszus (1335) gazdasági megegyezéseket is hozott és pedig Bécs ellen irányuló éllel.

Károly Róbert oklevelében elmondja, hogy a Csehországba és a szomszédos tartományokba vezető út még a háborús idők óta bizonytalan a gonoszok cselvetései és az igazságtalan vámok miatt. Most János cseh királlyal megegyezve, bárói hozzájárulásával így rendezte a dolgot: Magyarország határánál, Ujváron nyolcvanadot kell az árúktól fizetni; Sasváron, vagy Szenicen árúskocsitól, mely közönségesen «rudas»-nak neveztetik 1 lotto, vagy 3 nehezék, az «ainczás» nevű kocsitól félvám, vagyis fél lotto jár. Jabláncon, Korlátkő körül csak hidvámot kell fizetni és pedig lovas, vagy ökrös szekér után 1 bécsi denárt, eladásra szánt marhák után két nagyobb, vagy négy kicsi (kecske, juh, disznó) után 1 bécsi denárt. Azután Bikszárdon úgy mint Sas-

váron, csak árús kocszi után kell fizetni. Nagyszombattól Budáig az alábbi helyeken lehet vámot követelni, de csak árús szekér után: Farkashidán, Semptén, az esztergomi érsek faluiban (Nyárhidán és Udvardon), Esztergomban, Piliscsabán, Szent Jakabfalván az ó-budai erőd részére és Buda kapujában. Tehát a határtól Budáig van egy hidvám és tiz útvám és a nyolcvanad. A kocsikat csak azon városokban vizsgálják át, ahol harmincadot szednek.

Igy a német-flamand-magyar, valamint a cseh-olasz kereskedelem érintkező helyei Brünn¹ és Buda lesznek s ez lesz a külső kereskedelem főútja. Ez súlyos csapást jelentett Ausztriára.

Magyarország és Lengyelország között a két dinasztia rokoni összeköttetésénél fogva szoros baráti viszony fejlődött ki, amely csakhamar éreztette hatását kereskedelmi téren is.

Lőcsét, Kassát árúmegállapító-joggal ruházta fel a király és két új kereskedelmi utat nyitott meg, az egyiket Buda—Kassa—Szandec—Krakkó felé, a másikat Kassa—Bányavidék—Zsolna—Teschen felé, mely Szilézia, Lengyelország és Oroszországgal tartotta fenn az összeköttetést.

Aszepesi városok a lőcse—lubló—szandec—krakkói utat használták.

Igy Károly Róbert, kinek uralkodása kezdetén külkereskedelmünk nem is létezett, ügyes kereskedelmi politikájával virágzóvá tette forgalmunkat a külfölddel.

Lajos ezen a téren is atyja nyomdokaiba lépett és a megkezdett munkát a nála megszokott energiával folytatta.

Kázmérral egyezségre lépett, amely szerint a Lengyelországból jövő kereskedők, ha a vámot meg-

¹ Brünn ekkor kapott árúmegállító-jogot.

fizetik, Kassáig szabadon közlekedhetnek, Kassán azonban három napra áruba kell bocsátani portékájukat. Ha nem kel el az árú, ötödnap tovább mehetnek s eladhatják áruikat és vásárolhatnak amit és ahol akarnak. A lengyel kereskedőket olyan védelemben részesíti a király, mint alattvalóit. Kázmér hasonló nyilatkozatot tett a magyar kereskedőkre vonatkozólag.

A Lengyelországba vivő kereskedelmi úthoz megteremtette Lajos a Kolozsvár—Beszterce—Brassó—Szebenből keletre és délkeletre vivő relációkat.

Később mint lengyel király a magyar és lengyel kereskedőknek szabad átjárást engedett Lemberghez és Galícia más városaihoz (1372).

Előmozdította kereskedelmi összeköttetéseinket nyugat és dél felé is. 1350-ban a huyi, kölni és rajna menti kereskedőket ugyanazon kiváltságokkal ruházta fel, mint amilyeneket a cseh és morva kereskedők élveztek. Ezzel emelte a holics—brünni útvonal jelentőségét, de még inkább emelte az a körülmény, hogy itt kapcsolódott be az ország két fontos kereskedelmi területe: a szepes—kassavidéki és az erdélyi a nyugati forgalomba.

A szepesi és kassai kereskedők, kik a Vág völgyén ereszkedtek le Bécs felé, csak Nagyszombattól használhatták ezt az utat. Az erdélyieknek előbb Budára kellett jönni s innen mehettek a tengerpart, Bécs, vagy Morva felé. Sőt még a soproniak is Holics felé exportálták boraikat Bécsset elkerülve. A bécsi útvonal, Bécs árumegállapító joga, a tengerparti a nagy természetes akadályok miatt, háttérbe szorult a holicsi mellett.

A kereskedelmet elősegítette vámmentesség adományozásával. A brassóiak, kik len- és vászonáruikat elvitték keletre Szmirnáig, délnyugatra Záráig, a királytól jogot kaptak, hogy Zárába és viszont vámmentesen közlekedhetnek. A szebeniek jogot nyertek, hogy a

Dunán Bécs és Buda közt hajókkal közlekedhetnek s Buda, Zára és a többi dalmát városokkal szabadon kereskedhetnek.

1370-ben megengedi a király, hogy Horvát- és Dalmátországgal országa összes kereskedői vámmentesen közlekedhetnek. A ragúzai kereskedőket az olasz signorék kegyeibe ajánlja, Brassó javára pedig Oláhországban biztosítja a szabad kereskedelmet. Szabályozza a tatárországi kereskedelmet is.

A kereskedelemben legnagyobb szerepet játszott az érc. Délnémetország kereskedőinek Ausztria felé ezüstszerzés volt a főcélja, mivel pedig ebben az ércben Ausztria is szűkölködött, tehát tőlünk szerzett ezüstöt. Bécs árumegállító jogának fontossága épen ebben áll, hogy általa magához ragadta Németország és a nemesércekben gazdag Magyarország közt a közvetítő kereskedelmet. Főpiaca lett az aranynak, ezüstnek, noha magának nemesérctermelése nem volt.

A bányatermékek közül még a só és réz volt a legjelentékenyebb kereskedelmi cikkünk. A só főleg a belkereskedelemben játszott nagy szerepet, míg a rezet a nyugati országokba, továbbá Krakkóba, Itáliába szállították ki. Itáliába a nyers rezet óriási mennyiségben vitték ki, ezért keresték fel nagyszámban az olasz kereskedők hazánkat s összevásárolva a rézércet, Velencébe, Firenzébe vitték. Az olasz államok igyekeztek szerződésileg biztosítani a magyar király jóindulatát. Legszorosabb összeköttetésben Génúával volt hazánk s a génuai kereskedők sok kedvezményben részesültek. Lajos 1349-iki privilégiuma megengedi, hogy a génuai kereskedő minden kellemetlenség nélkül szállíthasson a Dunán, vagy szárazon Orsováról Temesvárnak jövet Budáig. Épen így Dalmáciából úgy a tengeren, mint a jádrai úton bármely árút Budáról Jádriba (Zára) és viszont, minden vámfizetés nélkül szállíthat, kivéve

az aranyat és ezüstöt, melyek ekkor már nem voltak szabad forgalom tárgyai, amint az ólom is ki volt tiltva a szabad kereskedelemről.

Nem csodálhatjuk, ha Génua kedvezménye izgatta a többi olasz kereskedő várost, hogy hasonló kiváltságokat szerezzen polgárainak. Velence az 1358-iki és az 1381-iki békékben csak szabad járást-kelest mert kérni kereskedőinek, Firenze azonban már a génuaiakhoz hasonló kedvezményeket szorgalmazott (1376).

Bosznia is gazdag volt rézben, azon a vidéken szabad volt az arany, ezüst, ólom kivitele is és így élénk volt itt a kereskedelem, melyet első sorban a ragúziaiak bonyolítottak le.

Élénk volt a borkivitelünk is. Kőszeg, Pozsony, Sopron, nagy tételekben szállította külföldre, különösen Németországba a bort. Ezek a kereskedők külföldön ugyanolyan szabadalmakat nyertek, mint a külföldiek nálunk.

Ausztria a nemesérc fejében textilárúkat hozott be, mert maga csak kis részét használta fel a Németországból behozottaknak. Ugyancsak osztrák kereskedők szállítottak fűszert és vasárúkat is.

A cseh kereskedők posztót, bőrt hoztak és vittek rezet, sót, keleti borsot, bort. A boroszlói kereskedők, kiket Lajos a prágai és nürnbergi kereskedőkéhez hasonló kiváltságokkal ruházott fel, Velencéből indiai árúkat és selymet szállítottak. 1354-ben Lajos megengedte a lengyeleknek, hogy sójukat Sárosig, Liptóig szállíthatják.

Olasz kereskedők szövetet, üveget, papirost, indiai árút hoztak be. A visegrádi kongresszus alkalmával Lajos a cseh királynak többek közt sakktáblát, gyöngy-kagylókat ajándékozott, amelyek Velencéből kerültek hozzánk.

A keleti kereskedelem nem ment át hazánkon. A századok, kik ennek lebonyolítói lehettek volna, maguk

is Velencéből és Budáról hozták a keleti fűszereket. Szebent örmények keresték föl szintén borszal, sáfránnal és keleti fűszerekkel.

Kereskedőink közül a szászok voltak a legélelme-
sebbek; ők megfordultak Bécs, Prága, Krakkó, Zára,
Velence és Bukarest piacain. Versenyre keltek azonban
velük az idegenből ideszakadt kereskedők, főleg az
olaszok, mint a Baldini, Geleti, Negroni, Godini keres-
kedő-családok.

Lajos iparkodott a kereskedelmet zavaró minden
okot megszüntetni. Pl. arról értesült, hogy a Bécsből
Budára jövő árúshajók után nemcsak a meghatározott
helyeken szednek vámot, hanem jogtalan újításokat
hozva be a kereskedőket elijesztik és az országnak
nagy károkat okoznak. Azonnal intézkedett, hogy csak
a régi törvényes vámokat szedjék és a visszaélést meg-
szüntessék (1374). Ha gazdasági csapás érte az országot,
iparkodott azt a nagy király célszerű rendelkezésekkel
elviselhetővé tenni. 1364-ben igen rossz volt a termés
és Lajos, hogy a nyomort enyhítse, a gabonaneműeket
és hüvelyeseket felmentette a vám alól.

Hazánkban a váltóüzletnek egy nemével is talál-
kozunk. Aki külföldre nagyobb összeget küldött, ezt
pl. olasz kereskedőnél letette, aki a jelzett helyen ki-
fizette. Erre biztos tudomásunk van az Avignonba kül-
dött pénznél, de több, mint bizonyos, hogy a keres-
kedelemben is alkalmazták.

A mondottakból látható, hogy hazai kereskedel-
münk virágzott, de megvoltak a hiányai is. A hazai
kereskedelem csekély kivétellel csak a hazai piacokat
kereste fel és kivitelünk nem lendülhetett fel, mert az
ipar az idegenből betelepedett vendégek kezében volt,
kik nem haladtak a korrallal, hanem rendszeresen megtar-
tották azt a fokot, melyen betelepedésükkor állottak.

A magyarnak az Árpádok korában csak a mezőgazdasághoz volt érzéke, ami helyzetével meg is egyezett. Királyaink közül azonban már IV. Béla és dérek öccse, Kálmán, felismerték a mezőgazdaságra fektetett gazdasági politika egyoldalúságát és az ipar, kereskedelem fellendítését vették tervbe. Ezért telepítettek be külföldi iparos, kereskedő és bányász népelemeket.

A kiváltságolt királyi telepes bányászok, bányavárosok lakói, a bányaszabadság¹ elve alapján, maguk élvezték munkájuk gyümölcsét. Ha érceret találtak, a termés egy részét (aranyból $\frac{1}{10}$, ezüstből $\frac{1}{8}$) beadták a kincstárnak.

Mikor Károly Róbert trónra lépett, Magyarország bányászata lehanyaglott s ennek felemelése és a bányászati rendezése az Anjouk érdeme volt.

Fontos erre vonatkozólag Nagy Lajos 1351-iki törvénye, mely így szól: «Ha pedig a nemesek birtokában arany-, ezüst-, réz-, vashányák, vagy egyéb bányák lennének, ezeket megfelelő csere mellőzésével nem szabad elvenni, hanem, ha a király akarja, az említett nemeseknek efféle aranyércet termő birtokaikért hasonló értékű birtokot adományozzon. Különben, ha a királyi felség azokat az ércben bővelkedő birtokokat nem akarja cserébe venni, akkor a királyi haszonvételt, vagyis a királyi jogra tartozó bányajövedelmeket a maga nevében szedesse be, magukat a birtokokat mindenmű egyéb haszonvételeikkel, jövedelmeikkel és jogukkal a nemesek kezén hagyván» (13. §).

Eddig t. i. az volt a szokás, ha valakinek a birtokán bányát fedeztek fel, a király egyszerűen ellenszolgáltatás nélkül rátette a kezét, ami a tulajdonost

¹ A bányaszabadság alatt értették a bányavárosok polgárainak azon kiváltságát, melynélfogva szabadon kereshettek ércet bárki birtokán.

a bánya eltitkolására birta. Már Károly Róbert belátta a helyzet tarthatatlanságát s azon segíteni akart. A bányaszabadsággal rendelkező polgárok a talált ércet a saját hasznukra bányászták ki s a királynak, mint a bányák tulajdonosának csak az urburát (a termelt arany $\frac{1}{10}$ ezüst $\frac{1}{8}$ része) szolgáltatták be. A király most az urbura $\frac{1}{8}$ -át átengedte a tulajdonosnak. Ez a törvény pedig biztosította a tulajdonos birtokjogát, illetőleg biztosította számára a megfelelő kártalanítást és így nem volt oka a bányát eltitkolni s a bányakeresés és a termelés igen föllendült. A bányatelepek közül igen sok községgé lett, a dús érc tartalmú telepek pedig városokká lettek. Ha idővel az érc tartalom csökkent, a bányaváros tekintélye is lehanyatlott, sőt esetleg meg is szűnt bányaváros lenni.

Ha a bányavárosok a királyhoz tartoztak, királyi, illetőleg szabad királyi, ha földesúrhoz, püspöki, illetőleg földesuri bányavárosok voltak. A földesuraknak azonban, mivel a bánya királyi jog volt, külön kellett bányajogosítványt kérni. Így pl. a Szentgyörgyi grófok Károly Róberttől bányajogosítványt nyertek, hogy jószágaikon mindenhol, de főleg a Sumhegyen (Sumberg) arany-, ezüst- és más fémbányákat nyissanak. A Szepességben a Görgeieknek, Sárosban a Berzeviczi- és Soós-családoknak volt bányajoguk.

Az Árpád-ház kihaltát követő zavarokban a felvidék kereskedelme és bányászata megbénult, arany- és ezüstkivitelünk lecsökkent. A XII—XIV. századig a világ nemesérc-szükségletét Afrika, Magyarország, Csehország, Meiszen és Szilézia látták el.

Nálunk az ország különböző részeiben aranymosók és bányák voltak s a magyar arany Európa különböző piacain szerepelt. Az aranytermelés legalább 1000 kilogramm volt évenként. Biztos ezüstabányászatunk volt Selmeceen, Besztercebányán, Bakabányán,

Jászón, Gölnicen, Rozsnyón és Erdélyben Radnán. A XIII. század második felében legalább 10.000 kilogramm ezüstöt termelt hazánk.

Mikor a XIV. század elején bányászatunk tönkrement, Európa egy ideig megérezte a magyarországi nemesérc elmaradását, de aztán szükségletét biztosították a rendkívül gazdag csehországi kuttenbergi ezüstbányák. Aranyhoz azonban nehezebben jutott Európa, mert az afrikai arany is elmaradt s így 1295—1344 közt a kontinens aranykrízis előtt állt.

Károly Róbert a rend helyreállítása után nagy gondot fordított a bányászat emelésére s 1325 után a magyar érctermelés nagyon föllendült. Károly Róbert különösen az aranybányászatra fordított nagy figyelmet s ezzel függött össze Erdélyben Aranyos (Offen)-bánya, Szatmárban Nagy- és Felsőbánya várossá emelése. Az aranyattermelő Szomolnokbánya s a Kuttenbergből telepített Körmöcbánya virágzása az aranybányászat jelentőségének emelkedését mutatják. Azonban az ezüstbányászatot sem hanyagolták el. Ennek érdekében történt Zólyomlipcse, Telkibánya, Rózsahegy várossá emelése.

Károly Róbert nem tűrhette, hogy a külföldiek kapzsísága aknázza ki a magyar nemesércbányászatot s életbe léptette a nemesércmonopoliumot, kiviteli tilalmat rendelt el, amivel biztosította még az arany magas árfolyamát is az európai piacon.

A kiviteli tilalom és a királyi pénzverőkamrák kizárólagos nemesércbeváltási jogának megállapítása az 1325—29-iki évekre esik.

A kiviteli tilalom következtében a német és olasz kereskedők veretlen nemesérchez nem jutottak, de viszont árúikat csak aranyforintért adták, amivel a kamara hasznát növelték.

A réz- és ólombányászat is szép lendületet vett. A réztermelés központja Besztercebánya volt. A magyar-

országi rézbányászatot az olaszok iparkodtak kezükbe keríteni. Portinari János firenzei polgár több honfitársával szerzett magyarországi rézbányákat s szerződést kötött Velencével, hol hatalmas rézöntők voltak, a rézércnek Velencébe való szállítása iránt.

A vashányászat jelentéktelen volt, mert a vasat nem tudták kellőleg értékelni. Borostyánkő környékén (Vasm.) bányásztak vasat és ott fel is dolgozták. Toroczkónak szintén voltak vastelepei, azonkívül aranymosása is jövedelmező volt.

A sóbányászat hazánkban nagy gazdasági és pénzügyi jelentőségénél fogva a regálejogok közé tartozott. A királyok maguk műveltették a sóbányákat s csak nagyon kivételes esetekben adtak egyik-másik hívüknek sóbányászati jogosítványt. Magánföldesuri sótelep kettő volt, egyik a sóvári Soós, másik az Aba-nemzetség kezében.

Főleg a máramarosi sóbányák voltak nevezetesek. Szabad bányahelyek voltak Deés, Kolozs, Szék, Torda. Károly Róbert 1329-ben Visk, Huszt, Técső, Hosszúmező máramarosi helységeket városi rangra emelte és Nagyszőlős mintájára kiváltságokkal látta el, ami a fagazdasággal és a sóbányászattal függött össze.

A bányák vidékenkint csoportosítva a következőképen foglalhatók össze: 1. Alsó-magyarországi bányavidék (a Garamvölgy közép része): központ az ezüstben gazdag Selmezbánya s ide tartoztak Nagy Lajos korában Gerod, Kartik, Siglisperk, Diln (Bélabánya), Sekken, Kulpach, Hodrics. Igen régi Újbánya, Besztercebánya. Arany- és ezüstereiről híres volt Körmöcbánya; Libetbányán malachit, környékén ólom- és rézerek, barna vaskő volt található.

A Duna baloldalán: Breznóbánya, mely Nagy Lajostól nyerte városi szabadalmát (1380) és Bócza. A nyitrai megyei bányászat is virágzott.

A szepes-gömöri bányavidék gazdag réz- és ezüsttelepekkel s ezenkívül a vaskő és *kobalt* lelőhelye. Sárosban Vörösvágás opálbányái már ekkor művelés alatt álltak.

Szatmárban Nagybánya, Felsőbánya fontos telepek voltak, Zarándmegyében Pankota aranybányászatáról, illetőleg az aranymosásról volt nevezetes, a krassói és szörényi hegyek réz- és vasércekben gazdagok, itt-ott arany és ezüst is volt található. Az erdélyi aranyvidék a Maros és Aranyos közt már az Árpádok alatt ismeretes volt. Erdélyben ezüstben gazdag volt Radna.

Az érc feldolgozása kezdetleges eszközökkel történt. A vasércet például ott, ahol kiásták, kezdetleges kis kemencében egyszerű kézi fuvó vagy léghuzam segítségével kiolvasztották és a nyert vastömböt új hevítés és kézzeli kovácsolás útján acéllá készítették. A vaskövet faszénnel olvasztották föl, melyet a sűrű erdőkben nagy mennyiségben égettek.

*

A középkorban a király háztartása és az államháztartás szoros kapcsolatban volt. A királyt a jövedelem nagyobb része, mint az ország első földesurát illette.

A földbirtok elfecsérelése és a pártoskodás következtében a királyi jövedelmek megcsappantak, a királyság erőforrásai csekélyek és bizonytalanok lettek. Az ország határszélein levő bányák az olygarchák kezében voltak, a megmaradtak a termelés csökkenése és a bányák eltitkolása miatt alig hoztak valami jövedelmet. A vámok, rév- és vásárpénzek nagy része is a magánosok kezébe került.

Míg Európaszerte a pénzjavítást vették célba, nálunk a nehézkes termény- és ezüstrúdvaluta volt érvényben és az értéktelen királyi pénz forgott. Még

a negyvenes években is fizettek — főleg Erdélyben — veretlen ezüstben.

A király egyik fontos jövedelemforrása, a királyi kamara haszna (*lucrum camerae*)¹ sokszor visszaélésre, a pénz rontására csábította a királyokat, miként ez Károly Róberttel is többször megtörtént, ami viszont befolyásolta a pénz vásárlóerejét és akadályozta a kereskedelmet.

Károly Róbert nagy eréllyel fogott hozzá a jogszerűen eltulajdonított királyi birtokok visszaszerzéséhez, de ez csak részben sikerült.

A jobbágy eddig is fizetett terményadót, ezt most kezdték a mezőgazdasági termények után szedett kilenceddel pótolni, ami Nagy Lajos idejében törvénnyé lett. Erre fenyegetéssel kellett az urat rászorítani, mert lakatlan földjeire a kilencednél kisebb terhekkal csalogatta az embereket s így a kilencedet fizető királyi jobbágyakat elégedetlenné tette. A kilenced befejezte a jobbágyosztály tömörítését (pénz- és terményadót fizetők és a robotmunkára kötelezettek osztálya). A szolgáltatás kisebb volt, mint a XI—XII. században és ellenszolgáltatásul törvény biztosította a jobbágy szabadköltözködési jogát.

Ez a jövedelem azonban nem fedezte az állami terheket és a fényes udvar költségeit.

Károly Róbert kiváló kincstárnokával, Nekcsei Demeterrel többféle kísérletet tett, hogy a jövedelmet fokozza.

Mivel az Anjouk a kereskedelem iránt élénk éržíkkel voltak megáldva, ez vezette őket a harmincad-

¹ Egy márka tiszta ezüsből vertek 480 kis dénárt, ebből 400-at adtak ki egy márka értékben, 80-at visszatartottak s ez volt a királyi kamara haszna. A pénzrontás pedig abban állott, hogy kevesebb ezüsttartalmú dénárokat vertek s így a névleges érték nagyobb volt a ténylegesnél.

vám kifejlesztésére, amely a királyi kincstár fő jövedelmi forrása lett.

A XIII. század utolsó tizedeiben a belső vámok elviselhetetlen teherré nőttek. A jövedelem fokozására a királyi vámhelyeket kellett volna szaporítani, de épen az óriási teher miatt ez csak a magánvámok alapos csökkentésével lett volna lehetséges. Ezt azért nem tehette a király, mert épen azt az osztályt sújtotta volna vele, amelyre támaszkodni akart.

Újra kellett tehát szerveznie az egész vámregálét s a súlypontot a közlekedési (út-, híd-, rév- stb.) vámokról a kereskedelmire (áruforgalmi), a belsőkről a külsőkre kellett helyezni. Így az árpádkori határvámnak, a nyolcvanadnak helyét a harmincad foglalja el. A harmincad eredetileg a belső forgalomból kivitt fogyasztási adó féle, mely a XII. század végén vagy a XIII. század elején keletkezett s eredetileg 1⁰/₀ volt s nem az árú harmincada. Ezt csak Zsigmond akarja 1405-ben megvalósítani.

A harmincad ebben a korban a behozatali és kiviteli árúk után a főútvonalakon levő harmincadhelyeken (az ország belsejében levő kereskedelmi központokon) az árúk átvizsgálása mellett szedett 1⁰/₀-os külkereskedelmi értékvám. Így a harmincad — bár az országban szedték — tulajdonképpen határvám.

A kereskedelmet gátolta a pénzviszonyok bizonytalansága, a rendezett pénzverés és az állandó pénzhiánya.

Mikor 1322-ben az ország békéje helyreállott, Károly Róbert előtt megjelentek a nemesek és kérték, hogy jó pénzt veressen. A király örömmel fogadta ezt a kérést s az ország összes pénzverő kamaráit bérbeadta öt kamaraispánnak azon kötelezettséggel, hogy az egész ország területén érvényes, egységes, állandó értékű pénzt veressenek, ami meg is történt és a

király országszerte elrendelte az új dénárok forgalomhozatalát és szigorúan meghagyta a pénzváltást. Így a régi és külföldi pénzt kiküszöbölte s szakítani akart az évenkénti pénzbeváltással, mivel azonban a kamara hasznát egyelőre mással nem helyettesítette, mégis érvényben maradt a beváltás 1336-ig.

Aranyat a XII. századig ritkán használtak fizetési eszközül, mert Európának nem volt megfelelő aranykészlete. A XII. században a kereszteshadak révén keletről több arany jött Európába s így kezdett teret hódítani először a veretlen arany, valamint az arab és byzanci aranypénz, a XIII. század közepén pedig a bel-földi aranypénzt kezdték verni.

A szicíliai aranypénzeket nem számítva, Firenze verte az első aranyforintot (1252), mely a kereskedelem révén gyorsan elterjedt. Mivel ők is aranypénzt követeltek, ez lett a világkereskedelem pénze, míg az ezüst váltópénz lett. A firenzei aranyforintot követte nemsokára a velencei dukát.

Az aranyforint csakhamar megtalálta az utat hazánkba is és mellette a cseh ezüstgaras lett a forgópénz. A cseh garassal nem tudott versenyezni az ezüsttartalmánál nagyobb névértékű királyi dénár s így a dénárvaluta megbukott (1323). Ezért a király 1325—38 közt újabb és újabb pénzügyi reformokkal kísérletezett.

1325-ben aranyforintokat veretett teljesen a firenzei mintájára, egyik oldalon lilium (Firenze és az Anjouk címerében szerepel) és Florentia helyett Karolus rex felirat, a hátsólapon Keresztelő sz. János alakja (Firenze védszentje) és S. Johannes felírás és pénzverési jegyül korona.

Az ezüstdénár csak váltópénz volt s így tényleg aranyvalutája volt az országnak.

A gyakorlatban ez az újítás sem vált be.

Az ezüstben igen gazdag Csehország rákényszerítette az ezüst garasvalutát szomszédaira. Európa aranytermésének $\frac{11}{12}$ -ed része, az ismert világ ezüsttermésének több mint a fele Magyarország- és Csehországból került ki s így ezek az országok egymásra voltak utalva. Egy időben kezdte a két ország az aranyforintokat veretni s mikor Károly Róbert megalapította a körmöci pénzverőt, valószínűleg Kuttenbergből hozott gyakorlott pénzverőket.

1329-ben cseh mintára magyar királyi garasokat veretett Károly, ami egyértelmű volt a kettős valutára való áttéréssel.

A királyi pénz mellett a silányabb ezüstműből való széles bécsi, közepes és kis bécsi dénárok is forgalomban voltak, sőt báni dénárok¹ is.

A sokféle váltópénzzel és a beváltás alá kerülő dénárokkal sok baj volt, 1336-ban tehát gyökeres reformra határozta el magát Károly. Megszüntette a pénzbeváltás kötelezettségét és a kamara hasznának pótlására állandó adót vetett ki; három garast, illetőleg 18 dénárt minden kapura² (kapuadó).

1337-ben az arany ára hirtelen felszökött az ezüst húszszorosára, minek következtében a két valutapénz értékaránya megváltozott s Károly megszüntette az ezüstgaras verését és áttért az arany valutára (1338).

Az arany forint mellett állandó értékű ezüst dénárok voltak forgalomban, veretlen ércet és külföldi pénzt forgalomba hozni szigorúan tilos volt. Ezeket a vásárokon felállított pénzverő asztalokon meghatározott értékben beváltották.

¹ IV. Béla alatt kezdtek a bánok Szlavonia számára jó ezüstpénzt verni, mely másutt is elterjedt (banales).

² Porta alatt olyan kaput értettek, amelyen egy szénás szekér befért.

Így a törvényes pénz uralma állandósult és kizárólagos lett.

Azonban az új adók sem tudták a terheket ellensúlyozni s ezért a jövedelem fokozása céljából életbe léptette Károly Róbert a nemesércmonopóliumot.

A XIV. században az aranyérték emelkedett s Károly idejében egy budai finom ezüst márka négy arany forint értékű volt. Amikor Nagy Lajos főleg öccse érdekében Magyarország nagy aranykészletét piacra dobta, az arany értéke hirtelen süllyedt, az ezüsté növekedett.

Erzsébet rengeteg pénzt elpazarolt. Maga az itáliai útja 21.000 márka = 5250 kilogramm arany elvesztését jelentette hazánkra nézve.

A XIV. század közepén a két fémérték aránya megszilárdult.

A nemesércek kizárólagos beváltásának joga igen fontos jövedelmi forrás lett. 10 pénzverőintézet volt s a pénzverési regále évi 8—9000 márka = 28.000 arany frt.

Az urbura már a XIII. század második felében 9000 márka ezüst, amely összeg emelkedett Károly idejében.

A sóregále is nagy jövedelmet jelentett. A só-árusító-monopólium a királyé volt s a Szalacson, Szegeден, Lippán és a határokon felállított királyi sóraktárakból került eladásra. A király jövedelméhez tartozott a földregále, ami alatt azt értették, hogy a gazdátlan, vagy hűtlenség miatt elkobzott birtok a királyra szállt.

Az adók közül említendők a védelmi, vagy türelmi díj s az exactio- és collecta-nak nevezett rendkívüli adójövedelmek.

Károly Róbert idejében az adójövedelmek vesztettek jelentőségükből; a rendek az önhatalmú adókiadás

ellen tiltakoztak. A rendkívüli adó portánként $\frac{1}{2}$, vagy 1 fertó (1 arany frt) volt.

Az erdélyi szászok évi 500 márka fejében a pénz-regale összes terhei alól mentesítve voltak.

Nagy Lajos korában a királyi telepések földbére már teljesen beolvadt a rendkívüli adóba s közös neve collecta. A zsidók, mint kamaraszolgák, a védelem fejében adóztak. A bevételek közé tartoztak még: a kiváltságos népek adója és a pápai tized egyharmada.

A bevétellel nőttek a kiadások is. Építkezések, fényes udvar, a királyi ház tagjainak ellátása, a külföldi vendégek, diplomaták fényes fogadása óriási pénzt emésztettek fel. Ehhez kell vennünk még a király hadi kötelezettségét, a királyi bandériumok kiállítását, zsoldosok fenntartását. Amellett Károly Róbert a jövőre is gondolt és nagy kincset gyűjtött a regalekból.

A pénzügyek bérbeadása már az Árpádok korában divatos volt, s megtartotta ezt Károly Róbert is. Először nemes uraknak adta bérbe a kamarákat s a bányaigazgatás élére Kakas mestert (Berzeviczi) helyezte. A nemesek azonban nem értettek a pénzügyek kezeléséhez s ezért városi polgárokat állított a pénzügyi kamarák élére. 1342-ben Hyppolit mesternek adta ki a király újabb egy évre a körmöci kamarát 800 márkáért.

Nagy Lajos korában már Szlavoniára is kiterjedt a királyi pénz érvénye.

A bányaigazgatóság élén a pénzverő kamarák ispánjai álltak, pénzüzlettel foglalkozó polgárok, főleg budaiak.

A bérlet egy évre szólt; a jövedelem az ispáné volt, de az üzemköltséget is ő viselte s fizette a kamarajövedelmekből az esztergomi érseket illető tizedet.

Minden kamaraispánságban pénzverő-műhely, a bányavárosokban nemesércfinomító és fémjelzőműhely volt.

Az 1342-iki törvény előírja, hogy a kamaraispán a pénzverőben két szekrényt köteles tartani, melyek egyikében az esztergomi érsek és tárnokmester embereinek pecsétje alatt a pénzverésre szolgáló eszközök legyenek elhelyezve, a másik szekrényben az említettek és a kamaraispán emberének pecsétje alatt az öntött rudak legyenek elhelyezve s mindig csak az érsek és tárnokmester embereinek jelenlétében szabad felnyitni. Az eszközöket csak a pénzverés idejére adják ki és a munka tartama alatt is jelen kell lenni az ellenőröknek, «különösen akkor, amikor az ezüstöt olvasztják, mindnyájuknak személyesen jelen kell lenniök».

Az érsek embere minden pénzzé vert márka ezüst után $\frac{1}{48}$ -ad márkát (pisetum), azaz egy pondus ezüstöt kapott denárookban.

A pénzügyek legfőbb intézője a tárnokmester volt, kinek méltósága ekkor fejlődött ki teljesen; az összes koronajavak hatáskörébe tartoztak.

Kiváló embereket talált Károly Róbert a tárnokmesteri méltóságra, köztük a legkiválóbb volt a többször említett Nekcsei Demeter, kinek nevéhez a pénzügyi reformok fűződnek.

Mindennapi élet.

A csekély számú adatból, ami a mindennapi életre vonatkozólag fennmaradt, nem tudunk teljes képet adni, de megközelítőleg el tudjuk képzelni ez adatok alapján is a XIV. századbeli magyar életmódját.

A nemesnek mindig készen kellett állni, hogy hadi kötelezettségét teljesítse s tekintettel a majdnem évenként meg-megújuló kisebb-nagyobb hadjáratra, életének jelentékeny részét fegyveres szolgálatban töltötte. A kis nemes, ha békét élvezett, birtoka után nézett, a

lovag pedig békében készült a háborúra. Erre szolgáltak a lovagi tornák, melyeket Károly Róbert honosított meg nálunk.

A lovagi tornát rendszeren ünnepélyes alkalommal rendezte a király vagy valamelyik előkelő úr. A torna idejét előre közölték a környékbeli lovag urakkal, kik a megjelölt időre megjelentek lovagi fegyverzetben s miután a bírák lovukat fegyvereiket megvizsgálták és személyük ellen kifogást nem emeltek, a tornára bocsátották őket.

Nagy ünnep volt ez, amely egy kis változatosságot hozott a különben meglehetősen egyhangú középkori életbe s nem csodálkozhatunk, hogy egy-egy tornára hatalmas nézőközönség gyűlt össze.

A mérkőzés rendszeren lándzsával történt s a küzdők mindegyike arra törekedett, hogy a másikat lándzsájával a nyeregből kiemelje. Izgatottan kísérte a közönség a mérkőzés minden mozzanatát. Bár a küzdelem leeresztett sisakrostéllyal folyt, a pajzson levő cimerről és a színekről, amelyeket a küzdők viseltek, mindenki tudta, hogy kik állanak a porondon. Ha sikerült a loagnak ellenfelét nyeregből kidobni, kezet nyújtott neki annak jeléül, hogy semmiféle keserűség ne maradjon vissza lelkében győztes bajtársával szemben. A győztes lovag győzelme jutalmát (aranylánc, fegyver stb.) rendszeren egy hölgy kezéből vette át. A lovagi tornát nagyszerű lakoma követte. Nálunk főleg a visegrádi vár volt fényes lovagi tornák tanuja.

Télen az úr élete meglehetősen unalmas volt. Be volt zárva várába, hol a vastagfalú, nyirkos, sötét szobák nyomasztólag hatottak lelkére. A regösök, hegedősök, medvetáncoltatók, csepűrágók, kik nyáron fel-felkeresték a nemes urak várait, hogy őket szórakoztassák, ilyenkor a járhatatlan utak miatt elmaradtak s az úrnak az

iváson, kockajátékon kívül csak egy szórakozása maradt: a vadászat.

Elteltekintve attól, hogy az unalom is rákényszerítette az urat, a vadászattal járó izgalom és gyakran veszedelem kedvelté tette ezt a szórakozást.

Lajos király is nagy kedvelője volt a vadászatnak s vadászó helyei közül nevezetesek voltak a veszprémmegyei Berény és Gerencsér, a barsi Damásd, a lipcsei Lipcse, zólyomi Predna, pozsonymegyei Szöllös, tolnai Paks, pestmegyei Megyer, erdélyi Ecsellő.

Egy alkalommal majdnem áldozatul esett Lajos vadászszenvedélyének. Zólyomban vadászott 1353 novemberében, mikor a havasokban egy súlyosan sérült medve került eléje. A király, aki már számtalan medvével elbánt, vadászdárdájával a fenevadra támadt, azonban a megvadult medve leterítette a királyt és 23 sebet mart a lábán. A király áldozatul is esett volna a medve dühének, ha oda nem érkezett volna Bessenyő János, aki kardjával megölte a medvét s megmentette királya életét.

Különösen kedvelt volt a solymászat. A solymokat solymárok gondozták és betanították a különféle madarak elfogására. Egy kis sapkával le volt borítva a sólyom feje s a vadász kezén pihent, míg a madár meg nem jelent. Amint levették fejről a sapkát, a sólyom felrepült, óvatosan megközelítette zsákmányát s alkalmas pillanatban megragadva, urához vagy úrnőjéhez vitte. László mester Lajos király solymárai számára utasításokat is írt, mert a sólyom gondozása és nevelése valóságos művészet volt.

Amíg a nemes békében is ilyen harcias szórakozásokkal töltötte idejét, a városi polgár szelidebb szórakozásoknak hódolt. Megvoltak a céhnek az ünnepei s azonkívül helyi ünnepek, melyeket a polgár nagy evés-ivással ült meg. Minden családnak voltak víg vagy

szomorú ünnepélyes alkalmai, mint a keresztelés, házasságkötés, temetés.

A keresztelés ebben a korban vízbemerítéssel történt.

A házasságkötés formája is eltért a maitól. A pap az ajtóban fogadta egyházi ruhában a házasulandókat s itt jobbról állította a vőlegényt, balról a menyasszonyt. A gyűrű megáldása után több könyörgést mondott el s ezután a templomba vezette a jegyeseket s az oltár előtt jobbfelől felállítva őket misét mondott értük. Pax Domini előtt a jegyesek leborultak az oltár előtt, takaróval leterítették őket s a pap imát mondott felettük. Pax Domini (az Úr békéje) után a vőlegénynek pax-ot adott a pap (karjait a vőlegény karjaira téve e szavakat mondja: az Úr békéje veled!) s a vőlegény megcsókolta menyasszonyát. A mise végével áldást kapott az új pár s ezzel véget ért a szertartás.

A temetésnél nagy pompát fejtettek ki. Krónikánk fenntartotta egy királyi temetésnek, a Károly Róbertének leírását.

A holttestet skarlátruhába öltöztették, fejére aranykoronát tettek, lábaira drágagyöngyös cipőket húztak, melyek aransarkantyúkkal voltak ellátva. A várból átvitték a holttestet a visegrádi nagy templomba, hol misét mondtak, elvégezték a halotti szertartásokat s aztán dereglyére tették a koporsót és Budára szállították. Az urak szintén hajón kísérték meghalt királyukat, élükön Tóth Lőrinc tartotta az ország zászlóját.

Buda egész lakossága kivonult gyászruhába öltözve a Dunáig s harangzugás közt kísérték a halottat a Boldogasszony templomába, hol ravatalra helyezték s éjjel-nappal imádkoztak és énekeltek mellette. Az ajtó előtt a király három, biborral letakart lován három vitéz ült; egyik a király tornaöltözetében, a másik lándzsavetésen használt öltözetében és a harmadik a

király hadi öltözetében. A lovagok sisakján strucc alakja volt aranykoronákkal körülvéve, az ércfelszerelés aranyozott ezüstműből volt, a szíjfélék selyemmel voltak bevonva. Ló és lovas szinte be voltak borítva drágakövekkel.

Harmadnapon újabb egyházi szertartások után elszállították a nyitott koporsót kocsin Fehérvárra. A nép mindenütt sirva tódult a halottas kocsihoz, Fehérvárnak pedig egész papsága és a lakosság kivonult a királyi halott fogadására. Imádság közben virrasztottak a holttest körül s korán reggel megkezdődtek a gyászmisék, mialatt a három lovas az ajtó előtt állt. Csanád esztergomi érsek beszéde után eltemették a királyt.

Úgy látszik, ez volt a királyok temetésének előirt pompája, mert a krónika szerint úgy történt a temetés, «amint a királyt temetni szokás».

A temetés után megérkezett Kázmér király és Károly morva őrgróf, megjöttek a szomszéd fejedelmek küldöttei is és a halálózás harmincadik napján nagy gyászünnepségeket tartottak az egész országban.

A magyar nagy pompát fejtett ki öltözködésében és a házi felszerelésben is.

A férfiöltözet: harisnyanadrág, mely a lábfejet is eltakarta; rövid mente, dolmány övvel átkötve; hosszú kun felöltő, hermelinnel vagy más prémmel bélelt palást; szárnélküli, hosszú, hegyesorrú bőrsaru vagy hímzett selyem- vagy posztócipő s különböző anyagú süveg. Divatban voltak a csíkos kelmék is, a dolmány pedig gyakran felemás szövetből készült. Az uraknál kedvelt ruha-anyag a selyem és bársony.

Női öltözet: tunika, vagyis egybeszabott szoknya, rokolya, néha szabott derék, palást. A fejet kendővel, vagy fátyollal kötötték be; a férjes nők főkötőt (csepez) hordtak, a leányok hajadonfővel vagy pártával jártak. A cipő hasonló volt a férfiakéhoz.

Drugeth nádor végrendeletében elsorolja arany- és ezüstitárgyait. Hagyományozott tíz nagy ezüstitányért, tizenkét ezüstitillikomot, négy kancsót, egy drágakövekkel ékesített koronát, nyolc kisebb tányért, kilencven ezüstkanalet, kilencven rőf bársonyt, három ezüstövet és más ékszereket és egy megaranyozott drágaköves nagy ezüstkeresztet.

Feltűnik itt, hogy villáról nincs szó. Ez akkor még ritkaságszámba ment. Klemencia francia királyné, Károly Róbert nővére, három tucát kanálról, de csak egy villáról végrendelkezett, igaz, hogy ez az egy aranyból volt.¹ Ekkor kezdték a villát használni fejedelmek asztalánál, de csak gyümölcsevésre.

A mulatságból ki-kizökkentették időnkint a magyart az elemi csapások, melyek elég sűrűn látogatták meg hazánkat.

A fekete halál 1348-ban egész Európát végigpusztította, hazánkat sem kerülve el. Ennek a szörnyű járványnak esett áldozatul Lajos első felesége, Margit (1349) s állítólag Nagy Lajos is megkapta a ragályt, de sikerült kigyógyulnia, bár nyomait élete végéig érezte. Több ízben meglátogatta még a fekete halál hazánkat, így 1380-ban is.

Az éhínség szintén többször sújtotta az országot, vagy a fagyok következtében, vagy mivel az egerek és sáskák elpusztították a vetést.

A földrengések közül, melyek Magyarországot sújtották, legnevezetesebb volt az 1349-iki.

Ha ezek a megpróbáltatások megzavarták is a magyar ember kedélyvilágát, ez csak ideig-óráig történt s rövid idő múlva visszatért rendes életmódjához.

¹ Klemencián kívül csak IV. Károly nejének volt még villája s egy századdal később VI. Károly francia király is csak három villával rendelkezett.

BEFEJEZÉS.

Kapcsoljuk ki Mária rövid uralkodását, amely már úgyis a hanyatlást jelenti és hasonlítsuk össze a Nagy Lajos korabeli Magyarországot azzal a Magyarországgal, mely Károly Róbertre szállott és akkor értékelni tudjuk, azt a hatalmas alkotó munkát, melyet két Anjoukirályunk végzett.

Az a 64 esztendő hazánk történetének egyik legnagyobb korszakát foglalja magában. Nemcsak a kétségbeejtő bomlás útján állították meg királyaink az országot, hanem annak korhadt intézményeit időszerűekkel helyettesítve biztosították jövő fejlődését. Felemelték a királyi tekintélyt, helyreállították a jogrendet s a mezőgazdaság, ipar és kereskedelem istápolásával gazdaságilag is számottevővé tették.

A rendezett, belsőleg megerősödött, nagy erőforrásokkal rendelkező ország tekintélye kifelé is megyarapodott annyira, hogy hazánk keleti nagyhatalommá lett, amely nyugat felé is kellő súllyal tudott fellépni, amikor a dinasztia vagy az ország érdeke úgy kívánta.

Nagy Lajos alatt emelkedett a magyar király hatalma a tetőpontra, birodalmának határait három tenger mosta és két nagy nemzet egyesült kormánypálcaja alatt.

Igaz, hogy Anjou-királyaink műve a maga egészében nem volt tartós, de ezt nem nekik kell hibául felróni, hanem annak a kegyetlen végzetnek, mely megfosztotta nagy királyainkat s köztük Lajost is attól a kegytől, hogy fiörököst hagyhassanak hátra, ki az atya művét tovább folytassa. Az Anjouk nagy koncepciójú uralkodók voltak, akiknek nagy részük volt abban, hogy hazánk elérkezhetett fennállásának első ezredik évéhez.

TARTALOM.

	Lap
Előszó... ..	3
Bevezetés	4
Az Anjouk eredete. Küzdelem a magyar trónért	6
Károly Róbert megválasztása. A belső rend helyreállítása...	15
Károly külpolitikája	22
Nagy Lajos. Az ország területének megvédése	33
Lajos külpolitikája. Déli hadjáratok	37
Északi hadjáratok	62
Nyugati politika	68
Lajos családi politikája. Halála. Jellemzése	72
Mária	78
Alkotmányos viszonyok	91
Kulturális viszonyok	117
Anyagi műveltség	139
Mindennapi élet	169
Befejezés	175

SZENT ISTVÁN KÖNYVEK

Katholikus kultúrát fejleszteni, katolikus tudományt terjeszteni és népszerűsíteni, ez a hivatása a Szent-István-Társulatnak, ez lesz a hivatása a kiadásában meginduló Szent István könyveknek.

Hangsúlyozzuk, hogy *katholikus*. De ne ijedjen meg e jelzőtől senki. Mi nem akarunk hitvitázó irodalmat teremteni, nem akarunk a más vallásúak vallási meggyőződésével és vallási tételeivel foglalkozni. Nem akarunk senkit sem támadni. Mi csak a saját vallásunk elveit s az ezekből kialakult katolikus szellemet és világnézetet akarjuk a tudás minden ágában érvényesíteni. Meg akarjuk mutatni, hogy az igaz tudomány nem ellenkezik a Krisztus kinyilatkoztatásával, melyet sértetlenül őriz és a maga teljességében tanít a katolikus egyház. Meg akarjuk győzni arról a világot, hogy a tudós is, a vegyész, a csillagász, a bölcselel, az irodalommal foglalkozó, a természettudós is lehet igaz katolikus és viszont, hogy a tudomány művelésében a katolikus hit és meggyőződés nem akadály, inkább segítség.

Ezzel kapcsolódik egy másik célunk is: a katolikus tudósoknak, tanároknak, íróknak teret nyújtani, ahol tudományukat, tanulmányaik eredményét a nagyközönség elé vihetik. A **Szent István könyvek** sorozata az emberi tudás minden ágát fel akarja karolni. A **Szent István könyvek** a tudomány mai színvonalán fognak mozogni. Oly stílusban óhajtjuk a könyveket megjelentetni, amely alkalmassá teszi őket arra, hogy minden művelt egyén érdeklődéssel olvashassa. Viszont súlyt helyezünk arra, hogy a **Szent István könyvek** mindegyike a katolikus világnézetnek legyen beszédes hirdetője.

Ily módon reméljük, elérjük a harmadik célt is, mely e könyvek kiadásánál szemünk előtt lebegett: az olvasni vágyó katolikus közönségnek oly műveket nyújtani, amelyek kielégítik igényeiket anélkül, hogy veszélyeztetnék hitüket, sőt amelyek alkalmasak arra, hogy a tudás és műveltség eszközeivel is megerősítsék őket vallásos meggyőződésükben és világnézetükben.

Természetesen e program megvalósítása nagyban függ attól, hogy a katolikus közönség felkarolja-e, támogatja-e nagylelkűen e vállalatot. A Szent-István-Társulat igen nagy anyagi áldozatokkal indítja útjára a **Szent István könyvek** sorozatát, a nagy közönségtől függ, hogy a könyvek eljussanak oda, ahova szánva vannak.

A SZENT ISTVÁN KÖNYVEK sorozatából megjelentek:

1. *Zubriczky Aladár dr.*: Jézus élete és a vallástörténet.
2. *Wolkenberg Alajos dr.*: A teozófia és antropozófia ismertetése és bírálata.
- 3—4. *Wolkenberg Alajos dr.*: Az okkultizmus és spiritizmus multja és jelene.
- 5—6. *Balanyi György dr.*: A szerzetesség története.
- 7—8. *Alszeghy Zsolt dr.*: A XIX. század magyar irodalma.
9. *Miskolczy István dr.*: Magyarország az Anjouk korában.
10. *Palau-Timkó*: Krisztus útján. A katolikus tevékenység főelvei.
11. *Quadrupani-Babura László dr.*: Útmutatás jámbor lelkek számára.
12. *Prohászka Ottokár*: Elbeszélések és utirajzok.

K. R. T.